

**KUULLUKSI TULEMINEN LASTENSUOJELUSSA
NUORTEN KERTOMANA**

HOTARI KAISA-ELINA
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2007

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

HOTARI, KAISA-ELINA: Kuulluksi tuleminen lastensuojelussa
nuorten kertomana

Pro Gradu –tutkielma, 91 sivua, 3 liitesivua

Sosiaalityö

Maaliskuu 2007

Tutkielmassa on selvitetty lastensuojelun asiakkaina olleiden nuorten mielipiteitä kuulluksi tulemisesta lastensuojelussa. Aineisto koostuu kolmesta ryhmähaastattelusta, joissa mukana on yhteensä yksitoista 16 – 18 -vuotiasta nuorta. Temaattisen analyysin avulla aineistosta on etsitty vastausta siihen, mitä ja miten nuoret puhuvat kuulemisesta lastensuojelusta. Kuulemista tapahtumana on määritetty kuulemisen kehämalliin sijoittuvana toimintana, jossa on läsnä kolme ulottuvuutta – mitä, missä ja milloin. Tutkimuksen viitekehyksenä on niin kutsuttu uusi lapsitutkimus, jossa lapsi nähdään aktiivisena toimijana ja vuorovaikutuksen tasa-arvoisena osapuolena.

Tutkimuksessa kuulemista on tarkasteltu erityisesti arkipäivän lastensuojelussa tapahtuvana huomioimisena ja mielipiteiden selvittämisenä. Tämän lisäksi tutkimuksessa on mukana myös hallintolain mukaiseen kuulemiseen liittyvää keskustelua. Lasten kuulemiseen ja osallisuuteen on ehdotettu muutoksia tuoreessa lastensuojelulakiehdotuksessa, jota käsitellään tutkielman teoria- ja pohdintaosissa. Tutkielma on tehty osana valtakunnallisen Lastensuojelun kehittämishankkeen Osallisuus –osahanketta.

Kaikkien haastateltujen nuorten yhteinen mielipide on se, että lapsen ja nuoren kuulluksi tuleminen on lastensuojelussa erittäin tärkeää ja sen tulisi toteutua kaikissa lastensuojelun vaiheissa. Kuulluksi tuleminen ei tarkoita nuorten puheessa vain juridista oikeutta lausua tietyssä tilanteessa mielipiteensä, vaan kokonaisvaltaista lapsen ja nuoren huomioimista koko lastensuojelun asiakkuuden ajan. Kuulemiseen liittyy viisi ulottuvuutta, kunnioitus, luottamus, yhteistyö, avoimuus ja aika, joiden toteutuessa nuori kokee tulleensa huomatuksi yksilönä ja oman elämänsä subjektina. Näiden ulottuvuuksien puuttuessa ei nuorten mielestä voida varsinaisesti puhua kuulemisesta. Lasten ja nuorten osallisuus ja kuulluksi tuleminen ovat tärkeitä puheenaiheita lastensuojelun piirissä tällä hetkellä. Tutkielman tulokset osoittavat, että aihe on tärkeä myös nuorille ja jatkotutkimus aiheesta tarjoaa mahdollisuuden saada uusia näkökulmia lastensuojelun kehittämiseen.

Avainsanat: Lastensuojelu, nuoret, kuuleminen, uusi lapsitutkimus

SISÄLLYS

I JOHDANTO	1
II KUULEMISEN MONI-ILMEINEN MERKITYS	3
Lapsen kuuleminen ammatillisena käytäntönä	7
Lapsi, toinen lapsi ja aikuinen	11
III UUEMPI LAPSIKÄSITYS TUTKIELMAN VIIITEKEHYKSENÄ	12
Toiminnan kohteesta toimijaksi	15
2000-luvun lapsiasiakkuuden ja -kansalaisuuden määrittelyä	21
Laissa turvataan lapsen oikeutta osallisuuteen ja kuulluksi tulemiseen	24
Ehdotus lastensuojelulain kokonaisuudistukseksi	25
IV TUTKIMUSTEHTÄVÄ, AINEISTO JA ANALYYSI	27
Tutkimustehtävä	27
Aineisto	28
Temaattinen analyysi ja kehämalli analyysin työvälineinä	31
Ryhmähaastattelu	35
Yleistettävyydestä ja luotettavuudesta	36
Tutkimuseettiset kysymykset	39
V NUORET, LASTENSUOJELU JA KUULEMINEN NUORTEN RYHMÄHAASTATTELUISSA	41
Kehystarinoiden ja kertomistilan muotoutuminen	43
Perhe, ystävät ja ammattilaiset nuoren kuulijoina	48
Kuulemisen tilat	60
Kuulemisen reunaehdot	62
VI KUULEMINEN ON LUOTTAMUKSELLISTA KOHTAAMISTA	70
Kuulemisen viisi peruspilaria	74
Uusi lakiehdotus ja nuorten kuuleminen lastensuojelussa	75
VII JOHTOPÄÄTÖKSET	78
LÄHTEET	84
LIITTEET	

TUTKIELMAAN SISÄLTYVÄT KUVIOT JA TAULUKOT

		Sivu
Kuvio 1.	Kertomisen kehän malli (Eskonen 2005, 60).	33
Taulukko 1.	Nuorten määrittelemiä reunaehtoja kuulemisen toteutumiselle.	72
Taulukko 2.	Kuulemisen viisi peruspilaria.	74

I JOHDANTO

Tämä opinnäytetyö sijoittuu aikaan, jolloin osallisuudesta on tullut eri maissa yksi merkittävimmistä keskustelun aiheista lastensuojelun piirissä. Tutkimuksissa ja käytännön työssä on havahduttu pohtimaan lasten ja nuorten mahdollisuutta osallistua nykyistä enemmän heitä koskevaan lastensuojelutyöhön. Yksi tärkeimmistä tarkastelun kohteista keskustelussa on modernin ajan aikuiskeskeinen lastensuojelutyö, jossa sekä tila että valta olivat pääosin aikuisten hallinnassa. Tutkimusten mukaan lapsia ei välttämättä useinkaan otettu mukaan fyysisiin sosiaalitoimiston tiloihin, vaan vanhemmat hoitivat lapsen asioita. Ja vaikka lapsi olisikin ollut läsnä, ei hänelle usein annettu tilaa puhua tai tulla kuulluksi. (Anis 2006; Kananoja & Turunen, 1996; Mäenpää & Törrönen.) Valta oli aikuisasiantuntijoilla ja lapsen huoltajilla ja sosiaalityön painopiste oli vanhempien kautta tehtävässä perhetyössä (Butler & Williamson 1994, 9).

Osallisuudesta käytävän keskustelun ja aiheesta tehdyn tutkimuksen tuloksena lasten mahdollisuus vaikuttaa, puhua, olla hiljaa, tulla mukaan, saada tietoa, olla halutessa pois ja saada tavata on nähty yhä tärkeämmiksi. Lasta ja lapsuutta on alettu tarkastella tasa-arvoisina suhteessa aikuiseen ja aikuisuuteen. Kysymys ei ole siitä, etteivätkö vanhemmat ja aikuiset olisi yhä vastuussa lapsista ja nuorista. Sen sijaan keskustelua käydään siitä, millä tavalla lapset voivat tasaveroisina tulla kuulluiksi ja nähdyiksi, siis osallisiksi subjekteina ja oman elämänsä asiantuntijoina.

Lasten ja nuorten kuulluksi tuleminen eri instituutioissa on mietityttänyt itseäni kauan, voisi sanoa lapsuudesta saakka. Muistan lapsuudestani kokemuksia aikuisten hallitsemista tiloista ja pelosta joka outoihin ja suurilta tuntuneisiin tiloihin liittyi. Samalla aikuiset ja heidän edustamansa maailma olivat lapsuuden maailmani suoja ja perustus, niin kuin ne ovat kenelle tahansa lapselle. Ilman aikuisia lapsella ei olisi turvallisia rajoja ja lapsuudella elintärkeää sosiaalisesti määrittynyttä paikkaa yhteisössä.

Suoritin ensimmäisen opiskeluhini kuuluvan sosiaalityön harjoittelujakson eräässä sosiaalitoimistossa. En ollut ennen tuota harjoittelua käynyt sosiaalitoimistossa. Aukaisin siis toimiston oven varsin jännittyneenä ja kiinnostuneena. Jakson aikana minun oli määrä tutustua lastensuojelun maailmaan. Aina kun muistelen tuota aikaa, mieleeni nousee kuva seinistä, joille ei ollut nostettu mitään turvallista, rohkaisevaa tai iloista. Muistan myös työhuoneen, jossa ei ollut yhtään lelua tai mitään muuta lapsen mielenkiintoa herättävää. Mietin silloin ja mietin yhä, miten lapsi kokee tuon tilan, tuon aikuisten määrittämän maailman, jossa häntä ei ainakaan ulkoisesti

toivotettu mitenkään erityisesti tervetulleeksi. Kokemus on yksi esimerkki monista erilaisista lastensuojelun paikoista. En ajattelekaan, että sen pohjalta voisi tehdä kattavia arvioita suomalaisen sosiaalitoimiston lapsilähtöisyydestä. Sen sijaan se herätti minut itseni yhä syvemmin pohtimaan lasta, lastensuojelua ja kuulluksi tulemistä.

Minulle tarjoutui mahdollisuus päästä tekemään opinnäytetyöni valtakunnallisen Lastensuojelun kehittämisohjelman (<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-fi/lastensuojelu>) Lasten osallisuus -osahankkeessa. Vuosille 2004 – 2007 ajoittuvan kehittämisohjelman tavoitteena on kehittää kokonaisvaltaisesti lasten ja perheiden palveluja ja luoda lastensuojelun eri toimijoiden kanssa yhteistyössä ohjelma, joka jatkossa tukee pitkäjänteisesti suomalaista lastensuojelutyötä.

Kehittämisohjelmassa tarkastellaan lastensuojelun prosessin vaiheita, työkäytäntöjä ja kehittämistarpeita kolmessa työryhmässä (alkuarviointi, huostaanotto ja sijaishuolto). Ohjelmassa on paneuduttu lastensuojelun ydinkysymysten ja linjausten hahmottamiseen, kuntien lapsipoliittisten ohjelmien kehittämiseen sekä palvelurakenteiden hahmottamiseen. Yhtenä piienenä, mutta tärkeänä osana hankkeeseen haluttiin mukaan myös lasten ja nuorten kokemukset ja näkemykset lastensuojelusta. Tätä tarkoitusta varten Lasten osallisuus -osahankkeessa lähdettiin tavoittamaan lastensuojelun asiakkaina olleita lapsia ja nuoria. Lasten ja nuorten kanssa tehdyistä haastatteluista osaa on käytetty tämän tutkielman aineistona.

Tässä työssä nuorten kuulluksi tulemistä on tarkasteltu uudemman lapsitutkimuksen tuottaman teorian viitekehyksessä (Forsberg 2006b; Thomas 2002). Lapset ja nuoret on nähty aktiivisina toimijoina ja oman elämänsä subjekteina. Aikuisten toiminnassa lasten kuulluksi tulemisen on ajateltu heijastavan ammattilaisten kokonaisvaltaista lapsikäsitystä, joka on samalla sekä ammattilaisen henkilökohtaiseen käsitykseen että ammatillisuuteen rakentuva kuva lapsesta ja lapsuudesta. Ammattilaisen tapa kohdata ja kuulla lasta ei toisin sanoen ole irrotettavissa pelkästään työhuoneessa tapahtuvaksi lasta huomioivaksi tai huomiotta jättäväksi tavaksi tehdä työtä. Lasta kuuleva ammattilainen on lasta kuuleva aikuinen myös työhuoneensa ulkopuolella. Lastensuojelutyössä ammattilaisen on mahdollista valita erilaisia ja erityisiä työmenetelmiä ja –tapoja, työtiloja ja puheen tapoja, joilla lapsen kuulluksi tulemistä voidaan vahvistaa lastensuojelun tavoitteiden kannalta mahdollisimman hyvään suuntaan.

Lastensuojelussa toimivat ammattilaiset ja aikuiset haluavat toimia lapsen parhaaksi. Lasta kuuleva ja tunteva aikuinen tekee lapsen kannalta parhaita työtä, parhaimpia päätöksiä ja ratkaisuja. Lasten

osallisuudesta käytävän keskustelun tuloksena syntyneitä työmenetelmiä onkin otettu hyvillä mielin vastaan sosiaalityön käytännössä. Pyrkimyksenä on löytää yhä parempia tapoja toimia lapsen edun mukaisesti lastensuojelun arkikäytännöissä, lakien määrittämisessä, lapsia koskevassa politiikassa ja kaikissa niissä muissa paikoissa, joissa lasten kanssa toimitaan.

Tämän opinnäytetyön edetessä kävi yhä selkeämmin ilmi se, että aineistossa haastatellut nuoret ovat yksimielisesti lasten ja nuorten kuulemisen vahvistamisen kannalla. Lapsen tai nuoren ohittaminen tai kuulematta jättäminen heijastuu kokemuksena siitä, että oma elämä ohjautuu tiettyjen, osittain sattumanvaraisesti tielle osuneiden, lapselle ja nuorelle etäiseksi jäävien aikuisten päätöksinä, epäselvinä perusteluina ja kiireisinä tapaamisina.

II KUULEMISEN MONI-ILMEINEN MERKITYS

Tähän tutkielmaan halusin ottaa ydinkäsitteeksi kuulemisen sen moni-ilmeisyyden vuoksi. Arkikäytännöissä tapahtuva lapsen kuuleminen, joka sisältää havainnoinnin, osallisuuden, aktiivisuuden, kohtaamisen ja kokonaisvaltaisen vuorovaikutuksen ulottuvuudet, on haastava ja kiistämättömän tärkeä sosiaalityön ammatillisuuden alue. Toiseksi kuuleminen on myös lakisääteinen termi ja määrää lapsen oikeudesta tulla kuulluksi häntä koskevissa päätöksissä (Lastensuojelulaki 1983). Tutkielman sisällön toivon herättävän pohdintaa siitä, mitä kuulemisella todellisuudessa tarkoitetaan ja onko juridisen ja arkikielessä käytetyn kuulemisen pohjimmainen merkityksen ero lopulta kuinka suuri. Jos ero on merkittävä, olisiko kuulemisen termi selkiytettävä nykyistä vahvemmin juridiseksi termiksi ja erotettava ammattikielessä lasten kokonaisvaltaisesta osallisuudesta.

Kuulemisen moni-ilmeisyydellä näyttää nimittäin lasten osallisuuden näkökulmasta olevan haitallisiakin vaikutuksia. Kuuleminen juridisena terminä voi ohjata asiantuntijat ajattelemaan, että kuuleminen ja kuulluksi tuleminen koskevat ainoastaan niitä tapahtumia, joissa laki erityisesti määrää lapsen oikeudesta tulla kuulluksi. Pääasiaksi saattaa tällöin muodostua se, että toimitaan lain kirjaimen mukaan. Vähemmän merkitykselliseksi voi jäädä sen pohtiminen, onko lapsi oikeasti ollut osallinen ja aktiivinen toimija ja tullut kuulluksi. Esimerkiksi lastensuojeluasiakirjoihin tallennetut lasten kuulemiset on näihin päiviin saakka kirjattu pääasiassa lakisääteisistä kuulemistilanteista (Kääriäinen 2006; Mäenpää & Törrönen, 1996).

Kääriäinen (2006, 53-54, 65) on tutkinut lasta lastensuojeluasiakirjojen valossa. Hän kertoo löytäneensä teksteistä lapsen, joka toimii aktiivisena subjektina ja tiedontuottajana, vaikka tällainen lapsi onkin koko tekstiaineistoon suhteutettuna marginaalisessa asemassa. Tutkimuksen tuloksena Kääriäinen toteaa, että asiakirjoissa, jotka kaikki olivat sosiaalityöntekijöiden kirjoittamia, lapselle annettiin lakiperustainen oikeus tulla kuulluksi. Lisäksi hänelle annettiin mahdollisuus kertoa sosiaalityön perustehtävään liittyvistä teemoista, hoivan puutteesta ja vanhemmuussuhteista. Kuuleminen tapahtui siis pääasiassa lain ja työkäytäntöjen määräämin perustein.

Kuulemisen termillä lakitekstissä samoin kuin arkikäytännöissä on lopulta yksi ja sama päämäärä: Lasten osallisuuden ja kuulluksi tulemisen vahvistaminen lapsen omista lähtökohdista käsin. Käytännön sosiaalityössä tärkeää kuulemisen kannalta olisikin oivaltaa se, etteivät lakitekstin osoittamat kohdat sulje pois kuulemisen ja osallisuuden merkitystä myös muissa tilanteissa, vaikkei näitä tilanteita virallisesti määrättäisikään kirjattaviksi tai suoritettaviksi.

Sen lisäksi että kuuleminen voi terminä lukittua edellä kuvatuunlaisiksi juridiseksi termiksi sosiaalityön käytännössä, sen merkitys voi yhtä lailla kaventua juridisessa keskustelussa sosiaalityöhön yhtenä pakollisena toimintatapana kuuluvaksi työn osaksi. Tarkoitin tällä rutiininomaista kuulemista ja pakollista mielipiteiden kirjaamista, jolloin ajatus lapsen vapaasta oikeudesta osallisuuteen häntä itseään koskevissa asioissa ja kuulemiseen hänen omista lähtökohdistaan käsin kaventuu. Näin ollen kuulemisen termin pohjimmaisen merkityksen ymmärtäminen on tärkeää sekä lakitekstiä tulkittaessa että käytännön työtä tehdessä. Alun alkaen kuulemista ei ole tarkoitettu rutiininomaiseksi suoritteeksi, vaan asiakkaan oikeudeksi osallistua. Siitä huolimatta, että kuulemisen termi haluttaisiin selkeästi rajata vain lakikäyttöön, ei kuulemista silloinkaan tulisi ymmärtää rutiiniksi vaan mahdollisuudeksi oman mielipiteen ilmaisemiseen omista lähtökohdista käsin, niin että mielipide myös selkeästi tallennetaan asiakirjoihin. Mielipiteellä tulee myös olla todellista merkitystä päätöksiä tehtäessä.

Tätä teemaa pohditaan juuri tällä hetkellä eri puolilla Suomea, kun uutta lastensuojelulakia valmistellaan. Sekä lain valmistelijat että lastensuojelutyön eri toimijat ovat esittäneet näkemyksiään uuteen lakiin ehdotetuista osallisuutta, kuulemista ja puhevaltaa uudella tavalla määrittävistä kohdista.

Kuuleminen tapahtuu tiettyjen reunaehtojen puitteissa. Tässä tutkimuksessa tarkoituksena on lasten määrittämien kuulemisen reunaehtojen tarkastelu ja avaaminen. Ajatuksena on, että mitä paremmin

ne ovat selvillä, sitä paremmin niihin pystytään vaikuttamaan niin, että lasten kuuleminen tapahtuisi mahdollisimman hyvin. Lasten kuulemisen esteeksi ei tulisi hyväksyä sitä, että instituutio, kulttuuri, laki, ammatilliset käytännöt tai muut reunaehdot eivät taivu lasten kuulemisen käytännöille.

Lastensuojelun asiakkuudesta käytävässä keskustelussa käytetään tällä hetkellä paljon termiä *osallisuus*. Osallisuuteen liitetään tai sisällytetään usein termit kohtaaminen ja kuuleminen (Eskonen 2005, Pekkarinen 2006, Thomas 2002). Osallisuus on Törrösen (2001, 153) mukaan toimintaa ja tunteita. Ehdotuksessa lastensuojelulain kokonaisuudistukseksi (Lastensuojelulain ... 2006, 38) lasten osallisuuden toteutumiseksi tärkeänä nähdään lapsen mielipiteen selvittäminen, kuuleminen, puhevallan käyttö ja edunvalvonta. Kuuleminen ja lasten osallisuus menevät käsitteinä sisäkkäin: Ilman osallisuutta ei lasta voi kuulla. Jos siis lapsi ei osallistu lastensuojelun prosesseihin ja jos hänellä ei ole mahdollisuutta toimia aktiivisena asianosaisena, hän jää ulkopuoliseksi ja hänen mielipiteensä kuulematta.

Itse ymmärrän osallisuuden sisältävän ensinnäkin lapsen mahdollisuuden tulla: Tulla fyysiseen tilaan, tulla henkiseen tilaan ja olla läsnä häntä koskevissa asioissa *turvallisesti*. Se että lapsi voi tulla ja olla läsnä turvallisesti avaa mahdollisuuden sille, että lapsi osallistuu. Ajattelen, että täysivaltaisen osallistumisen mahdollistuminen vaatii lapsen ymmärtämistä aktiivisena subjektina, täysivaltaisena kansalaisena ja tasaveroisena ihmisenä. Lapsi voi osallistua kuuntelemalla, puhumalla, tarkkailemalla, leikkimällä, ryhmätyössä, kahdenkeskisessä tapaamisessa, internetissä, sähköpostilla, olemalla hiljaa ja niin edelleen.

Osallistuminen ei kuitenkaan kaikissa tilanteissa kerro siitä, onko lapsi omana itsenään tullut hänelle tärkeissä asioissa kuulluksi. Tämä on tärkeä huomata myös sosiaalityön arkikäytännöissä. Osallisuutta vahvistavassa lastensuojelutyössä on kuulluksi tulemisessa huomioitava lasten ja nuorten erilaisuus. Kaikki lapset ja nuoret eivät tule kuulluksi samalla tavalla. On siis tärkeää, että ensinnäkin mahdollistetaan lapsen osallistuminen ja sen jälkeen ammattilaisina pystytään kuulemaan lasta yksilöllisesti lastensuojelun tavoitteet huomioiden. Esimerkiksi vammaisten lasten osallistuminen ja kuulluksi tuleminen vaatii ammatillisissa käytännöissä erityistä osaamista (Morris, 2003).

Jos aikuinen näkee lapsen aktiivisena subjektina, täysivaltaisena kansalaisena ja tasaveroisena ihmisenä, on hän kuullut lasta ja nähnyt lapsen ihmisenä ja yksilönä: Hänen lapsikäsitteensä on lasta kuuleva. Lastensuojelukäytännöissä lasten kuulemisen toteutumisen ajattelen sisältävän kaksi

tasoa: Ensinnäkin työntekijällä on oltava *lasta kuuleva lapsikäisyys*. Ei ole mahdollista ottaa työpöydän laatikosta työpäivään sisältyvä lapsikäisyys ja mennä kotiin ja vaihtaa toisenlainen lapsikäisyys. Osallisuuteen ja kuulemiseen liittyy tärkeänä osana kohtaaminen. Pekkarisen (2006, 126) mukaan kohtaaminen on sekä vuorovaikutusta että sisäistä dialogia. Sisäisen dialogin avulla työntekijän on mahdollista pohtia omia käsityksiään ja halutessaan muuttaa niitä. Tätä kautta hänen on mahdollista ymmärtää, muuttaa ja syventää myös lapsikäisyytään.

Tämän lisäksi *ammattilainen osaa kuulla lasta lastensuojelun määrittämien tavoitteiden puitteissa työssä käytettyjen työmenetelmien avulla* niin, että työn päämäärä toteutuu lapsen kannalta parhaalla tavalla. Ammattilaisen on siis mahdollista opetella kuulemisen kannalta tärkeitä ammatillisia välineitä, jotka tukevat lapsen osallistumista ja kuulluksi tulemistä.

Kuuleva lapsikäisyys ja lapsen kuulluksi tulemistä tukevat työtavat näkyvät kaikissa niissä työn arkikäytännöissä, joissa työntekijä toimii: Siinä miten lasta tervehditään, miten fyysiset tilat on järjestetty, miten ja missä lapsi tavataan ja niin edelleen. Kaikki tämä on lapsen huomioimista ja kuulemistä. Tällainen kuulemisen tapa näkyy myös niissä tilaisuuksissa, joissa lasta *juridisesti kuullaan* ja hänen mielipiteitään selvitetään sanallisesti niiden lasten osalta, jotka voivat sanallisesti itseään ilmaista ja havainnoimalla niiden lasten osalta, jotka eivät voi itseään sanallisesti ilmaista.

Kohtaamiseen liittyy erityisesti molemminpuolinen luottamuksen rakentaminen. Näin lapselle osoitetaan sosiaalityön käytännöissä turvallinen tila, jossa häntä kuullaan. Tilan tulisi olla tavoitteiden kannalta mahdollisimman suotuista. Tavoitteet taas ovat sidoksissa tarvittavan tiedon luonteeseen. Kuulemisella voidaan tavoitella esimerkiksi tosiasioita, arjen ohjeistusta tai kokemuksia (Eskonen ym., 2006, 26).

Esimerkkinä kertomisen ja kuulemisen tiloista voi mainita Inkeri Eskosen (emt., 147 – 153) väitöskirjassa erotetut kolme kertomistilaa. Näiden kolmen kertomistilan syntymisessä on vaikuttimena kolme erilaista väkivallan kuulemisen työkäytäntöä:

Ensimmäisessä kertomistilassa ohjaajat voivat toiminnallaan suunnata keskustelua aiheeseen, jolloin he ikään kuin houkuttelevat lasta ottamaan aiheen esille. Tällainen toiminta on virittävää kuulemistä ja sen muodot ovat kertaaminen, strukturointi ja pyytäminen.

Toisessa kertomistilassa kyselevä kuuleminen kuvaa ohjaajien tapaa esittää erilaisia kysymyksiä lapsille aiheesta. Kyselevän kuulemisen muodoiksi Eskonen (emt.) on aineistostaan poiminut tarkentavan, tulkitsevan ja tilaa antavan.

Kolmas kertomisen tila muodostetaan vaikenevalla kuulemisella. Hiljaisuudella voidaan antaa tilaa puhumiseen. Vaikeneva kuuleminen ei juuri sisällä verbaalista viestintää, mutta sen sijaan siihen yhdistyy usein nonverbaali myötäeläminen. Eskonen toteaa, että ammatillisen auttamistyön yhteyksissä kertomistilan rakentumista tai rakentumatta jättämistä voidaan aina pitää strategisena valintana. (emt.)

Tässä tutkimuksessa pääpaino on lastensuojelun arkipäivässä tapahtuvassa kuulemisessa ja kuulluksi tulemisessa. Juridisen kuulemisen merkitystä pohditaan johtopäätösosiossa. Lastensuojelulakiesityksen kuulemistä sisältävät kohdat on esitetty teoriaosassa ja liitteessä 2.

Lapsen kuuleminen ammatillisena käytäntönä

”Tyttöille yhteistä oli kohtaamattomuus suhteessa läheisiin aikuisiin. Tytöt eivät kertoneet asioistaan vanhemmilleen, eivätkä vanhemmat juuri kyselleet heidän elämästään. Harvat keskusteluyritykset päättyivät riitoihin. Kohtaamattomuuden kokemus ei rajoittunut kotiin, vaan myös koulussa ja lastensuojelulaitoksissa tytöt kokivat aikuisten ohittavan heidät: hankalan nuoren asioiden käsittely siirrettiin mieluusti seuraavan instituution asiaksi.” (Pekkarinen 2006, 106).

Yllä lainattu teksti Elina Pekkarisen artikkelista kertoo kohtaamattomuuden syvältä luotaavista vaikutuksista lapsen ja nuoren elämään. Pekkarisen tutkimuksessa on haastateltu lastensuojelun avohuollon ryhmätoimintaan osallistuneita noin 16-vuotiaita tyttöjä.

Toisaalta Pekkarisen (emt., 110) tutkimuksessa ilmenee dialogin vaikutus tyttöjen elämään: ”Viranomaisinterventio pysäytti tytöt: sen voi tulkita olleen dialoginen hetki tyttöjen elämässä. Intervention seurauksena tytöt eivät ”tulleet toisiksi”, mutta uusia näkökulmia interventio avasi.” Aikuiskontakti herätti tytöt huomaamaan oman elämäntilanteensa. Viranomaisten puuttuminen oli yllättävää, pelottavaa ja pysäyttävää. Dialogin löytyminen mahdollisti myös oman sisäisen dialogin käynnistymisen ”kelaamisena” ja ”miettimisenä” (emt., 118).

Eskonen ym. (2006, 26) kirjoittavat, että lasten kohtaamista ja heidän mielipiteidensä selvittämistä ei pidetä useinkaan helppona tehtävänä. Lastensuojelun ammattilaisten mielestä syitä lasten kuulemisen vaikeuteen on monia. Sosiaalityön menetelmät, lapsen edun määrittämisen vaikeudet, byrokraattiset tekijät, lasten kehityksellinen erilaisuus ja lapsen asema yhteiskunnassa määrittävät työn tekemisen reunaehtoina lasten kohtaamista ja kuulluksi tulemistä. Näiden lisäksi lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten käsitykseen lapsesta ja lapsuudesta vaikuttavat sosiaalialan ammattikuntien sisäistämä tieto, kokemus ja työtavat sekä tavoitteiden sisältö. Ne voivat olla eri tilanteissa ja työtehtävissä hyvinkin erilaisia (Eskonen 2005, 145; Eskonen ym. 2006, 26). Forsberg (2000, 33) kirjoittaa turvakotien lapsikeskeisyyttä kehittäneen Lapsen aika –projektiin liittyvässä raportissa, että ”lapsi ei ole vain biologiseen ikään ja luonnonlakeihin perustuva kategoria, vaan myös työntekijöiden aktiivisen tulkintatoiminnan ja sen resurssina olevan erityisen sosiaalisen kontekstin tuote”. Lapsi ei näin ollen käytännön työkentällä tarkoita esimerkiksi kaikkia alle 18-vuotiaita turvakotiasiakkaita, vaan lapseksi, josta tulee työntekijöiden työskentelykumppani, hahmottuu jotakin erityisempää ja rajatumpaa.

Johtopäätöksissä Forsberg (emt, 77) toteaa, että projektiin liittyvän aineiston tarkastelu vahvisti käsitystä siitä, että lapsen ääni kuullaan aina kulttuuristen lapsikäsitysten läpi. Refleksiivinen työote voi kuitenkin tehdä aikuisten käsityksiä ja työtapoja näkyväksi. Lapsuuden ymmärtäminen kulttuurissa strukturoituna elämänvaiheena mahdollistaa totutun kyseenalaistamisen ja uudenlaisen tiedon omaksumisen. Myös muu kuin asiantuntijanäkemyks lapsuudesta avaa ymmärrystä laajemmalle.

Instituutiossa tapahtuva kuuleminen ei ole neutraalia tai tasa-arvoista. Siihen liittyy yleensä valta tavalla tai toisella, esimerkiksi asiantuntijuuden, ammatin, lain, sukupuolen, iän, vanhemmuuden tai henkilökohtaisen kokemuksen kautta. Esimerkiksi sellainen toimija, joka sanoo tietävänsä, mikä on lapsen tilanne ja mikä hänelle on eduksi, käyttää valtaa suhteessa lapseen. Aikuis-asiantuntijoilla on mahdollisuus käyttää valtaa eri muodoissa, mutta heillä on myös mahdollisuus erilaisin keinoin madaltaa vuorovaikutuksen epäsymmetrisiä rakenteita ja tehdä kertomisen tila lapselle helpommaksi. (Eskonen ym. 2006, 40.) Sosiaalityöntekijä ei kuitenkaan ole ainoa vallan käyttäjä, vaan myös asiakkaat tuottavat ja hyväksyvät itselleen ja työntekijälle identiteettejä, kirjoittaa Juhila (2006, 144). Sosiaalityöntekijän on mahdollista työskennellä horisontaalisen asiantuntijuuden kautta, jolloin tila luodaan sekä asiakkaiden toiselle tiedolle että asiantuntijan tiedolle.

Lasten kanssa työskentely on vallankäytön suhteen kuitenkin erityistä ja vaatii asiantuntijalta erityisen tiedostavaa ja avointa työskentelyä. Kuinka hyvin tai selkeästi lapsi voi määrittää sosiaalityöntekijän tai itsensä identiteetit ja vallankäytön institutionaalisissa suhteissa? Ikä vaikuttaa luonnollisesti lapsen mahdollisuuteen ymmärtää ja määrittää omaa ja työntekijän asemaa. Merkittävää on kuitenkin se, millä tavalla lapsi tulee osalliseksi ja kuulluksi eli kuinka hyvin aikuiset mahdollistavat lapsen osallisuuden ja antavat osan vallastaan lapselle (Thomas 2002, 94).

Stafford, Laybourn & Hill (2003) kirjoittavat artikkelissaan tutkimuksesta, jossa haastateltiin noin kahtasataa 3 – 18 -vuotiasta lasta aiheena lasten osallistuminen yhteiskunnan eri alueille. Lapset olivat halukkaita osallistumaan, mutta tietyin ehdoin: Ensinnäkin lasten osallistuminen on otettava vakavasti ja toteutettava loppuun saakka hyvin. Toiseksi osallistuminen kiinnostaa, mikäli sillä todella on positiivisia vaikutuksia lasten asioihin.

Uudenlainen lasten kohtaaminen, kuuleminen ja osallisuuden vahvistaminen vaativat asiantuntijakäytäntöjen ja kulttuuristen merkityksien avaamista. Thomas (2002, 68 – 89) listaa lasten kuulemisen mahdollistamiseksi seuraavat seikat:

1. Lapsella pitäisi olla hyväksytty oikeus ottaa täysin osaa keskusteluun, jossa tehdään päätöksiä (ilman että veloitetaan tekemään niin, jos lapsi ei halua).
2. Valinnan mahdollisuudet ja niiden vaikutukset tulisi selvittää lapselle selvästi.
3. Lapsen mielipide tulisi olla selvillä kaikille niille, jotka tekevät päätöksiä.
4. Päätöksen tekevät vastuulliset aikuiset sen pohjalta, mikä on katsottu olevan eduksi lapselle.
5. Suunnitelma tulisi selittää ja tallentaa siten, että lapsen näkökulman vaikutukseen on selkeästi viitattu.
6. Jos lapsen toiveita ei ole hyväksytty, syyt tulisi selvittää lapselle ja kaikille niille, jotka ovat asiassa lakisääteisesti osallisia.

National Youth Agency:n nuoret ovat puolestaan kirjanneet 12 kysymystä, joita aikuisten pitäisi kysyä itseltään, kun he suunnittelevat lasten osallisuuden lisäämistä lastensuojelussa (Wright, Turner, Clay ja Mills 2006, 17). Kysymykset ovat:

1. Mitä haluamme saavuttaa?
2. Mitä olemme tähän mennessä saavuttaneet?
3. Mitä lapset ja nuoret tästä hyötyvät?
4. Olemmeko varanneet riittävästi resursseja?
5. Miksi emme tehneet tätä aiemmin?
6. Olemmeko valmiita ottamaan lapset ja nuoret mukaan alusta saakka?
7. Olemmeko olleet rehellisiä lapsille ja nuorille?
8. Mitä ovat olettamuksemme?
9. Olemmeko valmiita luopumaan osasta valtaamme?
10. Olemmeko valmiit ottamaan vastaan kritiikkiä?
11. Ymmärrämmekö, että tämä vaatii pitkäaikaista sitoutumista?
12. Olemmeko valmistautuneet rakentamaan muutoksia pitkällä tähtäimellä eikä vain yksittäisenä tapahtumana?

Suomessa esimerkiksi Pesäpuu ry on kehittänyt menetelmiä lapsilähtöiseen lastensuojeluun, joka on lasta kuulevaa työskentelyä. Pesäpuun julkaisemassa lapsilähtöisen lastensuojelun oppaassa todetaan, että lapsen mahdollisuus osallistua vaatii ammattilaisilta uskallusta puhua lapselle suoraan vaikeistakin asioista. Lapsen kanssa työskentelyyn tarvitaan suunnitelmallisuutta ja moraalisia kannanottoja. Lapsi tarvitsee aikuisen apua kokemuksensa läpi käymiseksi. (Välivaara 2004, 10.)

Pesäpuu ry:n Norsu projektissa kehitettiin vuosina 2001 – 2003 työmenetelmiä lapsen kuulemiseen. Tavoitteena projektissa oli nostaa lapsen ääni kuuluville sekä ennaltaehkäistä lasten tulevaa syrjäytymisketjua. Tuloksena projektista kehitettiin sijoitettujen lasten vertaisryhmämalli sekä käynnistettiin siihen liittyvää lasten ja sijaisvanhempien vertaisryhmätoimintaa. Ryhmätoiminnalle on julkaistu ohjaajan käsikirja. Vertaisryhmäohjaajakoulutus mahdollistaa ammattilaisten kouluttautumisen uusiin menetelmiin. Projektissa kehitettiin myös toiminnallisia menetelmiä ja välineitä lasten kanssa työskentelyyn. (Välivaara, 2004, 61 – 62.)

Vaikeiden asioiden puheeksi ottaminen voi olla ammattilaisille vaikeaa. Esimerkkinä suomalaisista kohtaamiseen ja kuulemiseen tarkoitetuista työmenetelmistä on Erkišsonin ja Arnkilin (2005) opas varhaisiin dialogeihin. Kirjoittajat ovat luoneet ammattilaisille kysymyssarjan, jonka avulla on mahdollista käydä ensin dialogia oman itsen kanssa ja sen jälkeen kohdata asiakas ja hänen vaikea tilanteensa.

Lapsi, toinen lapsi ja aikuinen

Lähtökohtana tutkimukselle on se, että lapset yksilöinä ovat erilaisia. Lapsilla ei ole yhtä yhteneväistä kokemusmaailmaa tai mielipiteitä, jotka voisi ulottaa koskemaan kaikkia lapsia (Hill 2006, 84). Tärkeää on muistaa, että lapsi -käsité sisältää lukemattoman joukon elämäntarinoita, ihmisiä, historioita ja tulevaisuuksia. Lapsuutta ja lapsia koskevissa aikuismaailmasta käsin lähteissä pohdinnoissa ongelmana ei usein ole lapsia koskevan tiedon puute, vaan se, että aikuisilla on liian valmiita vastauksia tarjottavana, sanoo Strandell (2005, 37). Valmiit vastaukset helposti kategorisoivat yksittäisiä lapsia johonkin ryhmään, mikä voi rajoittaa yksilöllistä kuulluksi ja nähdyksi tulemistä.

Sana lapsi kattaa ajatuksissa ja yleisessä keskustelussa helposti koko lapsiväestön. Ehkä näin tapahtuu erityisesti tiettyjen aihepiirien kohdalla, kuten hyvään lapsuuteen, lasten kuulemiseen, näkemiseen ja kohtaamiseen liittyvissä pohdinnoissa. Taustalta on ilmeisimmin löydettävissä kulttuurissa eläviä universaalisti lapsen elämää ja lasta määritteleviä teorioita. Hyvän ja huonon lapsuuden määritelmät ajatellaan, usein asiaa kyseenalaistamatta, koskevan kaikkia maailman lapsia. Tästä lähtökohdasta käsin myös kuulemiseen liittyvä pohdinta lipsahtaa helposti ajatukseen kaikkia lapsia kattavasta hyvästä tavasta kuulla lasta (ks. Forsberg ym. 2006b, 8, 15).

Jos käytetään käsitettä lapset ja tarkoitetaan ”lapset yleensä”, tulevat lastensuojelun piirissä olevat lapset helposti luokitelluiksi lapsiväestön marginaaliin. Marginaalissa he edustavat jotain erityistä ja kysyttäväksi jää, kuinka hyvin he voivat edustaa yleisempää tai millä tavalla he ylipäänsä ovat marginaalissa. Niin tämän tutkimuksen kuin kenen tahansa yksilön tai ryhmän elämää tutkimalla voi löytää erityistä. Toisaalta lapsiväestöön liittyy tiettyjä lapsille yhteisiksi luokiteltuja asioita tai ilmiöitä, joiden tutkiminen auttaa ymmärtämään lapsuutta yleisemmällä tasolla. Erityinen ja yleinen ovatkin lapsi -käsitteessä yhtä aikaa läsnä. Tärkeää on, että ne tiedostetaan ja pystytään erottamaan mahdollisimman hyvin toisistaan. (Jans 2004, 35; Thomas 2002, 3).

Haudrup Christensen (2004, 165) on työskennellyt useita vuosia lasten kanssa ja tehnyt tutkimusta lapsuuteen liittyvistä arvoituksista. Hänen mukaansa lapset olisi syytä nähdä ensisijaisesti lähimmäisinä (*fellow human beings*). Tutkimuksessa se tarkoittaa, ettei lapsia varten tarvita erityisiä tutkimusmetodeja tai erityisiä eettisiä pohdintoja eikä lasten ja tutkimuksen yhdistäminen ylipäänsä tuo mukanaan mitään erityisen ainutlaatuista. Lapset edustavat näin ollen ihmistä siinä missä aikuisetkin. Lasten eroavaisuudesta suhteessa muihin ihmisiin (aikuisiin) päädytään ilmeisemmin samaan kuin kysymyksessä lapsien välisistä eroista: Toisaalta ihmisyydessä on universaalia ja kaikkien jaettavissa olevaa. Ja jotta mielenkiintomme pysyisi yllä, jännittävä tekijä, yksilö, tuo kuitenkin niin tutkimukseen kuin muuallekin mukanaan oman uniikin maailmansa – jaettavaksi toisten kesken. Lisäksi lasten asema yhteiskunnassa alaikäisinä määrittää lapsuutta suhteessa aikuisuuteen.

Sosiaalityössä yksilöiden välisten erojen ja erilaisuuksien huomioon ottaminen on haaste postmodernin ajan sosiaalityön kehittämiseksi (Juhila 2006, 113). Moderni aika ei erityisesti huomionnut yksilöiden eroavaisuuksia ja sosiaalityön modernin ajan ajatteluun luodut eettiset normitkin ovat pohjautuneet yhdenmukaistaviin arvoihin, jotka on esitetty universaaleina. Universaali etiikka on Juhilan (emt.) mukaan ainakin joiltain osin yhteen sopimaton postmodernin eroja kunnioittavan etiikan kanssa. Eroihin ja kumppanuussuhteeseen pohjaava sosiaalityö ei lähde sen enempää työntekijän kuin asiakkaankaan korotetusta asemasta, vaan työskentely perustuu yhtäläiseen oikeuteen saada äänensä kuuluviin sekä tulla kuulluksi niissä institutionaalisissa ja yhteiskunnallisissa puitteissa, joissa toimitaan (emt. 147 – 148.)

III UUEMPI LAPSIKÄSITYS TUTKIELMAN VIIITEKEHYKSENÄ

Tutkielman lähtökohtana on lapsi. Lapsuuden määritelmän pohdinta oli itselleni osaltaan huomaamatta lähtökohta, josta tähän aiheeseen tartuin. Koin itse äidiksi tultuani, että minusta syntynyt lapsi oli *yksilö, ihminen*, jo sinä siunattuna hetkenä, kun hänet ensi kerran näin. En kokenut niin, että kohtaamani pieni ihminen oli saanut kohtalokseen minut, äitinsä, jonka elämästä hänenkin elämänsä olisi ensisijaisesti kiinni. Kokemus yllätti minut voimakkuudellaan.

Olen pohtinut termiä pieni ihminen mielessäni peilaten sitä kulttuuriin, kehityspsykologiaan ja muihin lasta ja lapsuutta yhteiskunnassamme määrittäviin seikkoihin. Ajattelen lapsikäisyyden ja vanhemmuuskäsityksen linkittyvän toisiinsa niin, että uudenlainen lapsuuden määrittely koskettaa myös aikuisia ja vaatii myös aikuisten roolien uudelleen määrittelyä (ks. Haudrup Christensen

2004, 166). Kerran eräs sukulainen totesi, että teidän perheessä lapsi on jollakin tavalla saman kokoisessa tilassa kuin te aikuisetkin. Se oli hänen mielestään mielenkiintoista. Mietin, tarkoittaako se lapsen kannalta hyvää vai huonoa. Vai mitä se ylipäänsä tarkoittaa. Toisena päivänä eräs toinen sukulainen näki lapsen edun mukaisesti tärkeäksi pitää meille vanhemmille pitkähkön puheenvuoron siitä, miten lasta pitää kasvattaa aikuiseksi. Ilmeisesti hän näki jotain, mikä oli erilaista. Tällaiset kokemukset ovat vanhemmille ja myös ammattilaisille tärkeitä kokemuksia, jotka muokkaavat käsitystämme lapsesta ja lapsuudesta. Onhan meistä ammattilaisistakin suuri osa vanhempia ja jokainen meistä on ollut lapsi.

Tutkielman tekeminen sai uutta tulta alleen, kun löysin iloiseksi yllätyksekseni uutta lapsitutkimusta ja -teoriaa käsitteleviä artikkeleita. Esimerkiksi Forsberg ym. (2006b, 8–10) pohtivat tuoreessa kirjassa lapsuuden määrittämistä. Heidän mukaansa uudella lapsuustutkimuksella on mahdollisuus tarjota aiempaa monipuolisemmin lapsia ja lapsuutta koskevia määritelmiä sosiaalityön käyttöön. He käyttävät lapsista muun muassa termiä *alaikäiset ihmiset*. Tällä termillä lapsi on mahdollista tuoda näkyviin toimijana. Samalla se myös osoittaa, kuinka me kaikki iästä riippumatta olemme ihmisiä ja kaikilla meillä on yhteinen kokemus, lapsuus. Näin ollen uuden lapsuustutkimuksen kautta perinteisen lapsuutta ”perheistävän”, sosialisatioajattelua sekä kehityspsykologiaa korostavan ajattelun rinnalle on tullut uudempi, lasten vahvuuksia, toimijuutta ja osaamista korostava näkökulma.

Eri ammattikunnat ja tiede vaikuttavat vahvasti kulttuurissa vallitsevaan lapsikäsitteeseen. Sekä sosiologiassa että psykologiassa lapsikäsitteeseen on näihin päiviin saakka sisällynyt ajatuksia lapsesta sosiaalistettavana, ulkoapäin muokattavana, aikuiseksi tulevana ja ei valmiina. Kulttuurissa laajemmin on ollut vallalla ajatus siitä, että lapset ja vanhukset ovat riippuvaisia, kun taas aikuiset riippumattomia, itsenäisiä ja niitä joilla on valtaa. Uudempi lapsikäsite tarjoaa näiden lähtökohtien sijaan tai rinnalle ajatuksen lapsesta yksilönä, joka elää subjektina yhteisössään ja kulttuurissaan tasa-arvoisessa vuorovaikutuksessa toisten kanssa. (Thomas 2002, 15 – 16, 18.)

Sosialisaatio ja kehitys ovat käsityksiä, joita useat vanhemmat, opettajat ja muut aikuiset lasten elämässä tuovat mukanaan lapsen kanssa tapahtuvaan vuorovaikutukseen ja kanssakäymiseen. Puhutaan lapsen kasvattamisesta ja kehityksestä kohti tulevaa. Lapset itse sen sijaan eivät koe elävänsä välivaihetta matkalla johonkin. (Hutchby & Ian 1998, 9.) Vuorovaikutus aikuisten ja lasten välillä kotona, koulussa ja esimerkiksi terveydenhoidossa toistaa perinteistä hierarkiaa, jossa aikuiset edustavat rationaalista tietoa ja oppia. Tällaisessa tilanteessa lasten kokemus ja tieto jäävät

useinaikuisten tiedon varjoon. Tämän seurauksena mahdollisuudet täysivaltaiseen subjektiuteen eivät toteudu (Haudrup Christensen 1998, 199).

Aikuisten kontrolli voi siis läpäistä lapsuutta monella eri tasolla ja monilla eri vuorovaikutuksen kentillä (James ym. 2001, 55). Lapsen maailmaan kuuluvat aikuiset toistavat kulttuurissa elävää käsitystä lapsuudesta ja aikuisuudesta. Thomasin (2002, 16) mukaan uudessa lapsitutkimuksessa merkittävää onkin lapsuuden ymmärtäminen sosiaalisena konstruktiona. Vaikka biologiset prosessit tapahtuvat kaikissa lapsissa, prosessien *merkitys* on kulttuurissa ja yhteisössä strukturoitu. Uudempi lapsikäsitys pyrkii näkemään lapsen itsessään merkittävänä ja tärkeänä toimijana kieltämättä kuitenkaan sitä biologista ja psykologista tosiasiaa, että ihmiset kehittyvät ja että sosiaaliset toimintamallit ovat opittuja (Hutchby & Jo 1998, 8, James ym. 2001, 146.)

Uuden lapsitutkimuksen painopistealueiksi Forsberg ym. (2006b, 8) luokittelevat seuraavat seikat (ks. myös Thomas 2002, 17 – 18):

- lasten mieltäminen ihmisiksi
- lasten vahvuuksien ja osaamisen osoittaminen
- lasten tarve tulla havaituksi, kunnioitetuksi ja osallisiksi
- lasten vaikuttaminen omaan lapsuuteensa

Haaste sosiaalityön lapsuustutkimukselle on Forsbergin ym. (2006b, 9) mukaan uudemman lapsuustutkimuksen liittäminen sosiaalityön kenttään. Uudempi lapsuustutkimus on tähän saakka keskittynyt normaalilapsuuteen. Näin ollen lastensuojeluun liittyvät asiat, kuten lasten kipu, tuska, suru ja vaikeudet ovat jääneet vähemmän tarkastelun kohteeksi. Uudemman teorian kautta sosiaalityöhön on mahdollista löytää uusia ideoita ja näkökulmia. Vastavuoroisesti sosiaalityöllä on mahdollisuus tuoda lapsuustutkimuksen piiriin ne lapset, joita tutkimukset, teorit ja keskustelu eivät muuten tavoita.

Edellä mainitut uuden lapsitutkimuksen painopistealueet korostavat lapsen ominaisuuksia ensisijaisesti ”perusihimillisistä” lähtökohdista käsin. Lapsi on ihminen, jolla on omanarvontunto ja joka haluaa, että hänen arvonsa nähdään ja sitä kunnioitetaan. Tämän seurauksena lapsi voi odottaa, että hänet huomioidaan ja hänet kuullaan ihmisenä. Lastensuojelussa *asiakkuus* alkaa useimmiten *ongelmista* käsin. Tämä voi johtaa siihen, että asiakkaana olevat *ihmiset* alkavat näyttäytyä ensisijaisesti ongelmiansa kautta. Asiakkuudesta tulee ikään kuin ihmisyyden määrittäjä,

vaikka asiakkuus ja siihen johtaneet ongelmat ovat aina vain osa ihmisen kokonaisvaltaista elämää ja kokemusmaailmaa.

Törrönen (2001) on tutkimuksessaan pohtinut sitä, miten lastensuojelun asiakkaisiin liitetty ”kokonaisvaltainen negatiivisuus” vaikuttaa siihen, millä tavalla aikuiset ovat lasten kanssa ja millä tavalla ammatillisia käytäntöjä toteutetaan. Törrösen mukaan aikuisten huolenpito on aitoa, mutta lasten elämän kurjuus ja vaikeudet korostuvat yksipuolisesti. Yksipuolisuuteen ja negatiivisuuteen liittyy vallankäyttöä, jolla perustellaan viranomaisten toimintaa. Huono-osaisuuden määritelmät auttavat toisaalta tunnistamaan ongelmia, mutta samalla ne leimaavat ihmisiä ja suuntaavat kiinnostuksen menneisyyteen. Menneisyys toimii siis määräävänä voimana, joka kuljettaa ihmisiä tulevaisuuteen.

Roche (1999, 477) puolestaan kirjoittaa, että lapset näkyvät ylipäänsä länsimaisessa kulttuurissa joko ongelmana tai ongelmiansa kautta. Hänen mukaansa moderni yhteiskunta konstruoi lapset ulos yhteiskunnasta rajoituksin ja eri kontrollimenetelmin. Yleinen käsitys lapsista ja nuorista on hänen mukaansa negatiivinen: joko heitä pitäisi paremmin suojella aikuisten pahalta maailmalta tai sitten heidän elämäänsä paremmin kontrolloida siltä osin kuin heidän vanhempansa epäonnistuvat. Itse olen halunnut alun alkaen lähteä tekemään tätä työtä pyrkien pois negatiivisesta asenteesta. Päämääränäni on ollut nähdä haastattelut nuoret yksilöinä ja kansalaisina. On ollut jännittävää pyrkiä ottamaan tutkielman aihe hiukan etäämmälle, vaikka käsivarren mitan päähän ja pyrkiä näkemään myös nuoret tekemässä samaa: Tutkimassa aihetta hiukan etäämmältä niin kuin mitä tahansa aihetta niin kuin ketkä tahansa ihmiset.

”Pienenä mä luulin että ihminen tarkoittaa aikuista”, tiivistää Sinko artikkelinsa otsikossa kokemukset lapsen ja aikuisen välisestä erosta (2004, 83). Siitä huolimatta, että modernin ajan yhteiskunta oli varsin kontrolloitu ja aikuisten vallassa, useimmat aikuiset tavoittelivat lapsilleen hyvää ja myös onnistuivat tavoitteessaan. Näiden onnistuneiden tavoitteiden pohjalta on mahdollista mennä eteenpäin, kohti uudempaa lapsikäsitystä.

Toiminnan kohteesta toimijaksi

Perheen, valtion, asiantuntijoiden ja lapsen suhteet ovat vaihdelleet historian saatossa. Esimodernilla ajalla 1900-luvun alkupuolella perhekunta ja vanhemmat huolehtivat lapsesta ensisijaisesti. Tällöin korostui näkemys perheen oikeudesta yksilölliseen ja itsenäiseen elämään ja

valtion rooliksi jäi puuttua vain erityisen vaikeiksi luokiteltuihin perhetilanteisiin. Patriarkaalisessa yhteiskunnassa valta oli pääsääntöisesti miehillä. Esimodernin ajan edetessä alettiin korostaa psykologisen vanhemmuuden merkitystä lapsen kehityksen turvaajana. Tämä näkyi valtion roolin voimistumisena ja biologisten vanhempien oikeuksien heikentymisenä. Tärkeäksi nähtiin lapsen mahdollisuus kiinnittyä yhteen tai kahteen turvalliseen aikuiseen. Huostaanottoja perusteltiin sijaisvanhempien mahdollisuudella luoda hyvä kiintymyssuhde lapsen kanssa. Biologisten vanhempien kanssa tehtävää työtä ei erityisesti painotettu. (Fox Harding, 1991; Forsberg 1998, 51 – 55).

Modernilla ajalla perhe nähtiin valtion yhteistyökumppanina. Biologista vanhemmuutta alettiin korostaa uudella tavalla, mikä tarkoitti lastensuojelun työssä biologista vanhemmuutta tukevien menetelmien kehittymistä ja laajaa käyttöön ottoa. Valtion tehtävänä oli taata perheille mahdollisimman hyvää tukea, jotta biologiset vanhemmat voisivat elää hyvää elämää lastensa kanssa. Äidin rooli ensisijaisena vanhempana ja lapsen tunne-elämän perushahmona alkoi kehittyä. Isän rooli alkoi myös vahvistua, mutta uudella tavalla aikaisempaan patriarkaaliseen yhteiskuntajärjestelmään verrattuna: Isyys alkoi saada tunnenerkityksiä. Painopiste lastensuojelutyössä oli perheessä ja vanhemmuudessa, erityisesti äitiydessä. Vielä 1990-luvulla työ oli siis varsin aikuiskeskeistä, mikä tarkoitti lasten näkökulman ja kokemusten ohittamista, vaikka osallisuudesta käytävä keskustelu alkoikin saada jalansijaa Suomessa. (Oranen 2001, 15.) Pohja uudenaikaiselle lasten asiakkuudelle luotiin vuonna 1984 voimaan tulleen lastensuojelulain myötä. Laissa korostetaan lapsen subjektiivisia oikeuksia ja kuulluksi tuleamista. (Lastensuojelulaki 1983/683.)

Butlerin ja Williamsonin (1994, 9) mukaan modernin ajan asiantuntijuuteen kuulunut lasten määrittäminen objektiivisuuden kautta subjektiivisuuden sijaan voi johtua siitä, että sosiaalityöstä puuttuu johdonmukainen ja yhtenäinen lapsuutta koskeva teoria. Heidän mukaansa perinteinen perhettä tukeva sosiaalityön malli sisältää paljon hyvää ja toimivaa. Butler ja Williamson varoittavat kuitenkin sosiaalityön käytäntöihin syvälle ulottuvien oletuksien seurauksista: Perheen ensisijaisuus voi johtaa siihen, että vanhemmuuden intressien oletetaan vastaavan aina lapsen intressejä ja että aikuisten muovaama perhe-elämä on ainoa, johon pitäisi kiinnittää huomiota. Uuden lapsikäsitteksen muotoutuminen ja aiheesta tehty tutkimus ovatkin tarjonneet postmodernille asiantuntijuudelle uudenlaista näkökulmaa perheiden kanssa tehtävään lapsilähtöiseen työhön. Vanhempien näkökulman rinnalle on näin nousemassa lasten asiantuntijuuden näkökulma, joka vahvistaa kokonaiskäsitteystä lapsen ja perheen tilanteesta (Thomas 2002).

Modernin ajan aikuiskeskeinen työote näkyy aiheesta tehtyjen tutkimusten ja projektien tuloksissa. Lapsen tie laitokseen - projekti toteutettiin vuosina 1994 – 1995. Projektin loppuraportissa (Mäenpää & Törrönen, 1996, 57) todetaan, että lastensuojelun asiakkuus toteutui 1990-luvulla lastensuojelun asiakirjoista tehdyn analyysin valossa vielä suurelta osin vanhempien kautta. Lapsi näyttäytyi asiakirjoissa toimien kohteena, muttei vuorovaikutuksen osapuolena. Vähälle huomiolle sosiaalityöntekijöiden teksteissä on jäänyt lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus sekä lapsen ei-kielellinen ilmaisu. Lapsista ei asiakirjojen valossa muodostu yksilöitä kuvaava kehitystarpeiden, elämäkokemusten tai tunteiden kautta. Varsinkin pienet lapset jäävät vanhempiensa vaikeuksien varjoon. Lapsi tulee sosiaalityön asiakkaan näkyviin vasta myöhemmällä iällä omien vaikeuksiensa kautta.

Näitä tuloksia tukevat myös Hannele Forsbergin (1998) väitöskirjassa esitetyt tulokset. Tutkimusaineistossa sosiaalitoimistojen työskentely näyttäytyy vanhemmuuden kautta tehtävänä työnä, jossa lapset pääsääntöisesti ohitetaan ja asioita hoidetaan vanhempia tukemalla. Myös monissa muissa modernia sosiaalityötä tarkastelleissa tutkimuksissa on havaittu lasten näkymättömyys ja toiseus omissa asioissaan (Forsberg ym. 2006b).

Anis (2006, 75 – 76) kirjoittaa maahanmuuttajalapsia lastensuojelussa tarkastelleen tutkimuksensa valossa, että lasten mahdollisuudet osallistua keskusteluihin ovat tavallisesti määrittäneet aikuisten ehtojen, ajan, paikan ja keskustelun aiheiden, sekä aikuisten puheen kautta. Hän kirjoittaa asiantuntijoista osallistamisen näkökulmasta. Ammattilaiset osallistavat lasta eli aikuislähtöisesti pyrkivät huomiomaan lasta esittämällä hänelle kysymyksiä, tarkentamalla kuulemaansa ja tulkitsemalla lapsen puhetta. Tyypillisimmin lapsi on kuitenkin asiakaskeskusteluissa hiljaa (emt. 95).

Lasten ja nuorten kokemukset päätöksentekoprosessissa sivuun jäämisestä johtuvat Thomasin (2002, 88) mukaan siitä, että heidän ei sallita osallistuvan prosessiin. Tämä voi johtua ainakin siitä, että lasten osallisuuteen ei luoteta riittävästi. Lasten kokemus kuulematta jäämisestä vähentää lasten mielenkiintoa osallistua. Näin syntyy tilanne, jossa kumpikaan vuorovaikutuksen osapuoli ei odota lapsen osallistuvan toimintaan. Uusien tutkimusten valossa näyttää kuitenkin siltä, että yhä useampi lapsi ja nuori tuntee olevansa osallinen häntä koskevissa prosesseissa, tuntee tulevansa kuulluksi ja saavansa mahdollisuuden puhua. 1990-luvulla hiljalleen virinnyt kiinnostus lasten osallisuuteen on alkanut muokata lastensuojelutyötä lapsen näkökulmaa huomioivaksi työksi, vaikka vanhemmat ja

vanhemmuus ovat toki edelleen kiistämättömän tärkeässä asemassa lastensuojelutyötä tehtäessä. Vanhempien ja lapsen roolit korostuvat yhä eri tilanteissa ja työkäytännöissä eri tavalla ja modernin ja postmodernin ajan ammatillisuuden painopisteet menevät työssä päällekkäin. (Forsberg ym. 2006a.)

Lasten osallisuutta korostava työote näkyy väistämättä lapsi-asiakkaan ja aikuis-asiiantuntijan välisessä yhteistyösuhteessa. Sekä työntekijän että lapsen on voitava omalta osaltaan pohtia, mitä he vuorovaikutuksessa antavat ja mitä haluavat. Kirjoittaessaan kumppanuussuhteeseen pohjaavasta asiakastyöstä, jossa asiakas ja työntekijä työskentelevät tasaveroisina kumppaneina, Juhila (2006, 118) määrittelee osallistamisen koskevan molempia osapuolia. Asiakkaat osallistavat sosiaalityöntekijää omaan elämäänsä. Sosiaalityöntekijät taas pyrkivät työskentelemään asiakkaiden elämänpoliittisten ratkaisujen tukemiseksi siten, että asiakkaiden täysivaltainen kansalaisuus toteutuisi. Merkittävää tässä on siis nähdä asiakas sekä asiakkaan tieto omasta elämästä, ”toinen tieto”, tasaveroisina suhteessa sosiaalityöntekijään ja hänen tietoonsa. Sen sijaan että sosiaalityöntekijä käyttää valtaansa tyrkyttämällä ratkaisujaan ja määritelmiään asiakkaille, hän voi sisällyttää työhönsä toisten valtaistamisen (*empower*). Asiakkaan valtaistaminen avaa mahdollisuuksia hyvään yhteistyösuhteeseen. (Butler & Williamson 1994, 14.)

Nämä aikuis-asiakkaan ja työntekijän suhteeseen pääsääntöisesti pohjaavat ajatukset sisältävät samansuuntaisia pohdintoja kuin mitä lasten osallisuudesta käytävässä keskustelussakin on kuultavissa. Myös lapset on tärkeä nähdä tasavertaisessa asemassa vuorovaikutuksen ja toiminnan osapuolina. Lasten asiakkuutta ja tietoa määriteltäessä tärkeää on miettiä lasten erityisyyttä asiakkaina ja alaikäisinä kansalaisina. Onko lapsissa jotain, mikä vaatii erityisten teorioiden kehittämistä postmodernin asiakas – asiantuntija –suhteen ymmärtämiseksi? Alaikäisinä lapset edustavat yhteiskunnassa tiettyä väestöryhmää ja lakisääteisesti huoltajilla on vastuu huollettavistaan. Lapsilla on näin ollen lakisääteisesti yhteiskunnassa määritelty erityisasema suhteessa aikuisiin. Ihmisyyteen ja vuorovaikutukseen perustuvan *asiakastyön* ei tulisi kuitenkaan lasten alaikäisyyden tai iän perusteella olla niin erityistä, että se estäisi ammattilaisten luonnollisen ja avoimen suhtautumisen lapsiin ihmisinä.

1990-luvulla alkunsa saanut yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus liittyi aluksi niin kutsuttuun lapsen toiseuden problematiikkaan. Lapsuutta ei siihen saakka nähty itsessään tärkeänä, vaan sen ajateltiin olevan tulemistakin joksikin, aikuiseksi. Tämä on tarkoittanut esimerkiksi sitä, että lapsuutta on tulkittu siitä näkökulmasta, miten lapsuuden tapahtumat vaikuttavat aikuisuuteen. Lapsuutta on

siis tarkasteltu tulemisena joksikin ja lapsia koskeva tieto on ollut pääasiassa aikuisten tuottamaa. (Eskonen 2005, 34 - 35.) Käsitys lapsesta on ollut lastensuojelun eri sektoreilla kaikkiaan varsin ristiriitainen: Samalla kun lapsi on jäänyt kuulematta yksilönä ja täysivaltaisena asiakkaana, hänen selviytymistään on yliarvioitu ja häntä on pidetty joustavampana ja mukautumiskykyisempänä kuin mitä hän itse asiassa onkaan. (Välivaara 2004, 10.) Lasta on näin ollen yksilönä ja ihmisenä sekä aliarvioitu että yliarvioitu ikänsä vuoksi.

Sosiaalityön koulutus ja ammattikäytännöt ovat myös vahvasti vaikuttaneet vallalla olleeseen lapsikäsitkseen. Merkittävänä teoreettisena viitekehystenä sosiaalityössä on näihin päiviin saakka ollut sosiaalipoliittinen suuntaus. Tämä suuntaus ei ole tukenut erityisesti asiakastyössä tarvittavien työmenetelmien hallitsemista. Lapsuutta koskeva teoria ja tieto on tästä syystä haettu muualta. Tarjolla ollut lapsia koskeva teoria, lapsia koskevan tiedon eliittiluokka, on näihin päiviin saakka ollut hallitsevasti psykologista ja lääketieteellistä. (Forsberg ym. 2006b, 14.) Monissa lapsen ja lapsuuden kohtaamiseen liittyvissä, sosiaalityössä käytetyissä teorioissa ja käsityksissä taustalta voi lukea kiintymyssuhdeteorian (esim. Sinkkonen ja Kalland toim. 2003) määritelmiä ihmisen elämän kulusta. Asiakkaana olevan lapsen lapsuuden lisäksi tärkeänä on nähty lapsen vanhempien ja työntekijän oman lapsuuden kohtaaminen. Esimerkiksi Rousun ja Holman (1999) mukaan lapsen ja lapsuuden tavoittaminen sosiaalityössä tarkoittaa ainakin 1) asiakkaana olevan lapsen kohtaamista, 2) asiakkaana olevan lapsen vanhemman lapsuuden kohtaamista sekä 3) työntekijän oman lapsuuden kohtaamista ja oman lapsikäsitksen tavoittamista.

Myös Bardyn (2001, 72-74, 77) mukaan lapsen kohtaaminen on sekä lapsen että vanhemman lapsuuden kohtaamista. Hänen mukaansa lastensuojelussa on mahdollista kieltää lapsuus kahdesti sekä lapsen että lapsen vanhemman osalta. Tärkeää olisi siis kohdata lapsuus kahdessa polvessa. Tätä kautta autettaisiin sekä entistä että nykyistä lasta vapautumaan. Bardyn mukaan ”vanhemmalle tulee tarjota mahdollisuus sellaiseen omaelämäkerronnalliseen työhön, joka auttaa häntä kohti omia kokemuksiaan ja tunteitaan”.

Kehityspsykologiassa korostuu vanhemmuuden merkitys lapsen lapsuuden ja aikuisuuden muotoutumisessa. Tärkeää on ymmärtää vanhempien historiaa ja käyttäytymismalleja ja pyrkiä sitä kautta ymmärtämään myös lapsen kokemusmaailmaa ja tilannetta. Lapsen elämässä vanhemmat ja heidän historiansa ovat kiistämättä hyvin merkityksellisiä sekä lapsen lapsuuden että tulevaisuuden kannalta. Psykologia ja lääketiede ovat ratkaisseet monia tärkeitä arvoituksia, jotka liittyvät muun muassa vuorovaikutustapojen siirtymiseen sukupolvesta toiseen. Modernilla ajalla luotujen

teorioiden puutteena on kuitenkin lasten tuottaman tiedon vähyys. Aikuisten tuottaman tiedon pohjalta luodut teoriat ja työkäytännöt saavat uusia näkökulmia, kun lasten maailmaa avataan sisältä käsin. Perinteisen lapsitietämyksen kriisi (Forsbergin ym. 2006, 14 – 15), joka koskee erityisesti kehityspsykologisen tietouden ongelmia, on avaamassa tilaa uudentilaiselle lapsilähtöiselle asiantuntijuudelle (myös Thomas 2002). Uudeksi tietämyksen malliksi on tarjottu reflektointia, yksilöön ja kuhunkin tilanteeseen herkistävää asiantuntijuutta, jossa sovelletaan tarpeen mukaan lapsuutta koskevia teorioita. Tällä on jo edistetty lasten toimijuutta, osallisuutta ja mahdollisuutta tulla kuulluksi.

2000-luvulla lasten osallisuuden vahvistaminen on saanut jalansijaa käytännön ammattilaisten toiminnassa (Eskonen 2005, 147). Lastensuojelun asiantuntijat ovat halunneet oppia lasten huomioimista ja kohtaamista ja kehittää työvälineitä lasten kanssa työskentelyyn (Forsberg ym. 2006b, 14). Esimerkiksi Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa toteutettiin vuosina 2001 - 2004 lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön kehittämishanke Kohtaavaa lastensuojelua. (Muukkonen ja Tulensalo 2004). Hankkeen piirissä kehitettiin lapsikeskeisyyttä lastensuojelun sosiaalityön eri vaiheissa: tilannearviossa, suunnitelmallisessa muutostyössä ja kriisityössä. Hankkeen pohjalta kirjoitetussa käsikirjassa todetaan, että lapsikeskeisyys ja suora lapsen kanssa työskentely ovat asioita, joista lastensuojelun työntekijät ovat kiinnostuneita ja joita työntekijät ovat halukkaita kehittämään.

Tuore kirja *Lapset ja sosiaalityö* (Forsberg ym. 2006a) valottaa tämän hetkistä suomalaista keskustelua aiheesta. Kirjan toimittajat (Forsberg ym. 2006b, 5) toteavat, että lapsilähtöisen keskustelun ponttimena on ensinnäkin ollut halu saada lapset vahvemmin osallisiksi lastensuojelun käytäntöihin. Toiseksi 90-luvun laman jälkeen aktivoitunut suuri yhteiskunnallinen huoli lasten pahoinvoinnista on nostanut lastensuojelun ja lapsen tarpeet niin laajemman yhteiskunnallisen kuin myös sosiaalityön ammattilaisten välisen keskustelun kohteeksi. Samalla kun lasten aktiivisuutta ja yksilöllistymistä halutaan lisätä, pohditaan aikuisten velvollisuutta kontrolloida lasten elämää.

Keskusteltaessa uudentilaisesta subjektiivista ja aktiivisuutta korostavasta lapsikäsitelmästä joudutaan siis keskustelemaan myös sosiaalityöhön liittyvästä kontrollista ja vallankäytöstä. Kuinka lapsiasiakkaan mahdollisuutta osallisuuteen ja kuulluksi tulemiseen vahvistetaan, kun sosiaalityöntekijällä on kontrollin kautta valta suhteessa lapseen? (ks. Juhila 2006). Kontrolli kuuluu osana nykyisenkaltaisen yhteiskunnan järjestämisen lastensuojelutyön sisältöön. Jotta asiakkaiden osallisuus toteutuisi, sosiaalityöntekijän on avattava kontrollin merkitystä asiakkaille ja

sitä kautta tehtävä näkyväksi ne reunaehdot, joiden piirissä lastensuojelua tehdään. Myös lasten osallisuuden vahvistuminen tapahtuu lain määrittämien reunaehtojen puitteissa. Kontrollin lisäksi julkisuudessa käydyssä keskustelussa on kuulunut toiveita lapsiin kohdistuvan huolenpidon lisäämisestä niin vanhempien kuin lastensuojelutyönkin osalta. Huolenpito ei ole kontrollia, vaan vastuunottamista niistä kansalaisista, jotka eivät syystä tai toisesta pysty yksin vastaamaan omasta hyvinvoinnistaan (emt.) Jansin (2004, 34) mukaan lapset ja nuoret itse kokevat tarvitsevansa sekä huolenpitoa että tilaa kasvaa. Näiden kahden tekijän ymmärtäminen ja niiden kanssa toimeen tuleminen ovat hänen mielestään ydinasioita lasten osallisuutta vahvistettaessa.

Sosiaalityön käytäntöjä ja lasten palvelutarpeita pohdittaessa voidaan lasten tarvitseman huolenpidon ja toisaalta täysivaltaisen asiakkuuden toteutumista tarkastella asiantuntijaroolien muotoutumisen näkökulmasta. Managerialismin vaatimukset ajavat sosiaalityötä kovempaan suuntaan. Raha ja tiukka tulosvastuu eivät anna kovinkaan tilaa huolenpito- tai kumppanuussuhteelle. On vaikea kuvitella, että lapset kokisivat olonsa turvalliseksi tiukan managerialismin hengessä tehtävässä työssä. Markkinajohtoisen yhteiskunnan paineessa sosiaalityön on pidettävä yllä ymmärrystä siitä, että aina on yhteiskunnassa niitä kansalaisia, jotka tarvitsevat huolenpitoa ja huolenpidon pohjalta tehtävää työtä, tähän joukkoon kuuluvat lapset.

2000-luvun lapsiasiakkuuden ja -kansalaisuuden määrittelyä

Anja-Riitta Lahikainen (2001, 38 - 39) pohtii artikkelissaan seuraavaa: ”Meillä on dilemma: toisaalta olemme ainakin periaatteessa valmiita kuuntelemaan lasta, mutta toisaalta epäilemme, voimmeko luottaa siihen, että se mitä lapsi sanoo, on relevanttia, arvokasta ja uniikkia, vakavasti otettavaa siinä missä aikuisen puhe.”

Lastensuojelun piirissä käytävä keskustelu on 2000-luvulla yhä voimakkaammin pureutunut edellä esitettyyn dilemmaan sekä moniin muihin lasten osallisuutta, kohtaamista ja kuulemista koskeviin reunaehtoihin, kuten arvoihin, työkäytäntöihin, lakiin, ihmisyyteen ja lapsilähtöisyyteen. Uudempi lapsikäsitys on alkanut muotoutua samaan aikaan kun moderni aika alkoi vaihtua postmoderniksi riskiyhteiskunnaksi. Individualismin lisääntyminen on lisännyt yksilöiden vastuuta omasta elämästään ja moderni perhemalli on pitkälti hajonnut. Samalla globalisaatio on sekoittanut ja yhdistänyt kulttuureita ennen näkemättömällä tavalla. Keskustelua uudesta lapsikäsituksesta käydään kontekstissa, jossa yksilön ja yhteiskunnan suhde on uudelleen muotoutumassa. (Jans 2004, 28 – 30.)

Lasten kuulemisen ja osallisuuden lisääminen ei rajoitu ainoastaan siihen, että lapset kertoisivat ja aikuiset kuuntelisivat ja tekisivät (johto)päätöksiä. Lapsia on otettava mukaan myös toimintaan. Pilotti-hankkeina tehdyissä projekteissa lapset ovatkin jo päässeet mukaan toimintaan. Tutkimuksen piirissä heidän on todettu olevan tutkijoina käyttämätön voimavara. Aivan kuten naistutkimuksessa naiset itse ovat olleet merkittäviä uuden tiedon ja tietämyksen esiin tuojia, myös lapset voivat olla ja ovat jo olleetkin lapsuutta koskevan tiedon merkittäviä tuottajia. (Alderson 2001). Esimerkiksi englantilaisen Milton Keynesin avoimen yliopiston piirissä toimiva Children's Research Center (childrens-research-centre.open.ac.uk) on jo useamman vuoden ajan työskennellyt erilaisissa projekteissa lasten kanssa. Kokemukset ovat olleet lupaavia niin yksilö- kuin yhteisö- ja koulutasollakin.

Strandellin (2005, 35 - 36) mukaan tutkittavien ottaminen mukaan tutkimusprosesseihin ei voi kuitenkaan olla yleinen vaatimus sen enempää lasten kuin aikuistenkaan osalta. Onnistuneista hankkeista huolimatta lasten ottaminen mukaan voi olla myös eettisesti arveluttavaa. Lapsista voi tulla eräänlaisia ”lasten edun” nimissä kaapattuja vankeja hankkeissa, joissa heillä ei käytännössä olekaan mahdollisuutta vaikuttaa.

Yhä useammat yhteiskunnan tahot ovat kiinnostuneet lapsista toimijoina ja subjekteina. Lapset ovat tärkeä kuluttajaryhmä, mistä syystä markkinatutkimus on pureutunut yhä syvemmälle lasten maailmaan. Myös media ja poliitikot ovat alkaneet kiinnostua lapsuudesta uudella tavalla. Osallisuuden vahvistumisen tiellä on kuitenkin syytä olla varovainen. Lasten osallisuuden lisääminen ei tarkoita välttämättä pelkästään hyvää. Tuleeko lapsista sittenkin aikuisten uudella markkinajohteisella tavalla määritelty arsenaali ilman mahdollisuutta aitoon kuulemiseen tai osallisuuteen? Onhan raha jo tehokkaasti läpäissyt lähes kaiken yhteiskunnan toiminnassa. (Roberts 2001, 225 – 226.)

Miltä kuulostaisi seuraavanlainen uutinen: Lapset ja nuoret mukaan poliittiseen päätöksentekoon. Meneillään olevassa lastensuojelulain uudistusprosessissa ei lapsia ole juurikaan kuultu. Tisdall & Davis (2004) kirjoittavat artikkelissaan lasten mahdollisuuksista päästä mukaan politiikkaan. Iso-Britanniassa toteutettujen kokeilujen valossa lasten ja nuorten mahdollisuus olla mukana poliittisella areenalla toisi tärkeää uudenlaista näkökulmaa ja uusia resursseja tähän saakka täysin aikuisten määrittämille alueille.

Kulttuuri ja asenteet ovat organisaatioissa yleensä syy sille, etteivät lapset pääse mukaan eri organisaatioiden toimintaan. Lapset nähdään liian nuorina tai haavoittuvaisina. Päätösten tekeminen lapsille eikä lasten kanssa lujittaa vallitsevia asenteita ja kulttuuria. Vaikkei lapsilla ole aikuisten saamaa koulutusta, he ovat kuitenkin asiantuntijoita siinä, mitä he tuntevat ja mitä he ovat kokeneet. (Comeau 2005, 2.)

Nuorten ottaminen mukaan päätöksentekoon edellyttää Allardin (1996, 166 - 167) mukaan ainakin seuraavia asioita: 1) Aikuisilla on oltava aito kiinnostus kuulla nuoria, 2) nuorilla on oltava heistä itsestään lähtevä mielenkiinto osallistua sekä tietoa käsiteltävästä asiasta ja 3) nuorilla on oltava ainakin yksi pätevä ja rohkea työntekijä, joka tukee heitä osallistumisessa. Nuorten mukaan ottaminen vaatii aikaa ja rahaa. Muutosta nuorten osallisuuden kehittämisessä on järkevää tavoitella ainoastaan silloin, jos se tapahtuu nuorten itsensä toivomaan suuntaan.

On selvää, että lasten kuunteleminen, lasten kuuleminen ja toiminta lasten sanomisien pohjalta ovat kolme toisistaan eroavaa toimintaa, vaikka niistä usein puhutaan siten, kuin ne eivät sitä olisi, kirjoittaa Roberts (2001, 238). Pelkkä puhe lasten kuulemisesta ei siis ole riittävä osoitus todellisesta lasta kuulevasta toiminnasta. Uudenlaisen lapsi-toimijan ja –kansalaisen muotoutuminen vaatii paljon keskustelua ja ennen kaikkea paljon työtä lasten osallisuuden vahvistamiseksi. Lasten (uudelleen)löytäminen muistuttaa Robertsinkin mukaan naisten tai työväestön voimaantumista 1960- ja 1970-luvuilla. Lapset ovat aina olleet keskuudessamme, mutta heidän kuulemisensa on ollut usein vähäistä.

Lasten osallisuuden vahvistuminen tarkoittaa muutosta kaikilla yhteiskunnan tahoilla ja organisaatiotasoilla. Edellytyksenä on, että lasten ja aikuisten roolit tehdään selkeiksi niin, ettei lasten osallistuminen ole ainoastaan paperille kirjattu suunnitelma, vaan osa käytäntöjä. (Comeau 2005, 3.) Lasten kanssa keskusteleminen, heidän kuuntelemisensa ja ottamisensa mukaan prosesseihin on tähän saakka ollut varsin vähäistä ja tuntematonta suurelle osalle ammattikunnista ja käytännöistä. Lasten mukaan ottaminen tarkoittaisi aikuisille uskallusta luopua osasta valtaansa, mikä ei suinkaan ole yksiselitteinen tehtävä. (Roche 1999. 478.)

Pohtiessaan lasten toimijuudesta tehtävää historiantutkimusta Hendrick (2001, 55) kirjoittaa: Jos lapset halutaan nähdä sosiaalisina toimijoina, heidät täytyy ensin nähdä *kykenevinä* sosiaaliseen toimintaan. Toiseksi ne alueet, joilla lapset ovat sosiaalisesti aktiivisia, täytyy tunnistaa. Ja kolmanneksi meidän täytyy nähdä itsemme *vuorovaikutuksessa* lapsen kanssa, eikä ainoastaan

niissä rooleissa, jotka meille yhteiskunnan ja hallinnon puolesta suodaan. Norsunluutornista kirjoitetut totuudet siitä, miten lapsia nähdään ja kuullaan tai siitä, miten heitä pitäisi kuulla, eivät siis ole vakuuttavia. Aikuisten on uskaltauduttava arkikäytäntöjen tasolla lasten maailmaan.

Lapsi aktiivisena eri rooleissaan, kansalaisena, yksilönä, asiakkaana ja niin edelleen, on paikallistettava ympäristöönsä: Lapsen liittyvät roolit ovat kulttuurissa aikuisten määrittelemiä. Onko lapsista järkevää pyrkiä tekemään aikuisten määrittelemiä kansalaisia, kysyy Jans (2004, 27). Lasten kyky oppia ja leikkiä osoittaa heidän kykynsä tehdä aktiivisia päätelmiä ja määritelmiä ympäristöstään. Jansin (emt.) ajatus on, että hyväksymällä leikkisän ja ristiriitaisen kansalaisen, lasten osallisuudesta ei tarvitse enää puhua utopiana, vaan tosiasiana.

Laissa turvataan lapsen oikeutta osallisuuteen ja kuulluksi tulemiseen

Lapsen oikeus osallisuuteen on kansainvälisellä tasolla määritelty YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (LOS, SopS 60/1991), jonka Suomi juridisoi vuonna 1991. YK:n lapsenoikeudet kuuluvat jokaiselle lapselle. Lapsen oikeuksiin kuuluviin periaatteisiin sisältyy lapsen oikeus nauttia erityistä suojelua, hänellä tulee olla oikeus nimeen ja kansalaisuuteen sekä sosiaaliturvaan. Periaatteissa säädetään, että lapsen tulee saada elää ympäristössä, jossa hän saa osakseen rakkautta, ymmärtämistä ja turvallisuutta. Lapsen oikeuteen kuuluu koulutus, riittävä mahdollisuus leikkiin ja virkistykseen. Yhteiskunnan ja viranomaisten velvollisuus on pyrkiä huolehtimaan lapsen hyvän kasvuympäristön ja koulutuksen mahdollisuudesta silloin, kun ne ovat uhattuina. Lapsen tulee aina ja kaikissa olosuhteissa olla ensisijalla suojelua ja apua annettaessa.

Suomen perustuslaissa todetaan, että “lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa kehitystään vastaavasti itseään koskeviin asioihin”. (Perustuslaki 731/1999, 6§.) Sosiaalihuollon asiakaslaissa (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 10 §) säädetään, että alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Nykyisessä Lastensuojelulaissa (1983/683 1§, 2§, 10§) sanotaan, että lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan ympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun. Lastensuojelun tarkoituksena on turvata edellä mainitut oikeudet. Lain mukaan sosiaalityöntekijän tehtävänä on valvoa lapsen edun toteutumista ja avustaa virkansa puolesta lasta. Lapsen mielipiteitä ja toivomuksia on kuunneltava lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden. Huolimatta varsin laajoista lapsille osoitetuista oikeuksista osallistua ja olla tasa-arvoinen, lapsiasianvaltuutettu Maria Kaisa Aula on kuitenkin sitä mieltä, että

lasten oikeus osallistumiseen on lapsen oikeuksista Suomessa heikoimmin tunnettu (Lapsiasiavaltuutetun ... 2006, 33).

Sekä nykyinen lastensuojelulaki (1983/683) että lastensuojelulakiehdotus (Lastensuojelulain ... 2006) sisältävät kaksi kuulemisen tasoa tai tapaa. Toinen sisältyy lastensuojelun arkikäytännöissä päivittäin tapahtuvaan lapsen osallistumiseen ja hänen osallistamiseensa. Tästä kuulemisesta laissa ei käytetä termiä kuuleminen, vaan lapsen mielipiteen selvittäminen ja osallisuus. Sen lisäksi laki säättää ”muodollisesta” tai ”todisteellisesta” kuulemisesta. Käsitteitä ”muodollinen kuuleminen” tai ”todisteellinen kuuleminen” käytetään lakitekstin ulkopuolella erottamaan lakisääteinen kuuleminen ensin mainitusta osallisuuteen ja osallistamiseen liittyvästä kuulemisesta. Lakitekstissä kuulemisen termillä tarkoitetaan ainoastaan hallintolain 34 § mukaista kuulemistä.

Kuuleminen on dokumentoitava nykyisen lain puitteissa, jotta jälkeenpäin voidaan osoittaa, että lasta on kuultu. Uudessa lakiehdotuksessa on nykyisestä laista poiketen erikseen tarkennettu, että myös mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava (ehdotettu 20 §).

Ehdotus lastensuojelulain kokonaisuudistukseksi

Sosiaali- ja terveysministeriön asettama lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmä on laatinut ehdotuksen uudeksi lastensuojelulaiksi (Lastensuojelulain ... 2006, 9). Työryhmän tavoitteena on selkiyttää ja uudistaa lastensuojelulakia siten että:

- 1) lastensuojelu toimii asiakaslähtöisesti
- 2) vältetään tilanteet, joissa lapsen etu jää huomioon ottamatta
- 3) lastensuojelulain toimeenpanossa esiintyy mahdollisimman vähän ristiriitoja ja tulkintaongelmia.

Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän mukaan ”lapsen mielipiteen selvittämistä, kuulemistä, puhevallan käyttöä ja edunvalvontaa koskevilla säännöksillä pyritään turvaamaan lapsen osallisuus sekä lapsen ikätason ja kypsyyden mukainen vaikutusmahdollisuus häntä itseään koskevissa lastensuojeluasioissa”. Työryhmä on pyrkinyt selkeyttämään ja täsmentämään lastensuojelulakia niin, että lapsen oikeuksiin liittyvät epäselvyydet selkenisivät ja ne pystyttäisiin toteuttamaan oikealla tavalla käytännössä. (Lastensuojelulain ... 2006, 38.) Ehdotetussa lakitekstissä osallisuutta käsitellään pykälissä 20 – 24 § (Liite 2). Osallisuuden vahvistaminen nähdään lakiehdotuksessa

tärkeäksi. Osallisuutta korostavan lain hyväksyminen olisi merkittävä pohja sille työlle, jota sosiaalityössä tehdään lasten kuulluksi ja nähdyksi tulemisen vahvistamiseksi.

Lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittämisessä on työryhmän ehdotuksen mukaan otettava huomioon lapsen ikä ja kehitystaso (ehdotettu 20 §). Pienen lapsen osalta tämä tarkoittaa muun muassa käytöksen ja läheissuhteiden havainnointia. Kouluikäisten ja vanhempien lasten kanssa tahdon, mielipiteen ja käsityksen selvittäminen tapahtuu pääsääntöisesti keskustelemalla. Työssä apuna voidaan käyttää erityisiä työvälineitä. Työryhmä ehdottaa, että ”mielipiteen selvittämisen toteutumista käytännössä tehostettaisiin vaatimuksella kirjata lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö lastensuojeluasiakirjoihin”. (Lastensuojelulain ... 2006, 84.)

12 vuotta täyttäneiden lasten puhevallan käyttöön liittyvät säännökset ovat työryhmän mukaan nykyisessä laissa epäjohdonmukaisia ja niiden sisältö tunnetaan huonosti. Ehdotuksessa hallintolain mukaista kuulemista vaaditaan nykyisen 12 vuoden ikärajan sijaan vasta 15 vuotta täyttäneiden lasten osalta. Poikkeuksena tähän olisivat ne tilanteet, joissa 12 vuotta täyttäneen lapsen kohdalla ollaan päättämässä asioista, jotka vaikuttavat ratkaisevasti lapsen tulevaisuuteen ja ”joissa jo 12 vuotta täyttäneellä lapsella voidaan katsoa olevan erityinen itsenäinen vanhemmista poikkeava intressi”. Tällaisia asioita ovat huostaanottopäätökset, huostaanottoon liittyvä sijaishuolto sekä yhteydenpidon rajoittaminen. (ehdotettu 20 §, Lastensuojelulain ... 2006, 38 - 39, 86.)

Puhevallan käyttöön liittyvät säädökset työryhmä esittää säilytettäväksi nykyisellään. Näin 15-vuotiaalla säilyy itsenäinen oikeus käyttää puhevaltaa häntä itseään koskevissa lastensuojeluasioissa. Huoltajilla on rinnakkainen puhevalta. Lisäksi kaksitoistavuotias voi käyttää puhevaltaa yhteydenpidon rajoittamista koskevassa asiassa ja hänen vastustaessa huostaanottoa asia ratkaistaan hallinto-oikeudessa. (ehdotettu 21 §.)

Työryhmän mukaan ”lapsen edun toteutumisen kannalta on käytännössä enemmän merkitystä sillä, että päätöksiä tehtäessä lapsen mielipide selvitetään ja hänen mielipiteensä ja näkemyksensä otetaan asianmukaisella tavalla huomioon kuin, että hänelle vain taataan muodollisesti mahdollisuus käyttää itsenäistä puhevaltaa muutoksenhaun kautta”. Erityisen tärkeänä työryhmä pitää lapsen kuulemista huostaanottopäätöstä tehtäessä siten, että jo 12 vuotta täyttäneen lapsen vastustukselle annetaan riittävä painoarvo, vaikka puhevaltaa käyttävätkin aikuiset. (Lastensuojelulain ... 2006, 86.)

Hallintolaissa (2003/434) säädetään, että kuulemisen yhteydessä lapsella on tiedonsaantioikeus kaikkiin viranomaisten laatimiin asiakirjoihin, jotka voivat tai ovat voineet vaikuttaa asian käsittelyyn. Lapsen kuulemisen yhteydessä ei lapselle saa luovuttaa sellaista häntä itseään tai perhettä koskevaa tietoa, joka voi olla vastoin hänen erittäin tärkeää etuaan esimerkiksi vaarantamalla hänen mielenterveyttään tai suhdetta vanhempiinsa. (emt., 84 – 85.)

Työryhmä ehdottaa lastensuojelulakiin lisättäväksi pykälän (ehdotettu 22 §), joka on tarkoitettu erityissäännökseksi. Se sisältäisi edunvalvojan määräämistä huoltajan sijaiseksi koskevan säännöksen. Edunvalvojan määräämisessä tulisi olla erityinen syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa. Huoltajan sivuuttaminen olisi mahdollista silloin, kun on aihetta olettaa, että huoltaja joutuu lojaliteettiristiriitaan eikä voi olla puolueeton lapsen edun valvomisessa. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi huoltajan väkivaltaisuus lasta kohtaan tai lapsen hyväksikäyttö. (Lastensuojelulain ... 2006, 87.)

Nykyisessä laissa säädetään, että lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on viran puolesta valvottava lapsen edun toteutumista, avustettava virkansa puolesta lasta ja ohjattava häntä tarvittaessa saamaan riittävää apua. Työryhmän mukaan sosiaalityöntekijällä ei ole kaikissa tilanteissa riittävästi valtuuksia eikä asemaa toimia lapsen edun valvojana säännöksen edellyttämällä tavalla. (Lastensuojelulain ... 2006, 89.) Työryhmä ehdottaa lisättäväksi säännökseen sosiaalityöntekijää koskevan velvoitteen hakea lapselle tarvittaessa edunvalvojaa (ehdotettu 24 §).

IV TUTKIMUSTEHTÄVÄ, AINEISTO JA ANALYYSI

Tutkimustehtävä

Lähtökohtana tutkimuksen tekemiselle on alusta saakka ollut lastensuojelun asiakkaina olevien lasten ajatusten ja kokemusten esiin tuominen. Tutkimustehtävää hahmottaessani minua kiinnosti alusta saakka se, miten lapset kokevat ammattilaisen ja lapsen välisen vuorovaikutuksen. Erityisen kiinnostavalta tuntui se, millä tavalla lapset kokevat tulevaisuutta kuulluksi ja osallisiksi. Mietin, mitä lapset kertovat kuulluksi tulemisesta ja osallisuudesta lastensuojelussa. Tästä päädyin määrittelemään tutkimustehtävän seuraavanlaiseksi:

Mitä ja miten lapset puhuvat kuulluksi tulemisesta lastensuojelussa?

Kuuleminen on ammattikielessä termi, joka sisältää edellä mainittuja osallisuuden, aktiivisuuden, kohtaamisen ja kokonaisvaltaisen vuorovaikutuksen ulottuvuuksia. Toiseksi kuuleminen on myös merkittävä termi lastensuojelu- ja hallintolaissa. Tarkastelun kohteena tässä tutkimuksessa on erityisesti ammattikielessä ja tutkimuksissa yleisesti käytetty, ei lakiin viittaava kuuleminen. Tämän lisäksi tutkimukseen on sisällytetty pohdintoja lakisääteisestä kuulemisesta ja sen toteutumisen reunaehdoista.

Inkeri Eskonen (2005, 60) on väitöskirjassaan luonut kertomisen kehän mallin. Siinä yhdistyy kertomisen tapojen, sisällön ja kertomistilan välinen yhteys. Tässä tutkimuksessa käytetään tukena Eskosen mallia, jossa pyritään selvittämään miten, mitä ja missä lapset kertovat kokemuksistaan. Temaattisena analyysinä toteutetun analyysin pääpaino on mitä ja miten -kysymyksissä, mutta niitä tukemaan tarvitaan myös kertomistilaan liittyvää tietoa.

Haastatellut lapset ovat nuoria, 16-vuotiaita. Lastensuojelun asiakkaina ja alaikäisinä heistä puhutaan tässä tutkimuksessa sekä lapsina että nuorina riippuen tekstiyhteydestä. Teoriaosassa lapsi – termiä käytetään erityisesti sillä ajatuksella, että lapsien eli alaikäisten rooli ja sosiaalisesti konstruoidut ominaisuudet ovat kulttuurissa ja yhteiskunnassa määriteltyjä (Thomas 2002, 16). Termillä nuori taas halutaan tulosten esittelyssä tuoda näkyville sitä, että haastatellut puhuvat 16-vuotiaan kokemuksella ja kielellä, eivätkä esimerkiksi 5-vuotiaan tai 10-vuotiaan.

Aineisto

Tutkielman aineisto on saatu Lastensuojelun kehittämisohjelman Lasten osallisuus–osahankkeen puitteissa kerätystä materiaalista. Lastensuojelun avohuollon asiakkaina oleville lapsille ja nuorille järjestettyjen ryhmäkeskustelujen tuottaman tiedon pohjalta osahankkeessa tarkastellaan lastensuojelun avohuollon työskentelyä ja lasten ajatuksia sen kehittämisestä. Tulokset raportoidaan kehittämishankkeen puitteissa. Hankkeen vetäjänä on toiminut PsL Mikko Oranen Ensi- ja turvakotien liitosta.

Haastatteluja osahankkeeseen tehtiin yhteensä viisi ympäri Suomea. Teimme Mikko Orasen kanssa neljä haastattelua. Yhdessä haastattelussa haastattelijana oli Mikko Orasen kanssa professori Tarja Pösö. Mainitusta viidestä haastattelusta tähän tutkielmaan valittiin kolme haastattelua haastateltavien iän perusteella. Tutkielmassa mukana olevista haastatteluista kaksi on minun ja

Mikko Orasen tekemää ja yhdessä haastattelijoina ovat Mikko Oranen ja Tarja Pösö. Tutkielman aineistossa on mukana kaksi 16-vuotiaiden ryhmää ja yksi ryhmä, jossa haastateltavat ovat iältään 17 – 18-vuotiaita. Haastateltuja nuoria on yhteensä yksitoista.

Ensimmäisessä haastattelussa oli mukana ryhmä, jonka kaikki jäsenet olivat lopettamassa yhteistä yhdeksättä kouluvuottaan erityisopetusluokassa. Iältään he olivat 16-vuotiaita. Kaikki haastateltavat olivat lastensuojeluasiakkaita. Ryhmässä oli mukana kolme tyttöä sekä yksi poika. Heidän opettajansa oli aktiivisesti mukana haastattelun järjestelyissä. Opettajansa johdolla ryhmäläiset olivat lukuvuoden aikana käsitelleet monenlaisia asioita yhdessä. Ryhmä oli varsin tiivis ja roolit ryhmän sisällä olivat vuoden aikana saaneet omat erityispiirteensä. Tämä ryhmä on tutkielmassa nimeltään *kouluryhmä*.

Toisessa ryhmässä oli mukana lastensuojelun avohuollon tyttöryhmän toiminnassa mukana olleita tyttöjä yhteensä kolme. Iältään he olivat 16-vuotiaita. He olivat kokoontuneet vuoden aikana kerran viikossa ohjaajiansa kanssa. Haastattelukerta oli heidän viimeinen kokoontumiskertansa. Ryhmällä oli kaksi ohjaajaa, jotka olivat kiinnostuneita haastattelun aiheesta ja halusivat olla osaltaan mahdollistamassa haastattelujen onnistumisen. Ryhmä ei ollut yhtä kiinteä kuin erityisoppilaiden ryhmä. Kaksi tytöstä oli tekemisissä vapaa-ajallakin keskenään ja heillä oli myös yhteisiä tuttuja. Kaikilla tytöillä oli yhteisiä kokemuksia koulumaailmasta. Tämä ryhmä on tässä tutkielmassa *tyttöryhmä*.

Kolmannessa ryhmässä oli mukana neljä jälkihuollon piirissä olevaa nuorta, iältään 18-vuotiaita. Kaksi heistä oli tyttöä ja kaksi poikaa. Tytöt tunsivat entuudestaan toisensa, mutta eivät poikia. Pojat eivät tunteneet ketään ryhmästä entuudestaan. Kaksi ensimmäistä ryhmää olivat niin sanottuja valmiita ryhmiä. Tämä ryhmä kokoontui ensimmäisen ja ainoan kerran haastattelua varten. Haastattelu järjestettiin kaupungin sosiaalitoimen pyynnöstä. Sosiaalitoimi halusi, että joku ulkopuolinen haastattelee heidän asiakkaitaan. Koska sosiaalitoimen toivoma aihe vastasi hyvin osahankkeen ja minun pro gradu –työni tavoitteita, sosiaalitoimen kanssa sovittiin, että haastattelua käytetään kaikissa kolmessa paikassa. Ryhmäläisten iän mukaan tätä ryhmää kutsutaan tässä tutkielmassa *konkariryhmäksi*.

Kouluryhmää sekä tyttöryhmää haastateltiin noin tunnin verran. Konkariryhmää haastateltiin lähes kaksi tuntia. Haastatteluissa ei ollut tavoitteena käsitellä yksityiskohtaisesti ryhmäläisten

henkilökohtaisia kokemuksia, vaan keskittyä siihen, mitkä ovat lasten mielestä hyviä tapoja toimia lastensuojelussa.

Sekä osahankkeessa että tässä tutkielmassa lähtökohtana on ollut selvittää lasten kokemuksia ja näkemyksiä lastensuojelusta. Osahankkeessa tutkittava tehtävä hyvästä lastensuojelusta lasten kokemana liittyy tärkeällä tavalla tämän tutkimuksen kysymykseen siitä, mitä ja miten lapset kertovat kuulemisesta lastensuojelussa. Haastattelujen suunnittelu onnistui näin ollen hyvin huolimatta siitä, että haastatteluilla pyrittiin saamaan aineistoa kahteen eri tarkoitukseen. Osahankkeen tavoitteiden sekä tämän tutkimuksen tehtävän pohjalta tehtiin haastatteluja varten haastattelurunko (Liite 1).

Haastattelumenetelmänä käytettiin niin kutsuttua fokusoitua ryhmäkeskustelua, jossa väljän kehyskertomuksen avulla käsiteltiin kiinnostuksen kohteena ollutta aihetta. Kehyskertomus luotiin lasten ja nuorten kanssa työskentelyyn kehitettyjen kuvakorttien avulla. Korteissa oli erilaisia kasvokuvia lapsista. Korttien avulla rakennettiin yhdessä ryhmän kanssa kertomus, jossa päähenkilönä oli yksi lapsi. Kortit levitettiin pöydälle, josta haastatellut saivat valita kukin mieleisensä. Tämän jälkeen korteista valittiin päähenkilö ja muut kortit jätettiin sivuun. Alkuperäisessä suunnitelmassa oli tarkoitus ottaa keskusteluun mukaan korttien avulla myös päähenkilön perheenjäseniä, ammattilaisia tai muita henkilöitä, mutta tähän ei haastattelujen aikana ilmennyt tarvetta, vaan keskustelu muista henkilöistä sujui hyvin ilman kortteja.

Päähenkilön elämäntarinan rakentumisessa haastattelijat esittivät väljiä apukysymyksiä. Tarinan muotoutumisen jälkeen lastensuojelun käytännöistä alettiin keskustella päähenkilön tarinassa luodun viitekehyksen avulla. Näin keskustelu suuntautui osahankkeen ja tutkimuksen kannalta tärkeisiin teemoihin.

Kaikki haastattelut videoitiin. Minä purin videonauhat ja syntynyttä aineistoa käytetään sekä tässä tutkimuksessa että hankkeessa. Videointi suoritettiin ensisijaisesti sen vuoksi, että ryhmähaastattelun purkaminen tekstiksi sujuu helpommin videon kuin pelkän ääninauhan pohjalta. Videon on tallentunut osa nuorten ilmeistä, liikkeistä ja muusta sanattomasta viestinnästä. Osa nuorista näkyy videolla hyvin, osa on sivuttain tai selin kameraan. Tämän tutkielman analyysissä on käytetty sekä litteroitua tekstiä että videonauhoja.

Haastatteluissa meni päällekkäin kaksi kuulemista käsittelevää tasoa: Ne olivat ensinnäkin tiedonkeruuta, jossa haluttiin saada nuorilta tietoa lastensuojelusta, myös lasten kuulemisesta. Tämän lisäksi haastattelut olivat myös käytännön esimerkki siitä, miten nuorta kuullaan sekä siitä miten nuori puhuu (vieraan) aikuisen kanssa sanattomasti tai sanallisesti viestien. Yksi haastattelu oli kokonaisuudessaan yksi esimerkki siitä, miten nuoret tulevat ja haluavat tulla kuulluksi. Aineistosta on valittu nuorten puheessa kuulemiseen liittyvät kohdat erityisen analysoinnin kohteiksi siten, että niitä on tarkasteltu aina käyttöyhteyksissään. Yksi haastattelu on yksi kuulemisen kokonaisuus, eikä sitä voi paloitella yksittäisiksi toisistaan riippumattomiksi osiksi.

Huolimatta siitä, että haastattelujen pohjana oli fiktiivinen tarina, näen itse haastattelujen sisältävän huomattavan paljon nuorten omia kokemuksia ja kokemusten pohjalta syntyneitä näkemyksiä. Haastatteluissa päähenkilön tarina oli fiktiivinen, mutta tarinaan peilattiin selkeästi myös omia kokemuksia esimerkiksi yksinäisyydestä tai vanhempien merkityksestä. Selkeimmin nuorten omat kokemukset tulivat esille silloin, kun pohdittiin ammattilaisten merkitystä ja ammattikäytäntöjä. Myös lasten ja nuorten roolista lastensuojelun asiakkaina käyty keskustelu oli mielestäni varsin vähän fiktiivistä. Näkemykset koulusta ja laitoksista vaikuttivat myös olevan varsin todenperäisiä.

On mahdotonta sanoa, mitkä kaikki asiat aineistossa ovat fiktiivisiä, mitkä eivät. Tämä jaottelu ei ole edes tarpeellinen, sillä tutkimusta lähdettiin tekemään nimenomaan kehystarinan kautta muodostuvan aineiston avulla. Aineisto sisältää paljon nuorten näkemyksiä asioista ja vaikka ne liittyisivät fiktiiviseen tarinaan, ne ovat kuitenkin yhtä lailla heidän näkemyksiään. Nuoria nimenomaan kehoitettiin tarinan kautta tuomaan esille omasta mielestä tärkeitä näkemyksiä lastensuojeluun liittyen.

Itse ajattelin ennen haastatteluja, että aineistosta olisi tullut enemmän fiktiivinen kuin mitä siitä todellisuudessa tulikaan. Päällimmäisenä haastatteluista jäi mieleen tunne siitä, että nuoret halusivat jakaa ja jakoivat erityisesti omia kokemuksiaan ja näkemyksiään. Tarinan kertomisesta ei missään ryhmässä tullut itsetarkoitus. Tämän lisäksi mieleeni jäi vahvasti tunne siitä, etteivät nuoret olleet päässeet jakamaan näitä kokemuksia kovinkaan paljon aiemmin.

Temaattinen analyysi ja kehämalli analyysin työvälineinä

Tutkielman analyysimenetelmänä käytettiin temaattista analyysia (Eskola & Suoranta 1998, 174). Temaattisen analyysin avulla koottiin yhteen kaikista kolmesta haastattelusta ne teemat, joiden

kautta nuoret lähestyivät lastensuojelussa tapahtuvaa kuulemista. Tällä tavalla on etsitty vastausta siihen, mitä nuoret lastensuojelussa tapahtuvasta kuulemisesta puhuvat. Teemat on koottu kolmen otsikon alle:

1. Perhe, ystävät ja ammattilaiset kuulijoina
2. Kuulemisen tilat
3. Kuulemisen reunaehdot

Tämän jälkeen tutkittiin sitä, miten lapset nuoret teemoista puhuvat. Tämä tarkoittaa sitä, että mainitun kolmen otsikon alle koottujen teemojen sisältöä on pyritty avaamaan etsimällä niitä kuulemisen tapoja ja käytäntöjä, kuulemattomuus mukaan lukien, joita nuoret puheessaan tuottivat. Esimerkiksi perhe yhtenä aineistosta löydettyä teemana osoittautui merkittäväksi osaksi lasten kuulluksi tulemisen tapahtumia ja käytäntöjä. Perheen merkittävydestä puhuttiin monella tavoin, esimerkiksi arvioimalla ammattilaisten tavoitteita suhteessa vanhempien mielipiteisiin, ymmärtämällä vanhempien motiiveita tai miettimällä ammattilaisten ja vanhempien välistä vuorovaikutusta.

Teemoittelu on usein tutkimuksen ensimmäinen vaihe, jonka jälkeen siirrytään toiseen analyysimenetelmään (Eskola & Suoranta 1998, 174, Kvale 1996, 196). Tässä tutkielmassa analyysimenetelmänä on käytetty pelkästään teemoittelu, jonka kautta haastattelusta on noussut esille monia tärkeitä lastensuojelun käytäntöihin liittyviä näkökulmia. Tutkielman lähtökohtana on alusta saakka ollut nuorten näkemysten esiin tuominen. Tähän tarkoitukseen temaattinen analyysi osoittautui hyvin toimivaksi ratkaisuksi.

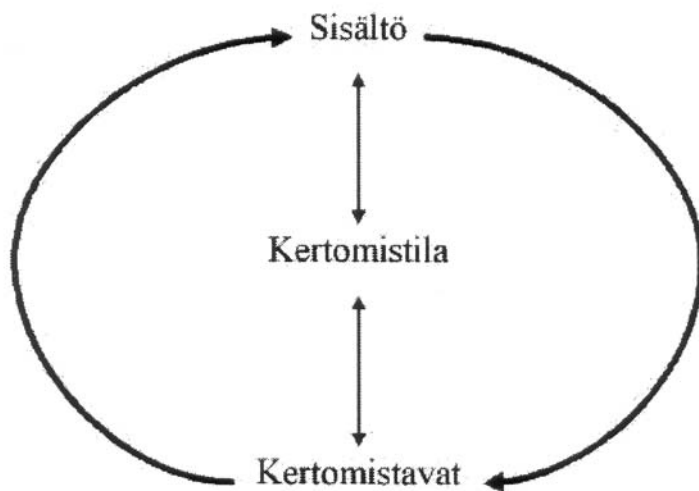
Eskolan & Suorannan (1998, 178 - 179) mukaan teemoittelu voi syventää tutkimuksen alkuvaiheen menetelmästä mahdollisuudeksi etsiä vastauksia tai tuloksia erityisesti käytännöllisen ongelman ratkaisuun. Osaltaan tämän tutkielman aihetta voi sanoa jopa käytännön ongelmaksi. Lasten osallisuutta halutaan lisätä koko kansallisen tason sosiaalityön kentällä, mutta asiakkaina olleiden lasten toivomuksia ja mielipiteitä aiheesta ei juurikaan tiedetä. Tämän tutkielman ongelman ratkaisun avulla on mahdollista tuoda lastensuojelun käytäntöihin tietoa aiheesta, josta tiedetään vähän, mutta joka on päivittäin lastensuojelussa läsnä. Tutkimus liittyy kehittämishankkeeseen, jonka piirissä tämän tutkimuksen kaltaisten tuloksien käyttö on hyödyllistä.

Käytännössä analyysin eteneminen on tutkielmassa tarkoittanut ensinnäkin sitä, että litteroitua tekstiä sekä videonauhoja yhä uudelleen lukemalla ja katsomalla on pyritty pitämään aineisto kokonaisuutena tutkimuksessa läsnä. Teemoittelun myötä haastatteluista on noussut esille tietyt kohdat muita selkeämmin. Tästä huolimatta näen haastattelut yhtenä kokonaisuutena (Alasuutari 1994, 38 – 39), jossa kolme eri ulottuvuutta kytkeytyy toisiinsa Eskosen kehämällin (2005, 60) esittämällä tavalla. Yksi haastattelu on yksi aihetta käsittelevä kokonaisuus.

Tutkielman analyysi ei ole vain haastateltavien puheen kuvailua (Eskonen & Suoranta 1998, 179), vaan siinä on pyritty selvittämään ”kaikki luotettavina pidetyt ja selvitettävään kuvioon tai mysteeriiin kuuluviksi katsotut seikat siten, että ne eivät ole ristiriidassa esitetyn tulkinnan kanssa (Alasuutari 1994, 38 – 39)”. Analyysi ei ole myöskään ainoastaan haastattelussa esiin tulevien aiheiden koodausta (Coffey & Atkinson 1996, 26), minkä ymmärrän tarkoittavan muun muassa aineiston järjestelyä, jäsennyttä ja hahmottamista. Tässäkin tutkimuksessa aineiston sisälle pääsemiseksi käytettiin aiheiden järjestelyn, jäsennyksen ja hahmottamisen keinoja. Tämän jälkeen aineiston temaattisen analyysin avulla päästiin etsimään varsinaisia vastauksia tutkimusongelmaan.

Päähuomio analyysissa ei ole ollut siinä, kuinka monta kertaa mikäkin asia on keskustelussa tullut ilmi, vaan siinä, millä tavalla ja kuinka selkeästi asiasta puhutaan. Keskustelun pituus, haastattelijoiden kommentit ja monet muut, osittain vaikeastikin tulkittavat seikat vaikuttavat keskustelun etenemiseen ja siihen, mikä aihepiiri saa minkä verran tilaa (Sulkunen, 1990, 274 – 275). Haastatteluissa nuorille kerrottiin, että tärkeää on nimenomaan heidän itsensä tärkeinä pitämät asiat. Tärkeitä asioita oli paljon ja haastattelujen aika rajallinen. Tästä syystä yhden asian käsittelyyn ei välttämättä käytetty paljon aikaa, mutta aiheesta käydyn keskustelun intensiviteetti ja nuorten motivoituminen aiheeseen osoittavat monessa kohtaa asian tärkeyden.

Inkeri Eskosen kehämällin (2005, 60) pohjalta nuorten puhe on sijoitettu missä, mitä ja miten kysymysten avulla kehälle, jossa kolme eri ulottuvuutta linkittyvät toisiinsa. Kehämällin avulla on mahdollista hahmottaa kuulemisen tapahtumaa tietyssä tilassa siten, että se miten puhutaan on yhteydessä siihen mitä puhutaan ja missä puhutaan. Yhtäläillä kuin kuulemista *tutkittaessa* voi kuulemisen haastattelutilanteissa ajatella tapahtuvan mitä, missä ja miten ulottuvuuksilla, myös *lastensuojelun käytännöissä* voi kuulemisen ajatella tapahtuvan samoilla ulottuvuuksilla. Näin ollen nuorten puheesta poimitut ajatukset lastensuojelun kuulemisesta voi hahmottaa Eskosen kuvaamaan kehään, joka toistuu päivittäin lastensuojelun arkitilanteissa: Mitä ja miten lapsi nuorten mielestä sosiaalitoimistossa puhuu?

Kuvio 1. Kertomisen kehän malli (Eskonen 2005, 60).

Missä: Kertomistila luodaan, jotta kertomus voi syntyä. Kertomistilassa merkityksellistä on se, kenen kanssa ja kenelle kertomusta tuotetaan. Fyysinen ja henkinenkin tila luo puitteet, joissa vuorovaikutuksen kautta puhutaan ja kuullaan. Ammatillisissa käytännöissä merkittäviä tilan luomisessa ovat ammatillaisen työvälineet, työote ja tavoitteet. Kertomistila on vuorovaikutuksellisesti rakentuva tila, joka toteutuu tietyin ehdoin fyysisellä ja mentaalilla ulottuvuudella. (Eskonen, 59 – 60)

Miten: Kertomistilassa luotu kertomus syntyy siitä, miten se tuotetaan ja mitä se sisältää. Merkityksellistä on, miten puhutaan eli mitkä ovat kertomisen tavat. Onko kerronta suoraa, enemmän nonverbaalista kuin verbaalista, passiivista vai aktiivista ja niin edelleen. (emt.)

Mitä: Kertomisen sisältö, se mitä kerrotaan, voi olla yksittäisten tilanteiden kuvaamista, kertomisessa esiin tulevien aiheiden tyypittelyä ja määrittämistä. Kertomisen sisältö on kehämäisessä yhteydessä siihen, miten ja missä kertomus syntyy. (emt.)

Lasten kuulluksi tulemiseen liittyvien ongelmien ratkaisu tarvitsee ehdottomasti tuekseen paljon lisätutkimusta. Kokonaiskuvan saavuttaminen vaatii tutkimusta sekä makro- että mikrotasolla (Day 1993, 28). Erityisen tärkeää on pyrkiä saamaan lasten kuulemisen ja osallisuuden toteutuminen

osaksi kansallisia sosiaalityön rakenteita. Tässä tärkeää on vuoropuhelu makro- ja mikrotason rakenteiden välillä siten, että kehitystyössä toteutuisi myös asiakasnäkökulma.

Ryhmähaastattelu

Haastattelut olivat ryhmähaastatteluja. Ryhmähaastattelun avulla pystyttiin tavoittamaan useampi nuori kuin mitä yksilöhaastattelulla tämän tutkimuksen puitteissa olisi ollut mahdollista. Ryhmähaastattelulla ei tavoiteltu ensisijaisesti tietoa itse ryhmän toiminnasta, dynamiikasta tai vuorovaikutuksesta (Eskola & Suoranta 1998, 96, Sulkunen 1990, 264 - 266). Tavoitteena oli kerätä tietoa lastensuojelusta, jonka asiakkaina kaikki haastateltavat olivat olleet. Ryhmädynamiikan ja vuorovaikutuksen merkitystä ei ole kuitenkaan suljettu tutkimuksen ulkopuolelle, vaan niiden ajatellaan olevan hyvin merkityksellinen osa tuotetun tiedon prosessia. Ei-sanallisesta ja sanallisesta viestinnästä on tutkimuksessa muodostettu kokonaiskuvaa siitä, mitä haastateltavat haastatteluhetkellä kertoivat. Vastauksia tutkimustehtävän ratkaisemiseksi on kuitenkin etsitty erityisesti ryhmän tuottaman sanallisen vuorovaikutuksen ja viestinnän avulla tuotetusta tiedosta (Morgan 1997, 6).

Oletimme, että nuorille itselleen kokemus ryhmähaastattelusta voi olla parempi kuin yksilöhaastattelu. Tätä oletusta tukevat aikaisemmat tutkimukset lasten ja nuorten positiivisesta asennoitumisesta ryhmähaastatteluihin (Hill 2006, 81). Ryhmäkeskustelu voi tuoda turvallisuuden tunnetta nuorelle, mutta samalla ryhmädynamiikka myös ohjaa keskustelua eri tavalla kuin mitä yksilöhaastattelussa tapahtuu. Kahdessa ryhmässä ryhmäläisillä oli jo valmiit roolit ryhmän sisällä. Heitä yhdisti toisiinsa kuukausien aikana kertyneet yhteisesti jaetut kokemukset. Puhujana voi ajatella tästä syystä olleen kollektiivisubjektin eli ryhmän ja sen edustaman pienoiskulttuurin, ei niinkään yksittäisen puhujan. (Sulkunen (1990, 268). Ryhmän vaikutus yksittäisen ihmisen osallistumiseen on klassinen sosiaalipsykologinen kysymys. Ryhmän vuorovaikutuksessa esiintyy taipumus yhdenmukaisuuteen, mikä estää sellaisten asioiden esiin tulemistä, joita haastatellut voisivat kertoa kahden kesken. Taipumus jakautua mielipiteiden osalta ryhmittymiin voi johtaa siihen, että osallistujat esittävät voimakkaampia mielipiteitä kuin mitä he kahden kesken esittäisivät. (Morgan 1997, 15.)

Yhdenmukaisuutta voi sanoa ilmenneen siinä, että kaikissa haastatteluissa puhe keskittyi lastensuojelun epäkohtiin. Toisaalta tämä johtui selvästi haastattelijoiden nuorille antamasta tehtävästä, heitä kun pyydettiin puhumaan lastensuojelun kehitystarpeista. Epäkohtien avulla

kehitysmahdollisuuksista on luonnollisesti helppo puhua. Tämän tutkimuksen kannalta epäkohdista keskustelu tarjosi hyvän näköalan siihen, mitä lapset kuulemiselta odottavat. Myös esiin tulleissa hyvissä kokemuksissa oli yhtä lailla luettavissa kuulemisen reunaehtoja. Kahdessa haastattelussa huomattavan paljon tilaa sai nuori, jolla kritisoitavaa oli selkeästi muita enemmän tai muita painokkaammin. Tästä huolimatta kaikissa haastatteluissa tuli esille jokaisen haastattelussa mukana olleen mielipiteitä.

Haastateltujen tietämys aiheesta vaikuttaa ymmärrettävästi haastattelun sisältöön ja prosessiin. Jos haastatellut tietävät vain vähän aiheesta, haastattelija saa mahdollisesti kerättyä vain hajanaista tietoa. Jos aihe on haastateltaville tuttu, keskustelun pitäminen aiheessa ja punaisen langan säilyttäminen läpi dynaamisen prosessin on haastattelijan ydintehtäviä. (Morgan 1997, 15.) Arkaluontoiset aiheet vaativat tutkijalta erityisen kunnioittavaa ja hienovaraista työskentelyotetta (Heino 1997, 84). Haastattelujen aihe oli tässä tutkimuksessa kaikille haastattelijoille tuttu henkilökohtaisesta elämästä. Punaisen langan löytyminen läpi haastattelujen sujui nuorten kanssa pääasiassa hyvin. Kokemukseni mukaan haastattelujen ilmapiiri oli riittävän luottamuksellinen, jotta haastattelun aiheen kannalta merkittävistä kipeämmistäkin asioista pystyttiin puhumaan yleisellä tasolla.

Yleistettävyydestä ja luotettavuudesta

Yhdentoista nuoren ajatuksia ei voi pitää kattavana esityksenä suomalaisten lastensuojelun asiakkaina olevien nuorten ajatuksista. Yleistettävyyttä tärkeämpänä näen, että tämän kaltainen tutkimus tarjoaa lähtökohtia kuulemisen sisällön käsitteellistämiseksi ja sitä kautta kuulemisen käytäntöjen kehittämiseksi. Toki mainittava on, ettei gradun tasoisella tutkimuksella päästä kovinkaan pitkälle tässä työssä, mutta joitakin jatkokeskustelun ja –tutkimuksen kannalta merkittäviä näkökohtia ja käsitteitä voi kuitenkin ajatella syntyneen.

Kvalitatiivisen tutkimuksen yleistettävyydestä voi sanoa, että se tuottaa luokitteluja, käsitteellisiä välineitä ja selityksiä tutkittavalle ilmiölle (Alasuutari 1999, 233). Aineistona oleva keskustelu on vuorovaikutuksellinen osa kulttuurista ja yhteiskunnallista kontekstia. Tässä valossa tarkasteltuna tutkimuksessa tuotetut käsitteelliset välineet, luokittelut ja selitykset linkittyvät osaksi lasten kuulemisesta ja osallisuudesta käytyä keskustelua.

Luotettavuudesta puhuttaessa on huomio kiinnitettävä ensinnäkin tutkijan valintojen ja muiden subjektiivisten tekijöiden vaikutukseen tutkimuksen tekemisessä. Kun haastattelut olivat ensin muuttuneet videoksi ja video vielä tekstiksi, huomasin, että haastateltujen olemus alkoi väistyä ja tilalle tuli itse kirjoittamani tulostimesta printattu mustavalkoinen teksti. Kirjoittamani muistiinpanot sekä litteroitu teksti alkoivat elää omaa elämäänsä omien käsitysteni valossa. Näin käy toki jokaisessa tämänkaltaisessa tutkimuksessa. On osaltaan tutkimuksen tekemiselle eduksikin, että aineisto siirtyy pois ”tutkijan ja haastateltavien omalta iholta” objektiivisemmin tarkasteltavaksi.

Ajattelen samalla tavoin kuin mitä Granfelt (2001, 109, 114) kirjoittaa: "Etäisyyttä ja läheisyyttä säätelemällä voi pyrkiä näkemään kerronnan kautta luodussa maailmassa muutakin kuin sen, mitä kertoja itse on nähnyt tai ymmärtänyt." Siirtymiset tuovat tutkijan omat käsitykset, tiedostetut ja tiedostamattomat, jälleen uudella tavalla mukaan tutkimusprosessiin. Kuinka tulkitseen valitsemani aineistoa? Kuinka paljon muistan vielä itse haastattelutilanteesta? Millä tavalla nämä muistot vaikuttavat tutkimuksen tekoon? Mitä haastateltavat tuumaisivat, jos pystyisivät seuraamaan sitä ajatusten juoksua, joka mielessäni käy haastatteluja tulkitessani?

Videonauhaa katselemalla olen voinut palata kuvan ja äänen kautta niin lähelle itse haastattelutilannetta kuin se tekniikan avulla on mahdollista ja pyrkiä eläytymään haastateltavien tilanteeseen. Samalla kuitenkin etäisyydenotto ja kriittinen itsereflektio ovat olleet tärkeitä, jotta en tutkijana lankeaisi emotionaaliseen ansaan, minkä seurauksena epäselväksi jää, kenestä ja kenen todellisuudesta käsin tutkimusta tehdään. (emt.)

Aihe, kuuleminen, on haasteellinen käsite ja tutkimuksen edetessä olen tehnyt monia valintoja sen suhteen, mitä alkuperäisestä materiaalista kuulemiseen liittyen olen aineistoksi valinnut. Konkreettista lasten kuulemista ovat olleet sekä haastattelut että analyysi. Oma tulkintani ihmisen kuulemisesta sekä omat kykyni tai tapani kuulla läpäisevät siis tutkimuksen monella tasolla.

Kortteinen (2005, 27) kirjoittaa: ”Usein käy niin, että jokin yksittäinen seikka tai argumentaatiolinja haastateltavien puheissa koskettaa tutkijan omaa kokemus- tai merkitysmaailmaa, tuntuu ymmärrettävältä, ja nousee tätä kautta tulkinnassa keskeiseksi esille.” Tutkimuksen viitekehys, uudempi lapsuuskäsitys, on tutkimuksen aikana avannut minulle uusia merkittäviä määritelmiä ja suuntaviivoja. Jo ennen uudemman lapsikäsitteiden teoriaan tutustumista olin ajatellut lapsuudesta samansuuntaisesti kuin mitä mainitussa teoriassa määritellään. Olen

pyrkinyt tiedostamaan vahvan kiinnostukseni viitekehukseen, jotten hakisi tutkimuksessa ainoastaan uudempaa lapsikäsitystä tukevaa tietoa, joka peittäisi alleen muun tiedon.

Subjektiivisuutta ei kukaan voi tutkimusta tehdessä välttää. Edellä kuvattujen pohdintojen kautta käsittelin ”minäni” vaikutusta tutkimuksen etenemiseen. Subjektiivisuus on tehtävä näkyväksi, jotta tämän kaltainen tutkielma olisi luotettava eli vakuuttaa lukijan (Eskola & Suoranta 1998, 211). Tästä syystä olen pyrkinyt sisällyttämään tekstiin mahdollisimman paljon omia valintojani ja tutkimuksen kannalta merkittäviä näkemyksiäni.

Subjektiivisuuden avaaminen ja mahdollisimman avoimen tutkimuksen tekeminen puolestaan vaatii jatkuvaa kritiikkiä työtä kohtaan. Erityisen tärkeää on kirjoittaa ylös mahdollisimman tarkasti tutkimusprosessin eri vaiheet. (Eskola & Suoranta 1998; 209 – 210, 214; Silverman 2000, 57 - 59). Silverman (2000, 176) kirjoittaa, että kvalitatiivista tutkimusta tekevän tutkijan on ylitettävä erityinen kiusaus tai haaste: On osoitettava itselle ja muille, että tutkimuslöydökset ovat perustellusti ja kriittisesti johdettu tutkimusaineistosta sen sijaan, että ne olisivat vain hyvin valittuja esimerkkejä.

Tutkimuksessa tehtävien analyttisten tulkintojen vakuuttavuuden osoittamisessa voi käyttää Juhilan ja Suonisen (2002, 234) mukaan sellaisia keinoja kuten 1) tukeutuminen toimijoiden tilanteisesti ilmaisemaan ymmärrykseen, 2) tutkimuksen lukijoiden tekemä arviointi ja 3) tulkintojen suhteuttaminen aikaisempaan tutkimukseen. Toimijoiden tilanteisesti ilmaiseva ymmärrys voi Juhilan ja Suonisen esimerkin mukaan olla seuraavanlainen: Jonkin puheenvuoron voi tulkita kielellisenä tekona syytökseksi silloin, kun keskustelun osapuolet sen sellaiseksi yhdessä rakentavat. Tällaista toimijoiden eli haastateltujen lasten sekä haastattelijoiden tilanteessa (vrt. kertomistila Eskonen 2005, 60 - 62) rakentamaa ymmärrystä on tässä tutkimuksessa pyritty tutkimaan.

Tutkimuksen lukijat, ohjaajani Tarja Pösö sekä Lasten osallisuus –osahankkeen koordinaattori, PsL Mikko Oranen, ovat tärkeällä tavalla arvioineet sitä, miten olen työn tekijänä päätenyt tulkintoihini. Tulkintoja suhteutetaan aikaisempaan tutkimukseen teoriaosassa esitettyjen tietojen sekä pohdintaosassa yhdistettävien tulkintojen ja teorian kautta.

Tutkimuseettiset kysymykset

Strandell (2005, 31) näkee kolme pääasiallista syytä eettisten kysymysten erityisyydelle lapsi- ja lapsuustutkimuksessa. Ensimmäinen näistä on uusi tapa lähestyä lasta tutkimuksessa lapsen itsensä, ei vanhempien tai muiden aikuisten kautta. Toinen syy on uudenlainen tapa nähdä lapset toimijoina ja osallistujina. Kolmanneksi eettisiä näkökohtia on pohdittu laajemminkin tutkimustoiminnassa aiempaa enemmän. Tämä on yhteydessä laadullisen tutkimusotteen yleistymiseen. Silverman (2001, 270 – 271) kirjoittaa, että tutkijan eettisten ja arvovalintojen esittäminen tutkimuksessa vaatii muun muassa tutkimuksen päämäärien selvittämisen sekä niiden henkilöiden tai ryhmien selvittämisen, jotka mahdollisesti ovat kiinnostuneita tutkimusaiheesta.

Tämä tutkielma on opinnäytetyö, jonka yksi tarkoitus on opettaa opiskelijalle tutkimuksen tekemistä. Tämän lisäksi opinnäytetyössä opiskelijan on mahdollista päästä tutustumaan syvemmin johonkin valitsemaansa sosiaalityön alueeseen. Opinnäytetyö maisteritutkinnossa on tutkinnon muihin opintoihin verrattuna laaja työ. Verrattuna yleiseen tutkimuksen kenttään, opinnäytetyöt jäävät ymmärtääkseni usein vaille sen suurempaa huomiota. Ne sijoittuvat ammattialueen omaan kenttään uskoakseni työn tekijän aktiivisuuden mukaan: Kuinka hän hyödyntää oppimaansa työssään ja keskusteluissaan muiden ammattilaisten kanssa.

Tämä tutkimus tehdään osana Lastensuojelun kehittämishankkeen osahanketta. Tutkimus linkittyy niissä puitteissa osaksi lasten osallisuuden kehittämistä. Lasten kokemuksia ja näkemyksiä ei ole uudemman lapsikäsitteiden viitekehäksessä toistaiseksi paljon Suomessa tutkittu, mistä syystä tämäkin pieni, mutta aiheen valinnan kautta merkittävä tutkimus jää omaksi pieneksi palasekseen suomalaisen lasten osallisuuden kehittämistyössä.

Itselleni tärkeää on ollut tutkimuksen kautta oppia sosiaalityön teorian ja käytäntöjen yhdistämistä laajempaan kontekstiin. Tässä työssä se tapahtui erityisesti lakiehdotuksen mukaan ottamisen kautta. Poliittisella ulottuvuudella on ollut merkitystä itselleni. Myös sosiaalityön tutkimuksessa yleisemminkin poliittisen näkökulman mukaan ottaminen on tärkeää. Siten asiakkaiden kokemukset ja näkemykset saavat siltoja asiantuntijoiden ja politiikan maailmaan.

Haastattelutilanteissa meille haastattelijoille oli tärkeää, että nuoret saavat riittävästi tietoa tutkimuksesta, sen päämääristä ja tekijöiden motiiveista (ks. Roberts 2001, 229 – 230; Silverman 2001, 271). Nuoria ja heidän huoltajiaan informoitiin etukäteen lähetetyillä kirjeillä. Lisäksi

kävimme haastattelujen alussa nuorten kanssa keskustelua tutkimuksesta, kerroimme omasta osuudestamme tutkimuksen tekemisessä ja tarkensimme, onko nuorilla vielä jotain kysyttävää tutkimuksen päämääristä ja sisällöstä.

Nuoret allekirjoittivat suostumuksen haastatteluun. Suostumuksesta keskustelimme tyttöryhmän kanssa melko pitkään. Nuoret halusivat tietää, kenelle allekirjoitukset menevät ja mistä syystä niitä tarvitaan. Keskustelimme siitä, mitä vapaaehtoisuus tarkoittaa. Tärkeänä koimme sen, että haastateltavat ymmärtävät, millä tavalla haastateltujen henkilöllisyys on suojattu. Kerroimme, ettei meille jää tietoon kuin nuorten etunimet. Videonauhat hävitetään tutkimuksen loputtua. Haastatteluista jää jäljelle ainoastaan litteroitu teksti.

Roberts (2001) painottaa artikkelissaan sitä, kuinka lapset tulee ottaa täysivaltaisina mukaan tutkimukseen. Jo tutkimuksen aihevalinnan kautta pohdin lasten täysivaltaisuutta, osallisuutta ja kuulemista tutkimusprojektissa ymmärrettävästi paljonkin. Olin alusta saakka kiinnostunut lasten mielipiteistä sellaisina kuin ne ovat. Näin ne itsessään tärkeinä ja halusin kuulla lasten kokemuksia aikuisten määrittämien käytäntöjen maailmassa.

Haastattelutilanteessa ymmärsin, ettei päämäärä olekaan niin yksinkertainen. Oivalsin selkeämmin sekä nuorten että meidän aikuisten määrittävän lasten ja aikuisten välistä hierarkiaa muun muassa niin, että me aikuiset olemme itsestään selvästi niitä, jotka prosessoimme tiedon ja viemme sen valitsemiimme (tärkeisiin paikkoihin) eteenpäin (toisille aikuisille) (ks. James 2001, 188.) Vaikeasti vastattavissa oleva kysymys onkin, kuinka tiedon kulussa nuorten tuottama tieto pysyy nuorten tuottamana tietona eikä muotoudu pelkäksi aikuisten allekirjoittamiksi raporteiksi aikuisten ymmärtämälle kielelle aikuisten toimintakentille.

Ajattelen, että alkuperäinen lähtökohtani, lapsen kokemuksen kuuleminen, on osaltaan kulkenut kohti edellä kuvattua aikuisten ymmärtämää ja määrittämää tiedon muotoa. Mitä enemmän perehdyin aikaisempaan tutkimukseen, sitä paremmin ymmärsin omia toimintamallejani ja ympäröivän kulttuurin vaikutteita sekä sitä, kuinka lapsen ja aikuisen välinen hierarkkinen suhde voi tämän kaltaisessa tutkimuksessa toteutua monella tasolla.

Tyttöryhmän sekä jälkihuoltonuorten kanssa keskustelimme useamman kerran siitä, että nuorten tuottama tieto on ihan oikeasti merkittävää. Kiittäessämme nuoria heidän antamastaan ajasta sekä siitä, että he halusivat jakaa itselleen tärkeitä asioita kanssamme, nuoret eivät ottaneet kiitosta aluksi

aivan tosissaan. Olimme kertoneet tulevamme toiselta paikkakunnalta, mutta vasta haastattelun jälkeen, nähdessään matkalaukkumme, he ymmärsivät, että olimme todella matkustaneet toisesta kaupungista. Tämän jälkeen he olivat osoittamastamme kiinnostuksesta silmin nähden ihmeissään, positiivisella tavalla.

V NUORET, LASTENSUOJELU JA KUULEMINEN NUORTEN RYHMÄHAASTATTELUISSA

Kuulemisesta ja kuulluksi tulemisesta käyty keskustelu näyttäytyy aineistossa värikkäänä ja nuorten asiakkuutta monelta eri kantilta peilaavana. Se ei sisällä ainoastaan lastensuojelun viranomaiskäytännöissä tapahtuvan toiminnan pohdintaa, vaan se on laajempaa kuvausta nuoren elämästä, johon yhtenä alueena sisältyy lastensuojelun asiakkuus. Nuorten puhuessa kuulluksi tulemisesta lastensuojelussa, he puhuvat nuoren *yksilöllisestä ja kokonaisesta* elämästä. Puheista heijastuu ajatus siitä, että lastensuojelun tarve on aina sidoksissa yksilön kokonaisvaltaiseen elämäntilanteeseen. Tämän tutkielman tuloksissa tarkastellaankin nuorten ajatuksia kuulemisesta lastensuojelussa siitä kokonaisesta elämänpiiristä käsin, josta lastensuojelun asiakkaaksi tuleva nuori on lähtöisin.

Aineistosta nousee selkeästi esille kolme fyysistä tilaa, joihin nuoret paikantavat lastensuojelun asiakkaana olevan nuoren. Nämä tilat ovat koti, koulu ja lastensuojelun erilaiset toimintapaikat, kuten työntekijöiden työhuoneet ja lastensuojelulaitokset. Näissä tiloissa toimii nuorten kuulluksi tulemisen kannalta tärkeät ihmiset. Perheenjäsenet, ystävät, koulukaverit, opettajat ja muut koulun työntekijät sekä lastensuojelun ammattilaiset ovat niitä ihmisiä, joiden tapa kohdata nuori luo sen *kokonaisen kuulemisen tai kuulematta jättämisen tilan*, jossa nuori elää. Näiden kolmen tilan lisäksi haastatteluissa sivuttiin yleisiä tiloja, kuten puistoja ja muita paikkoja, joissa nuori tapaa kavereitaan.

Eri tahot voivat vahvistaa tai heikentää toistensa merkitystä nuoren kuulijana. Perheen vaikeuksia voi joidenkin nuorten kohdalla tasoittaa luotettava ystäväpiiri tai sukulaiset. Jotkut nuoret voivat puolestaan olla niin yksin, että ammattilaisten rooli nuoren kuulijana on erityisen korostunut. Perheenjäsenet ovat tärkeässä asemassa määritellessään nuoren tarvetta sosiaalityön tarjoamaan apuun. He voivat estää nuoren lastensuojeluasiakkuuden tai tukea sitä.

Koulu ympäristönä tarjoaa nuorelle mahdollisuuden olla tekemisissä ammattilaisaikuisten kanssa. Toisille nuorille nämä ammattilaiset ovat tärkeä kuulluksi tulemisen mahdollisuus. Toisissa nuorissa heidän kohtaamisensa voi aiheuttaa esimerkiksi pelkoa. Koulu ympäristönä on kaiken kaikkiaan merkittävä tila nuorelle, joka etsii paikkaansa yhteisössä ja yhteiskunnassa.

Lastensuojelulaitoksissa kuulluksi tulemisen tärkeys on erityisen korostunutta, onhan laitoksen lapsen ja nuoren koti. Lastensuojelulaitoksissa nuorta kuuleva ilmapiiri tarkoittaa toisten nuorten mielestä sitä, että nuoren elämälle osoitetaan turvalliset rajat ja aikuiset ottavat näin nuorelta pois liian suuren vastuun omasta elämästä. Toisten nuorten mielestä laitoksissa toteutettava toiminta on viimeinen pakko, kun muita vaihtoehtoja ei enää ole.

Nuori tulee siis lastensuojelun asiakkaaksi omasta yksilöllisestä elämäntilanteestaan, jossa voi löytyä sekä nuorta tukevia ja kuulevia ihmisiä että nuoren kuulemisen tärkeyttä ymmärtämättömiä ihmisiä. *Tullessaan ammattilaisen luo puhumaan omista asioistaan, nuori odottaa tapaavansa kohtaavan, kuulevan ja läsnä olevan aikuisen, jonka kanssa voi avoimesti ja luottamuksellisesti yhteistyötä tehden etsiä ratkaisuja nuoren elämän vaikeuksiin.* Jotta työ tuottaisi todellista tulosta, on tärkeää, että nuorelle syntyy kokemus kuulluksi tulemisesta. Kuulemisen ohittaminen heijastuu nuorelle kokemuksena nuoren ja hänen yksilöllisen arvonsa ohittamisesta.

Haastattelut olivat kaikkineen monivaiheinen ja vivahteikas kuvaus lastensuojelun asiakkuudesta. Nuoret käyttivät monenlaisia rooleja ja puhumisen tapoja haastattelujen aikana. Yksi nuorista valitsi puheensa painoksi satiirin, toinen mustan huumorin, kolmas kuuntelijan roolin. Toiset nuoret ottivat selkeästi enemmän tilaa ajatuksilleen, toiset taas antoivat helpommin periksi ja vaikenivat, jos joku puhui päälle. Yksikään nuorista ei kuitenkaan ollut passiivinen, vaan myös vähemmän puhuneet nuoret olivat läsnä haastatteluissa.

Puheissa ilmeni tahallista tai tahatonta liioittelua sekä suhteellisen voimakasta negatiivista palautetta lastensuojelun käytäntöjä kohtaan. Negatiivinen palaute saikin keskusteluissa enemmän sijaa kuin positiivinen palaute. Ajattelen tämän johtuvan osittain ainakin siitä, etteivät nuoret olleet pohtineet lastensuojelun käytäntöjä juuri aiemmin ja vaikeat kokemukset nousevat tällöin helposti ensimmäisenä mieleen. Kaveripiireissä tai kotona asiasta on toki voitu käydä keskustelua, mutta lastensuojelussa toimivien ammattilaisten kanssa käyty yleinen keskustelu ei ainakaan nuorten puheenvuoroista tullut millään tavalla esille. Nuoret myös epäilivät tuottamansa tiedon todellista merkitystä ja painoarvoa, mikä osaltaan saattoi vaikuttaa halun puhua kategorisoiden tai

voimakkaasti joitakin kokemuksia painottaen. Keskustelujen intensiivisestä ja keskittyneestä sisällöstä olen itse päätellyt, että huolimatta mainituista korostuksista tai painotuksista nuoret kuitenkin puhuivat omaa asiaansa eli sitä mitä heiltä pyydettiin: mielipiteitä lastensuojelusta.

Olen tarkastellut nuorten puhetta pyrkien löytämään nuorten mielipiteet sellaisina kuin he *tahtoivat mielipiteensä haastatteluhetkellä esittää*. Koska nuorten mielipiteitä lastensuojelusta ei ole Suomessa aikaisemmin juurikaan selvitetty, olen tutkielmaa tehdessäni ajatellut, että päätehtävä työssä on pyrkiä löytämään ja tyypittelemään nuorten mielipiteitä kiinnostuksen kohteena olevasta aiheesta. Mielipiteiden ilmaisemiseen ja niiden muotoon vaikuttivat monet tekijät. Ryhmädynamiikka, yksilölliset luonteenpiirteet, tapa puhua, aikaisemmat kokemukset haastattelutilanteista ja lastensuojelusta käytävästä keskustelusta sekä monet muut tekijät muodostivat puheen sisällön kanssa kokonaisuuden, joka jokaisesta haastattelusta syntyi. Olen rajannut analyysini siten, että analyysissa tematisoidaan, vertaillaan, yhdistellään ja eritellään erityisesti puheessa ilmeneviä aiheita sekä etsitään niille laajempia merkityksiä ja asiayhteyksiä. Muu kuin verbaali viestintä on näin ollen jäänyt analyysissa vähemmälle huomiolle. Tästä huolimatta nuorten tuottaman tiedon ymmärrän olevan selkeä kokonaisuus, johon yhdistyy edellä mainittujen mielipiteiden syntyyn vaikuttaneiden tekijöiden lisäksi erottamattomalla tavalla sekä sanallinen että ei-sanallinen viestintä. Tämän tuloksena on syntynyt analyysi ja johtopäätökset, joissa tutkijan äänessäni painottuu roolini nuorten mahdollisimman objektiivisena kuulijana ja nuorten mielipiteiden jäsentäjänä.

Kehystarinoiden ja kertomistilan muotoutuminen

Haastattelujen runkona käytettiin fiktiivistä tarinaa. Nuoret valitsivat kuvakorteista yhden henkilön, jolle keksittiin yhdessä lastensuojeluun liittyvä tarina. Tarkoituksena oli, että päähenkilön tarinan avulla käsitellään lastensuojeluun liittyviä kysymyksiä. Kaikissa kolmessa ryhmässä päähenkilönä oli poika, joka kertomuksessa varttui mieheksi.

Kaikkien kolmen ryhmän tarinassa vanhempien vaikeudet olivat yksi selkeä syy sille, että lapsella alkoi mennä huonosti ja hänestä tuli lopulta lastensuojelun asiakas. Kaikissa tarinoissa esiintyi vanhempien päihteiden käyttöä. Yhden perheen vanhemmat olivat väkivaltaisia. Vanhemmilla oli myös mielenterveysongelmia. Yhden lapsen äiti oli kuollut ja perheen elämä ajautui kuoleman jälkeen sellaiseen tilanteeseen, ettei lapsi enää voinut asua perheessä.

Kahdessa tarinassa päähenkilö itsekin käytti huomattavan paljon päihteitä. Päihteiden lisäksi päähenkilöillä oli masennusta ja yksinäisyyttä. Yksi heistä jätti koulun kesken, toisilla oli vaikeuksia suoriutua koulussa. Tyttöryhmän tarinassa päähenkilönä esiintyneen Jorma Kalevin elämä oli erityisen rankkaa ja yksinäistä. Jo kolmetoistavuotiaana koululaisena tämä pieni poika oli täysin heitteillä ilman kavereita, läheisiä perhesuhteita tai ammattilaisten apua. Nuoret veivät keskustelun erityisen vaikeisiin perhetilanteisiin, joista käsin lastensuojelun käytäntöjä tarkasteltiin toisinaan hyvinkin kriittisesti.

Kenties päähenkilön erityisen rankasta taustasta johtuen tyttöryhmän kehyskertomus jäi jossain määrin irralliseksi ja kaukaiseksi, epätodelliseksi tarinaksi. Siihen pystyttiin kuitenkin keskustelun kuluessa palaamaan silloin, kun keskustelu lastensuojelun käytännöistä haluttiin tuoda lähemmäs ”todellisia tarinoita”, oikeita ihmisiä. Keskustelu lastensuojelun käytännöistä eteni tyttöryhmässä kahta muuta ryhmää hitaammin. Haastattelijoiden piti tästä syystä esittää muita ryhmiä enemmän kysymyksiä, jotta keskustelu etenisi aiheen piirissä.

Luokkaryhmässä puolestaan kehyskertomusta käytettiin keskustelun runkona tyttöryhmää selkeämmin. Kertomusta muodostettaessa pohdittiin aluksi erityisesti muuta kuin ammatillisen tuen merkitystä, mutta haastattelijoiden ohjaamana päästiin keskustelemaan myös ammattilaisten tarjoamasta tuesta. Keskustelun edetessä nuoret kertoivat myös omista kokemuksistaan.

Konkariryhmässä kehyskertomuksen muotoutuminen sujui jouhevasti ja keskustelu lastensuojelun käytännöistä lähti välittömästi käyntiin. Kehyskertomus toimi tässä ryhmässä koko haastattelun ajan keskustelun runkona, mutta nuoret kertoivat paljon myös omia kokemuksiaan lastensuojelusta. Nuoret olivat selkeästi valmiita ja myös halukkaita jakamaan kokemuksiaan lastensuojelusta ja he myös toivat ilmi sen, milloin he kertovat omista kokemuksistaan ja milloin taas puhuvat yleisesti lastensuojelusta.

Kaiken kaikkiaan voi sanoa, että kehyskertomuksen käyttö oli onnistunut valinta kaikissa ryhmissä. Korttien katseleminen ja tarinan luominen vei keskustelun positiivisella tavalla pois liian suorasta kommunikaatiosta. Näin jäi tilaa tunnelman luomiselle ja tavoittamiselle. Kortit toimivat ajatusten välittäjinä haastattelijoiden ja nuorten välillä. Varsinkin keskustelun alussa tällä oli merkitystä. Haastattelijat pystyivät ohjaamaan keskustelua päähenkilön tarinan avulla yleisempään suuntaan silloin, kun nuorten omien kokemusten kautta esiin tulleita asioita haluttiin tarkentaa tai siirtää

tarkasteltavaksi yleisemmälle tasolle. Juuri tämä siirtymämahdollisuus keskustelun aikana oli oiva keino ohjata keskustelua tavoitteiden suuntaan.

Kertomistilan syntymiseen vaikuttavat monet tekijät. Fyysinen tila ja sen tuttuus, ryhmän sisäiset vuorovaikutussuhteet, haastattelijoiden persoona ja tapa tehdä työtä, haastateltavien suhde aiheeseen ja niin edelleen. Seuraavassa on esitelty jokaisen kolmen ryhmän osalta kertomistilan muodostumista ja ilmapiiriä. Näin lukijalle välittyy kuva siitä, millaisessa kertomisen tilassa aineistoon tallennettu tieto on syntynyt.

Kouluryhmä

Kouluryhmä oli erityisen tiivis. Haastattelu suoritettiin luokahuoneessa, jossa kaikki haastateltavat olivat viettäneet kuluvan lukuvuoden. Fyysinen tila oli siis kaikille tuttu ja minun kokemukseni mukaan positiivisin merkityksin väritynyt. Minulle jäi sellainen vaikutelma, että nuoret olivat viihtyneet luokassa ja pitäneet opettajastaan. Tämä loi hyvän pohjan vuorovaikutuksen syntymiselle haastattelijoidenkin kanssa. Opettaja oli puhunut nuorille etukäteen selkeästi siitä, mitä tutkimuksella tavoitellaan. Hän oli itse motivoitunut osallistumaan tutkimukseen ja oli valmis myös jatkossa osallistumaan vastaavanlaisiin kehitysmahdollisuuksiin.

Tämän ryhmän keskustelussa kehyskertomuksen rakentaminen vei alussa muita ryhmiä enemmän aikaa. Päähenkilö seikkaili erinäisissä paikoissa ja hänelle luotiin kaksi tarinaa. Toinen sai onnellisen lopun ilman ammattilaisten apua. Haastattelijoiden pyynnöstä kehitettiin tarina, jossa päähenkilö tarvitsi myös ammattilaisten apua. Selkeä käänne keskustelussa oli se, kun Tiina mainitsi pelon ja epävarmuuden viranomaisten kohtaamisissa:

Aino	No, voi se pari kertaa olla käyny [ammattilaisen luona], mutta se ei puhu mitään
Mikko	Mmm
Kaisa-Elina	Miksi se ei puhu mitään?
Tiina	Se pelkää
Kirsi	Niin ja haluuks se toisaalta silleen, se aattelee, että ei tästä oo mittään apua
Tiina	Eikä se luota niihin

Epävarmuuden ja pelon käsittelyllä päästiin nuorten kanssa kosketuksiin sellaisten asioiden kanssa, joista keskusteleminen vaati luottamuksen ja kuulemisen ilmapiiriä. Nuoret pohtivat keskittyneesti

lastensuojelussa tapahtuvaa vuorovaikutusta, nuorten odotuksia ja myös pettymyksiä. Keskustelussa kukaan nuorista ei ottanut erityisen suurta tilaa omille mielipiteilleen. Yksi nuorista oli lähinnä kuuntelijan roolissa ja myötäili jonkin verran toisten ajatuksia. Ryhmässä keskusteltiin aika paljon yleisellä tasolla lastensuojelun käytännöistä ja kehittämisen paikoista. Tämän lisäksi kehystarina kulki keskustelun runkona alusta loppuun. Keskustelusta on havaittavissa, että nuoret olivat pystyneet jäsentämään omia lastensuojelun kokemuksiaan ja muodostamaan sitä kautta yleisempiä mielipiteitä lastensuojelun käytännöistä.

Tyttöryhmä

Tyttöryhmän haastattelussa oli mukana neljä tyttöä. Haastattelu tehtiin huoneessa, jossa tyttöryhmä oli kokoontunut kerran viikossa ohjaajiensa kanssa lukuvuoden aikana. Ryhmä oli vuoden aikana muuttunut jonkin verran, kun osa osanottajista oli lopettanut ryhmään osallistumisen. Kaikki tyttöryhmässä mukana olleet tytöt eivät osallistuneet haastatteluun. Haastattelupäivä oli viimeinen ryhmän kokoontumispäivä. Haastattelua edeltäneellä viikolla osa ryhmäläisistä oli ollut matkalla, jota myös haastattelussa sivuttiin.

Tämä ryhmä testasi erityisluokkaa selkeämmin haastattelijoiden reaktioita ja rajoja. Heti alussa tytöt puhua pulputtivat kaikenlaisia asioita samalla, kun yritimme selvittää haastattelun sisältöä ja tarkoitusta. Kuulemisen tila ei ollut staattinen, vaan siinä aaltoili monenlaisia tunnelmia ja tunteita. Lastensuojelukäytännöistä käyty keskustelu ei alussa oikein edennyt ja erityisesti yksi tytöistä tyrmsi keskustelun aloitukset ja toisten mielipiteet synkillä näkymillään. Hänen mielestään muutokset lastensuojelussa aiheuttaisivat vain turhia hommia eduskunnassa, mikä johtaisi siihen, että eduskunnan työntekijät pitäisivät enemmän pullataukoja. Hän pyysi haastattelijoina parantamaan koko maailman, sen verran turhalta hänen mielestään tällainen kehittämistyö näytti.

Lopulta koko lastensuojelutyö alkoi tuntua täysin toivottomalta puuhastelulta. Yritin palauttaa nuoret parhaani mukaan maan pinnalle. Nuoret eivät kuitenkaan suostuneet viralliseen sosiaalityöntekijän ääneeni, vaan toivoivat koko haastattelun loppuvan:

Kaisa-Elina	No, joka tapauksessa Jorman ja monen muunkin elämässä päihteet näyttelee tosi isoa osaa ja aiheuttaa paljo pahaa.
Pia	Ai teidän elämässä
Kaisa-Elina	Jorman ja monen muun nuoren. Ei meidän. Mut sit lastensuojelussa me halutaan ja meidän on vaan toimittava niillä

ehdoilla, jotka yhteiskunnassa on ja sitte se on ymmärrettävää, että tulee tuskastunu olo, että ei tässä voi tehdä mitään, tulee työntekijöillekin semmonen olo.

Pia Onks teil hauskaa. Onks tää ainut ehjä muki täs?
Naurua
Kaisa-Elina Mut, että niin. ..
Anu Hei kauank tää kestää, jos mä saan näin töykeesti kysyy?
Mikko Puolisen tuntia
Anu Kauanks täs pitää kituu

Tämän keskustelun jälkeen Mikko kertasi nuorille vielä tavoitteemme. Kerroimme uudelleen sen, että haluaisimme saada tietoa siitä, mitä nuoret ajattelevat lastensuojelun käytännöistä, miten he kokevat tulevansa kuulluksi ja minkälaisia ovat toimivat käytännöt. Nuoret kysyivät, mitä muut ryhmät olivat puhuneet. Kerroimme siitä ja pikku hiljaa keskustelu eteni ja saimme lopulta mukavasti tietoa. Haastatteliijoilta tilanne vaati enemmän kyselemistä kuin toisen ryhmän kanssa. Ryhmä ei ollut samalla tavoin tiivis kuin luokkaryhmä.

Epätoivon tunnelmaa jälkeinpäin pohtiessamme ohjaajat huomauttivat, että tämä oli tyttöjen viimeinen tapaamiskerta. Haastattelun jälkeen tytöt lähtivät ohjaajien kanssa yhdessä syömään ja iltaa viettämään ja sen jälkeen alkoi kesäloma ja uusi jakso peruskoulun päättäneiden nuorten elämässä. Tämä oletettavasti osaltaan vaikutti ryhmän jonkinasteiseen levottomuuteen ja haastattelun yleistunnelmaan.

Kaiken kaikkia kuulemisen tila oli mielestäni kuitenkin kiireettömän ja suhteellisen rauhallisen oloinen. Epätoivon tunnelmista noustiin ylöspäin ja lopputunnelmasta itselleni jäi sellainen vaikutelma, että nuoret olisivat keskustelleet enemmänkin aiheesta, kun vauhtiin päästiin.

Konkariryhmä

Konkariryhmässä oli mukana kaksi poikaa ja kaksi tyttöä. He olivat iältään kahden muun ryhmän nuoria muutaman vuoden vanhempia, 18-vuotiaita. Tytöt tunsivat entuudestaan toisensa, mutta eivät poikia. Pojat eivät tunteneet ketään ryhmästä. Tämä haastattelu oli huomattavasti kahta muuta haastattelua pidempi. Keskustelu oli innostunutta, eteni varsin jouhevasti ja polveili niin, että haastattelijoiden rooliksi jäi lähinnä apukysymysten avulla keskustelun ohjaaminen aiheen piirissä.

Erityisen positiivisena tästä haastattelusta jäi itselleni mieleen se, miten motivoituneita ja innostuneita nuoret olivat kertoessaan mielipiteitään lastensuojelusta. Keskustelussa kävi ilmi, että

nuoret olivat saaneet apua muun muassa terapian kautta oman ja perheen tilanteen prosessointiin, mutta lastensuojelun asiakkuuden pohtimiseen eivät niinkään. Lastensuojelun asiakkuus osoittautui valtavan merkittäväksi aiheeksi, josta keskustelua olisi voinut jatkaa haastattelun jälkeenkin.

Toinen pojista otti ja sai erityisen paljon tilaa keskustelussa. Hänellä oli paljon omia kokemuksia lastensuojelusta ja näitä kokemuksia hän myös toi esille keskustelun aikana. Hän sanoi selkeästi eriäviä mielipiteitä, mikä johti positiivisella tavalla erilaisten näkökulmien esiin tulemiseen haastattelussa. Toisaalta hänellä oli paljon kritisoitavaa aiheesta, mikä väritti keskustelun ilmapiiriä skeptiseen suuntaan, kuten hän itsekkin totesi. Muut ryhmäläiset toivat kuitenkin keskusteluun mukaan myös toisenlaisia, lastensuojelun onnistumisen ja tärkeyden näkökulmia.

Nuorilta kysyttiin haastattelun lopuksi mielipiteitä itse haastattelusta. Ryhmän pienuus nähtiin erityisen merkittävänä asiana sen vuoksi, että pienessä ryhmässä on mahdollisuus tulla hyvin kuulluksi. Tulevien lastensuojeluasiakkaiden auttamiseksi nuoret olivat valmiita jakamaan omia kokemuksiaan. Toisaalta epäiltiin sitä, onko haastattelusta lopulta mitään hyötyä. Tässä ryhmässä, kuten kahdessa muussakin ryhmässä, nuoret vähätelivät omaa panostaan. Heidän mielestään haastatteluun osallistuminen ei ollut erityisen kiitoksen aihe. Itselleni tästä välittyi mielikuva siitä, etteivät nuoret olleet tottuneet siihen, että heidän ajatuksiaan todella arvostettaisiin. Haastattelun jälkeen nuoret ihmettelivät sitä, että heitä oli tultu haastattelemaan toisesta kaupungista saakka.

Perhe, ystävät ja ammattilaiset nuoren kuulijoina

Aineistosta nousi esille kolme nuorten kuulijan roolia. Tärkeässä asemassa ovat ensinnäkin oman perheen jäsenet, perheen dynamiikka ja vuorovaikutuskäytännöt. Tämän lisäksi nuoren jokapäiväisessä elämässä tärkeänä on läsnä ystäväpiiri. Läheisten perhesuhteiden ja ystävien puuttuminen heijastuu yksinäisyyden ja kuulematta jäämisen kokemuksina, jotka on hyvin tärkeä huomioida lastensuojelun asiakkaina olevien nuorten kanssa työtä tehtäessä. Lastensuojelun ammattilaiset voivat tuoda nuoren elämään tasapainottavia ja voimaannuttavia kuulluksi tulemisen ja luottamuksen kokemuksia. Ammattilaisten on mahdollista tukea nuorta osana nuoren vuorovaikutusverkostoa tai jopa tarjota ensimmäinen mahdollisuus todelliseen kuulluksi tulemiseen.

Perhe nuoren kuulijana

Perhe muodosti selkeät raamit kaikkien haastatteluissa esiintyvien lasten elämässä. Lastensuojelun tarpeen nähtiin olevan yhteydessä perheen elämäntilanteeseen. Aikuisten suorittama lastensuojelun tarpeen arviointi tapahtuu nuorten mielestä suurelta osin perheen tilanteen arviointina. Tärkeää olisi kuitenkin muistaa aina selvittää, mitä lapsi itse omasta ja perheen tilanteesta ajattelee. Vaikkei hän osaa arvioida tilannetta yhtä kauaskantoisesti kuin aikuinen, on hänen kokemuksena kuitenkin äärimmäisen tärkeä, oli perheen tilanne millainen hyvänsä.

Kaikissa haastatteluissa perheen vaikeuksien nähtiin heijastuvan lapsen elämään. Toisaalta konkariryhmän kanssa keskusteltiin siitä, ettei ammattilaisten tulisi tehdä liian suoria johtopäätöksiä vanhempien ongelmien kasaantumisesta lapsiin. Yksi nuorista oli sitä mieltä, ettei esimerkiksi vanhemman alkoholiongelma vaikuta välttämättä lapsen elämään paljonkaan. On mahdollista, että toinen, ei alkoholiongelmainen aikuinen huolehtii lapsesta riittävän hyvin.

Äidin tai jonkun muun perheenjäsenen merkitys nuoren tukijana on merkittävä. Annen mielestä ikä vaikuttaa siihen, millaista tukea perheenjäseniltä lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi kaipaa. Sinin mielestä myös lapsen persoonalla on merkitystä.

Anne	Joku tän ikänen tai joku niinku 15, se pystyy tekeen kaikkee, olla silleen, et ei oo mitään stressii siitä [vuorovaikutuksesta ammattilaisen kanssa], luottaa toiseen. Voi mennä jonnekin ihan minne vaan tyyliin. Nuorempi on varmaan silleen, et on äiti tai tukihenkilö siinä mukana, vaikka joku perheen jäsen joka on tärkees osas sen elämäs silleen
Sini	Seki riippuu niin ihmisestä. Jotku on tosi ujoja ja jotku on tosi helposti ihmisten kaa, niin. Se riippuu niin paljon

Luokkaryhmän kanssa käydyssä keskustelussa perheenjäsenten merkitys lapsen kuulijoina ja tukijoina jäi lähes yksinomaan äidin roolin pohtimisen varaan. Isää ja isyyttä sivuttiin vanhempien erosta puhuttaessa. Kehyskertomuksessa esiintyneen äidin uskottiin tavoittelevan lapselleen hyvää, mutta keinot hänelläkin loppuvat kesken, kun lapsen elämä vain kulkee alamäkeä.

Mikko	Nii, et se äitikään ei oo kauheen innokas
Kirsi	Eiks se yhdessä välissä ollu, et se ei ollu oikeen innostunut
Kaisa-Elina	Ei ainakaan kuulostanut kovin aktiiviselta

Petri Niin
 Kaisa-Elina Se ei esimerkiksi huolestunut niistä poissaoloista
 Aino Kyllä se ensin niinku välitti siitä ja näin, mut ku se huomasi, että se vaan jatkuu, niin se ei enää jaksanu välittää
 Kirsi Ku ei se pysty tekeen sille mitään
 Aino Se on koittanut parhaansa
 Tiina Se ei enää tiedä, mitä tehdä
 Mikko Niin, et sille äidille tuli samanlainen olo ku Matille itsellekin, et ei tästä tuu mitään
 Kirsi Mmm

Konkariryhmän muodostamassa kehystarinassa perheen äiti oli kuollut ja isä oli lapsen ainoa huoltaja. Myös tässä perheessä vanhempi halusi auttaa, muttei kyennyt tai jaksanut. Rajojen puuttuessa lapsi alkaa lipsua yhä enemmän kodin ulkopuoliseen maailmaan. Tämä johti siihen, että lapsi joutui kasvamaan liian nopeasti aikuiseksi ja ottamaan vastuuta liian suurista asioista elämässään.

Kun luokkaryhmän keskustelussa päähenkilönä esiintynyt 17-vuotias Matti sai apua ammattilaisilta ja sai ainakin jonkinlaisen luottamuksellisen suhteen ammattilaisen kanssa, äidin ottaminen mukaan Matin ja työntekijän väliseen yhteistyöhön ei ollut itsestään selvää. Huonot välit äidin kanssa saattavat nuorten mielestä pilata Matin mahdollisuuden päästä elämässään eteenpäin ammattilaisen avun tukemana. Tärkeää olisi selvittää Matin oma mielipide asiasta.

Kaisa-Elina Mites jos aattelee, et johonkin syntyis jonkinasteinen luottamus johonkin työntekijään, niin miten sen äitin ottaminen siinä vaiheessa siihen mukaan kuvioon?
 Petri Pitäis kysyä siltä Matilta itseltään, miten se toivoo
 Kirsi Se on kohta täysi-ikäinen kummiski, että haluuks se vielä pitää mitään
 Tiina Ei sitä kumminkaan kannata ehkä sotkea siihen. Kumminkin jos ne välit ei kauheen hyvät ja
 Kirsi Saattaa pilata siihen, kuka lie se nyt onkaan sosiaalityöntekijä tai mihin sillä oli ne välit, niin saattaa pilata ne välit
 Petri Ja sitte jos niillä tosiaan ei oo tosiaankaan hyvät [välit] ja jos se just äiti pyydetään siihen ja saattaa tulla siinä paikassa just joku riita. Joo mua ei kiinnosta, heippa mää lähen ja sit siinä menee aika kiva työ hukkaan

Lastensuojelun asiakkuus ei nuorten mielestä yleensä ole vain lapsen asiakkuutta, vaan koko perheen asiakkuutta. Tämä tarkoittaa sitä, että lastensuojelun ammattilaisten työn kohteena on koko perhe vaikeuksineen. Tästä voi nuorten mielestä seurata ikäviä asioita perheelle, jos sosiaalityöntekijät ovat ”liian innokkaita”. Konkariryhmässä käydyssä keskustelussa pohdittiin sitä,

että kerran esimerkiksi poliisin kanssa kotikäynnille tullut sosiaalityöntekijä leimaa koko perheen lastensuojeluasiakkaaksi. Jos ensimmäisen kotikäynnin jälkeen perheessä tapahtuu jotain, mikä herättää viranomaisten huomion, tämä on nuorten mielestä ”menoa”. Liikaa virheitä perheessä ei viranomaisten taholta sallita. Todellista avun tarvetta on olemassa, mutta tärkeää on se, kenelle apu kohdistuu. Vaikeat perhetilanteet ja uhkaukset voivat karkottaa sosiaalityöntekijät pelon vuoksi väärin tai ”ei niin tärkeiden” perheiden oven taakse.

Henri   Vaikka onhan pahempiiki perheitä, missä tarvitaan tosissaanki apua, mut sit ne niinku kiusaa just niitä, missä on kaikki menny vähän, kiusaa vähän niitä ja kummittelee koko ajan. Onks siinä, ne ei uskalla mennä johonki pahempii kohteisiin, jossa ne saa tappouhkauksii, ei ne uskalla mennä, pakkohan on jotaki kiusaa siinä sivussa

Laitoksessa olevan nuoren kohdalla perheen merkitys näyttäytyy osittain erilaisena. Perheenjäsenet saattavat olla kaukanakin tai heitä ei välttämättä ole lainkaan lapsen elämässä. Toisaalta joku sukulainen voi olla nuoren tukena varsinkin laitoksen ulkopuolisessa elämässä. Huoltajuus voi laitoksessa asuvan lapsen kohdalla näkyä esimerkiksi virallisten päätösten ja papereiden allekirjoittamisen yhteydessä.

Vanhemmat määrittävät omalta osaltaan lastensuojelun onnistumisia ja epäonnistumisia ja muokkaavat tätä kautta lapselle muodostuvaa kuvaa ammatillisista käytännöistä. Huonot kokemukset ammattilaisten kanssa voidaan käydä perheessä läpi esimerkiksi ammattilaisten tekemisille nauramalla. Mikäli huonot kokemukset jäävät keskustelematta ammattilaisten kanssa, käsitys ammattilaisista voi jäädä hyvinkin negatiiviseksi.

Katri   Ei se [kuraattori] enää soittanu mun äitille eikä puhunu mitään eikä mitään tollasta. Mun äitiki haukku sen kuraattorin pystyyn, et se oli ihan perseestä

Toisaalta nuorten mielestä vanhemmat voivat myös ohjata lapsen lastensuojelun asiakkaaksi. Tämä voi olla merkki siitä, että vanhempi välittää lapsesta. Koska vanhemman omat mahdollisuudet huolehtia lapsesta eivät ole riittäviä, vanhempi ajattelee, että ammattilaisten avulla lapsen elämä on mahdollista saada paremmille raiteille. Yhteydenotto viranomaisiin voi olla myös välinpitämättömyyden osoitus, mikäli vanhempi ei ole yrittänytään hoitaa lastaan.

Kaiken kaikkiaan perhe osoittautuu nuorten puheessa tärkeäksi kuulemisen tai kuulematta jättämisen paikaksi. Kuulematta jättäminen voi johtaa lastensuojelun asiakkuuteen. Lastensuojelussa tärkeää on nähdä lapsen tarpeet, jos vanhemmat eivät sitä näe. Vanhemmat voivat myös yhteistyössä ammattilaisten kanssa kuulla lapsen tarpeita ja olla toteuttamassa lapsen elämän kannalta tärkeitä ratkaisuja.

Ammattilaiset nuoren kuulijoina

Haastatteluissa tulee esille useita ammattilaisia, jotka voivat lasta ja nuorta kuulla ja auttaa. Yhdeksi merkittäväksi tahoksi haastatteluissa osoittautui kouluympäristö. Luokkaryhmän kertomuksessa päähenkilö Mattia yrittää auttaa opettaja, joka ottaa äitiin yhteyttä. Sen jälkeen apua tarjoaa kuraattori. Jos hänen apunsa ei riitä, rehtori puuttuu tilanteeseen.

Kirsi Varmaan joku tulee hätyyttään sitä
Tiina Varmaan soittaa sille äitille, sitte jos se äiti ei välitä ja ne ruppee ilmoittamaan sitte jonnekin muualle, ainaki uskosin
Kirsi Jos se äiti ruppee ajaan sitä sinne kouluun päin
Kaisa-Elina: Kuka koulusta ottaa yhteyttä?
Kirsi Varmaan –
Tiina - luokanvalvoja
Kirsi Niin, sitten koulukuraattori sen jälkeen, sitte joku rehtori

Mikäli koulun tarjoama apu ei auta, nuoret arvelevat psykologin olevan seuraavana vuorossa. Tarinan päähenkilö Matti ei kuitenkaan ole halukas yhteistyöhön ammattilaisten kanssa. Hän mieluummin pakenee kuin suostuu aikuisten määrittämien palvelujen käyttäjäksi. Jos Matti toimii liian voimakkaasti yhteiskunnan tarjoamia palveluja vastaan, hänelle osoitetaan kuin rangaistukseksi äärimmäisiä vaihtoehtoja, mielisairaala tai perhekoti. Kirsi painotti ”Oottaa joku laitos siellä” kuvastaakseen sitä, miten aikuisten ohjaavat Matin elämää.

Kirsi No, jos se jää kiinni siitä Ruotsin matkalta, niin sitä varmaankin oottaa joku laitos siellä sen jälkeen
Petri Mielisairaala
Kirsi No, ei ihan mielisairaala. Varmaan joku perhekoti

Myös konkariryhmässä käytiin keskustelua siitä, ettei ammattilaisten tarjoama apu ole välttämättä nuorten mieleen. Esimerkiksi terapia voi olla täysin turhaa, mikäli nuori käy siellä vastentahtoisesti. Säästä puhuminen ei vie nuoren asioita eteenpäin, mutta muita aiheita ei välttämättä keskusteluun löydy. Edellä kuvattu Matin tapaus ei myöskään etene, koska Matti ei näe ammattilaisten työtä

tärkeäksi omassa elämässään. Hän ei halua apua, hän ei luota avun tarjoajiin eikä hän oikeastaan edes tiedä, mitä hänelle yritetään tehdä.

Ensimmäinen askel lapsen asiakkuudessa voi olla se, että työntekijä kutsuu vanhemmat esimerkiksi toimistoonsa keskustelemaan lapsen ja perheen asioista. Myös kotikäynti on mahdollinen. Se ei kuitenkaan välttämättä ole lapsen edun mukaista esimerkiksi silloin, kun vanhemmat kokevat tapaamisen pelkäksi velvollisuudeksi. Lapsi voi joutua ikävään tilanteeseen vanhempien ja ammattilaisten väliin.

Anu	Jos ne vanhemmat on alkoholistei, ne on silleen, et joo vitsi nyt jäi Alkoreissut käymättä. Sit ne hakkaa sen lapsen. – Sun takia meidän pitää mennä neuvotteluun
Kaisa-Elina	Entä jos se menis käymään kotona se työntekijä. Onko semmonen vaihtoehto?
Katri	Niin tai -
Anu	Sun takia me jouduttiin siivoon, ku tänne tulee sosiaalityöntekijä

Lapsen ja perheen asiakkuus voi alkaa myös poliisilta tulleen ilmoituksen kautta. Sosiaalityöntekijä voi lähteä poliisin mukana kotikäynnille tai saada muulla tavoin poliisilta lastensuojeluilmoituksen. Sosiaalityöntekijä voi puolestaan ottaa esimerkiksi kuraattoriin tai opettajaan yhteyttä. Sosiaalityöntekijän tekemä kotikäynti kriisitilanteessa voi johtaa nopeastikin lastensuojelun toimenpiteisiin. Nuorten mielestä kriisitilanteissa voidaan tehdä liian nopeita johtopäätöksiä, jotka johtavat lasten ja perheen kannalta huonoon lopputulokseen. Yksi käynti perheessä ei välttämättä kerro totuutta perheen elämästä. Toisaalta on niitä tilanteita, kuten väkivaltatilanteet, joissa sosiaalityöntekijöiden on pakko toimia.

Sini	Mut voihan olla jos on just kauheesti jotain väkivaltaa kotona et niinku se ei oo turvallinen paikka lainkaan elää siellä kotona, niin sit siinä pitää tehdä tosi nopeita ratkasuja, et saa sen turvallisen paikan, jossa ei kuitenkaan hakata kuoliaaksi tai mitään tällast.
------	---

Sinin mielestä tärkeää on arvioida, riittääkö vanhemmille osoitettava hoito tai tuki palauttamaan perheen tilanteen sellaiseksi, että lapsi voi sinne palata.

Sini	Selvitetään varmaan sitäki et onks se vaikka just tässä tapauksessa sen isän tilanne sellanen et onko se pitkäaikainen, pääsekö siitä et se menee jonnekin hoitoon vähäksi aikaa. Vai onko se semmonen vakava.
------	--

Sekä konkariryhmässä että tyttöryhmässä lastensuojelukäytäntöjä mietittiin suurelta osin *laitoksissa* toteutettavan työn kautta. Tyttöryhmän kertomuksen päähenkilö Jorma Kalevi on nuorten mielestä huostaan otettava ja hänelle on tarjottava intensiivistä laitoksessa toteutettavaa lastensuojelutyötä. Laitokseen sijoittaminen osoittautuu mustalla huumorilla sävytettynä varsin lohduttomaksi keinoksi.

Anu   Ne ottaa sen sinne vitsin ihme...
Pia   Lastenkotiin
Anu   Just sinne. Sit ne ei päästä sitä enää ikinä ulos
Mikko   Se joutuu niinku vankilaan
Pia   Ei vaan se huostaan otetaan
Anu   Joo. Sit se joutuu vaan sisäpäiviin koko ajan ku se yrittää lähtee
                         hatkoihin
Katri   Yrittää mennä ryyppäämään
Anu   Mmm. Sille heitetään lihapullii kaltereiden välistä
                         Naurua

Laitos oli siis pakkolaitos epäinhimillisine olosuhteineen. Lasta kuulevista ammattilaisista ei tarinassa ole tietoaakaan. Lopulta keskustelu tyttöryhmässä ajautui sellaiseen pisteeseen, että sopivan avun ja ammattilaisen löytyminen tuntui nuorista mahdottomalta. Päähenkilö Jorma Kalevin ja muiden samankaltaisessa tilanteessa olevien nuorten elämä alkoi näyttää niin vaikealta, ettei siinä ole yhteiskunnalla mitään tehtävää. Avun antamisen onnistuminen rajattiin koskemaan tiettyjä tapauksia, niitä joilla ei vielä elämä ole aivan toivottomassa tilanteessa. Jorma Kalevi ei kuulunut tähän ryhmään erityisen vaikeine ongelmineen. Nuorten mielestä liian myöhäinen puuttuminen estää auttamisen. Haastattelijoiden miettiessä, onko tilanne todella täysin epätoivoinen Anu muisti, että hänen tuttavapiirissään oli lähiaikoina tapahtunut sittenkin jotain positiivista:

Anu   Niin kyl se [lastensuojelutyö] on auttanu. Kyl mun yhdellä kaverilla on ainaki ihan ilmeisesti hyvä elämä, vaikka se asuuki tuolla hevon kukkelissa. Ja sen äitiki on nytte mun mielest lopettanu huumeiden käyttämisen, ku viimeks ku mä sen äitin näin, niin se oli ainaki lihonu ihan sairaasti ja näyttiki jopa normaalilta.

Konkariryhmässä mielipiteet laitokseen sijoittamisesta jakautuivat kahtia. Osa nuorista oli sitä mieltä, että laitoksissa on mahdollista tarjota lapsille ja nuorille turvallinen kasvuympäristö, jota kodissa ei ole mahdollista saada. Tärkeää olisi, että laitospaikkoja lisättäisiin niin, että lapselle tai nuorelle olisi mahdollista löytää juuri hänelle sopiva paikka. Tärkeää olisi myös välttää sitä, että eri lähtökohdista laitokseen tulevat nuoret joutuvat asumaan samassa paikassa. Kotiongelmiensä vuoksi

laitokseen joutuneiden nuorten ei tulisi olla samassa paikassa sellaisten nuorten kanssa, jotka on omien asioidensa, kuten rikollisuuden tai huumeiden käytön vuoksi sijoitettu laitokseen. Esimerkiksi huumeiden käyttö voi helpostikin tarttua laitoksissa myös niihin nuoriin, jotka eivät ennen laitokseen tulemistä ole huumeita käyttäneet. Tätä mieltä olivat myös tyttöryhmän nuoret.

Kimmo oli jälkihuoltonuorten ryhmässä sitä mieltä, ettei laitospaikkoja tulisi suinkaan lisätä, päinvastoin. Hänen mielestä laitokset eivät ole lapsille tai nuorille sopivia asuinpaikkoja. Tässä ryhmässä pojat toivat esille kokemuksiaan laitosten tiukoista säännöistä, jotka kahlitsevat lapsia ja nuoria ikävällä tavalla. Esimerkiksi jos saapui iltapalalle myöhään, joutui nälkäisenä nukkumaan. Henri kertoi tällaista tapahtuneen hänen kohdallaan useaan kertaan ja se oli ollut erityisen ikävää. Kimmo puolestaan ei ymmärtänyt, miksi lapsilta vaadittiin rahaa rajojen rikkomisesta. Vuorovaikutus lasten kanssa heijastui poikien puheessa suurelta osin kontrollin kautta.

Vaihtoehtoja ja valinnanmahdollisuuksia ei lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen elämässä ole kuitenkaan aina tarjolla. Kimmon mielestä sijoituspaikka on yksinkertaisesti tosiasioiden sanelema pakko, joka on vastaanotettava, halusi tai ei.

Kimmo   Varmaan jos on ollu koulukodeissa, kuten minä, niin ei sinne halunnu mennä takas, mut oliko siinä muit vaihtoehtoi.

Konkariryhmässä mukana olleet tytöt olivat kuitenkin sitä mieltä, että rajat on hyvä olla olemassa. Syy siihen, että lapsi päätyy lastenkotiin, voi olla nimenomaan vanhempien kyvyttömyys asettaa rajoja. Lastenkotiin sijoitetut lapset voivat tarvita rajoja kipeästikin. Tyttöjen mielestä on hyvä kaikkien laitoksessa olevien kannalta, että on olemassa yhteiset pelisäännöt. Tytöt korostivat, että lastensuojelulaitos on sillä hetkellä nuoren koti ja on tärkeää, että siellä on turvallista elää.

Laitoksista keskusteltaessa ei missään ryhmässä juurikaan eritelty eri ammattilaisia tai eri ammattikäytäntöjä. Konkariryhmässä sivuttiin sitä ikävää tosiasiaa, että sosiaalityöntekijät vaihtuvat usein. Lapset ja nuoret eivät ehdi tutustua työntekijään, kun seuraava jo tulee tilalle. Tämä johtaa lasten ja nuorten kannalta vaikeaan tilanteeseen, koska uusi työntekijä tukeutuu usein aikaisemmin kirjoitettuihin teksteihin, jotka nuorten mielestä voivat sisältää aivan väärää tietoa. Teksteihin tukeutuminen estää helposti myös nuoren kohtaamisen yksilönä ja nuoren mielipiteen kuulemisen.

Konkariryhmässä yksi tärkeimmistä kysymyksistä oli se, miten saada riittävästi tavata sosiaalityöntekijöitä. Erityisesti yhdellä nuorista oli hyvin ikäviä kokemuksia siitä, kuinka häntä ei laitoksesta lähtemisen jälkeen juurikaan ohjattu omillaan selviytymiseen. Yhteiskunnassa laitoksen ulkopuolella vallitsee omat pelisääntönsä, joita laitoksessa nuoruutensa elänyt nuori ei voi tietää. Esimerkiksi rahan käyttöön, oman asunnon ylläpitoon ja moneen muuhun arkiseen asiaan nuori tarvitsee kipeästi apua ja tukea. Jos ei ole ketään sukulaista tai läheistä keneltä apua voi pyytää, nuori jää äärimmäisen yksin. Elämä voi laitoksesta lähdettyä ajautua nuorten kokemuksen mukaan hyvin nopeasti epätoivoiseen tilanteeseen.

Henri   Mulla menee ihan päin helvettiä kaikki, ku ei oltu kerrottu mitään.
Saa olla ihan hemmo stressin alla, ku ei mistään saa mitään apua.

Palaverit, joissa on mukana eri ammattilaisia sekä lapsen tai nuoren sukulaisia, ovat nuorten mielestä toisaalta toimivia, toisaalta ne voivat olla myös pelottavia. Suuri palaveri on mahdollisuus siihen, että lapsen tai nuoren asioita voidaan ryhmässä käydä läpi tehokkaammin kuin että jokainen asianosainen käy yksitellen tapaamassa eri ammattilaisia.

Fyysisesti samassa tilassa oleminen selkeyttää kaikille osapuolille sitä, ketkä lapsen tai nuoren elämään kuuluvat. Toisaalta lapsi tai nuori voi pelätä sitä, miten hänen olemisensa ja käyttäytymisensä tulkitaan. Esimerkiksi itkeminen voidaan tulkita heikkoudeksi. Lapsi tai nuori saattaa myös pelätä sitä, mitä seurauksia hän joutuu kärsimään, jos hän palaverissa kertoo esimerkiksi sijaishoidistaan ongelmallisia asioita.

Kimmo   Emmä pystynyt puhua mitään. Mullakin ois ollu paljo sanomista
siinä keskustelussa. Ei voinu haukkua, ku ne oli siin paikalla. Nyt
kuulostaa sankarilliselta selän takana
Sini   Emmä meinaa sitä et haukkuis toisii, vaan se et on jotain sellasii
asioita, joista ei vaan puhuta, jotka on vaik tabuja, niin ei voi kertoa
totuutta

Jonkin vaikean asian esiintuominen suuressa palaverissa voi lukita lapsen tai nuoren ajatukset tuon yhden asian ympärille niin, ettei palaverista jää mieleen juuri mitään. Luokkaryhmässä pohdittiin, onko suurten palaverien järjestämisessä ylipäänsä hyötyä, jos ne aiheuttavat lapsessa lähinnä pelkoa. Tällaisessa tilanteessa on tärkeää, että työntekijät kirjoittavat muistiinpanoja, joita lapsi tai nuori voi jällempäin lukea. Asiakirjojen pohjalta tarkasteltuna voi olla selkeyttävää kuulla, mitä muut lapsen tilanteesta ajattelevat.

Kimmon mielestä suurissa palavereissa monenlaisten näkökulmien esiin tuleminen voi tehdä tilanteesta vaikeamman. Toisaalta tällaisissa tapaamisissa on se mahdollisuus, että kaikki saavat paremman yleiskuvan tilanteesta. Kovinkaan suoria tai selkeitä johtopäätöksiä ei Kimmon mielestä voi tapaamisten pohjalta tehdä.

C No periaatteessa se [suuret palaverit] heittää kapuloita rattaisiin, ku kuulijat kuulee tuhat ja yksi mielipidettä, niin eihän voi vetää diagnoosii niinku yhden tapaamisen perusteella. Sama juttu, jos jatketaan tapaamisii kahdella kolmella kerralla, niin tuskin mielipiteet kauheesti muuttuu. Vaikeempi periaatteessa tehdä diagnoosia, mutta saa paremman yleiskuvan siitä [lapsen tilanteesta].

Tyttöryhmän nuorilta kysyttiin mielipidettä vertaisryhmän merkityksestä lapsen tukijana ja kuulijana. Kysymys aiheutti ryhmässä aluksi hilpeyttä. Tytöt kuvasivat oman ryhmänsä toimintaa aluksi kontrollin kautta:

Kaisa-Elina Entä sitte jotku ryhmät. Miten teidän mielestä ryhmässä?
Naurua
Pia Tääl ei paremmin kysytä kuin, et miten sulla koulussa menee
Anu Niin ja sit mäkätetään, mäkätetään, et olit yhden tunnin tällä viikolla pois. Kuole
Pia Just tolleen se menee
Anu No niin, tulikos toikassa montaki nelosta

Aivan haastattelun lopussa tytöt kuitenkin kertoivat oman ryhmän ja ohjaajien merkityksestä enemmän positiivista kuin koko muun haastattelun aikana mistään ammatillisesta toiminnasta. Tytöt antoivat ymmärtää, että on hyvä, kun ohjaajat kysyvät heidän kuulumisiaan ja he saavat rehellisesti sanoa, miltä tuntuu. Huolenpito tuntui tärkeältä:

Mikko Niinhän toi teidän ryhmän ohjaajakin heti kysy, ku sä tulit huoneeseen, mikä sulla on, mikä sua ottaa päähän?
Pia Ei, se on kivaa
Kaisa-Elina Kerro koko ryhmälle
Pia Koska me ollaan kuiteski sen verran sosiaalisia, et jos meillä on joku, niin sit me vaan sanotaan: - Vittu mua ärsyttää toi ja toi ja toi ja toi
Anu Mua vaan väsytti

Ystävät nuoren kuulijoina

Ystävien merkitys lapselle läheisenä ihmisenä lastensuojelun käytännöissä oli toisille nuorille merkittävä, toisille taas ei. Luokkaryhmässä, jossa oli lukuvuoden aikana käsitelty ilmeisen suuriakin lastensuojeluun liittyviä asioita yhdessä luokkakavereiden kanssa, nuoret ajattelivat, että ystävät ovat tärkeimpiä nuoren kuulijoita:

Kaisa-Elina	Kokeeko Matti tarvitsevansa enemmän omaikäistä kaveria, vai onks se joku aikuinen, äiti tai...
Petri	Omaikäinen
Tiina	Ehkä se ois parempi.
Kirsi	Niin

Ystävien auttamisen ja kuulemisen mahdollisuudet osoittautuivat luokkaryhmän keskustelussa lopulta riippuvaisiksi tietyistä reunaehdoista. Samassa jamassa olevan kaverin avulla päähenkilö Matin avun saaminen voi olla kyseenalaista. Kaveriporukan elämäntyylin merkitys nousikin merkittäväksi Matin tulevaisuuden kannalta. Tasapainoinen ystävä tai kaveripiiri voi tasapainottaa myös Matin elämää ja ohjata Mattia omassa elämässään parempaan suuntaan.

Hyvää ystävää ei kuitenkaan voi hetkessä saada tai löytää. Luokkaryhmän nuoret ajattelivat, että joku vanha koulukaveri ottaa päähenkilö Mattiin yhteyttä ja alkaa olla Matin kanssa vapaa-ajalla. Uusi kaveri on mahdollisuus uudenlaiseen elämäntyyliin ja uusiin ystäviin. Keskustelussa todettiin, että myös koulu sujuu huomattavasti paremmin, jos koulussa on yksikin ystävä. Matin elämäntarina saikin keskustelussa aluksi hyvin onnellisen lopun. Vanhan koulukaverin saavuttua Matin elämään Matin asiat alkoivat kuin itsestään loksahdella paikoilleen:

Kirsi	Se kaveri kускаilee sitä sinne sun tänne, tai ei nyt kускаa, mutta ottaa mukkaan
Petri	Silleen et se hengaa paremmin. Sit se saa uusia ystäviä ja huomaa, et sen elämäntyyli on paljon kivempi ja parempi ja..
Kirsi	Tossahan menee siis aikaa kummiski. Se ei niinku napsahda, et joo mulla on nyt hyvä elämä
Mikko	Miten sen koulun kanssa kävi?
Kirsi	Kyllä se loppujen lopuksi meni sinne
Tiina	Rupes käymään
Kirsi	Sen kaverin mukana. Ensin kävi vaan näyttäytymässä, mutta silleen niinku pikkuhiljaa

Luokkaryhmässä tuli esille, että ystävien merkitys on huomioitava erityisesti huostaanottojen ja sijoitusten yhteydessä. Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle ei tarkoita lapselle ainoastaan muuttamista pois kotoa vaan myös koko tutun ympäristön muuttumista. Erityisen merkittävää on se, millä tavalla lapsi näissä radikaalisti muuttuvissa oloissa tulee kuulluksi. Nuorten mielestä ei voi olettaa, että lapsi voidaan heittää rutinoituneiden käytäntöjen ohjaamana yksin paikkaan, jossa ei ole mitään tuttua. Kavereiden jättäminen on erityisen kipeää.

Tyttöryhmässä kavereiden merkityksestä ei keskusteltu kuin ohimennen muutamassa lauseessa. Konkariryhmän kanssa kavereista käydyssä keskustelussa kävi ilmi, että kavereiden merkitys lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen elämässä voi olla hyvinkin erilainen lapsesta riippuen. Kimmo oli sitä mieltä, ettei kavereita ole järkevää ottaa mukaan esimerkiksi palaveriinkin, koska kaveri ei kuitenkaan voi ratkaista lapsen ongelmia. Vapaa-ajalla omien asioiden kertominen voi aiheuttaa kavereissa ihmetystä. Sini puolestaan ajatteli, että ystäville puhuminen voi keventää mieltä, vaikkei se asioita ratkaisekaan. Ystäville voi kertoa sellaisia asioita, mitä ammattilaisille ei haluta kertoa. Tärkeintä on kuitenkin se, onko kuulija luottamuksen arvoinen.

Sini	Mut jotkut kaverit pystyy kuitenkin tekeen paremman mielen tai silleen
Kimmo	Voi sillä hetkellä, tai mitä ne tekekään, mut ne ei pysty siihen kokonaiskuvaan vaikuttaan, niin ei se silleen auta

Hyvä ihmissuhde pohjautuu nuorten mielestä luottamukseen. Hyvän ystävän on kunnioitettava ystäväänsä elämäntilanteesta huolimatta. Luotettavan ystävän ottaminen mukaan lastensuojelun käytäntöihin on luokkaryhmän mielestä mahdollista. Toisaalta tilanne voi olla pelottava myös ystävälle.

C	Jos se on luotettava kaveri, niin semmosen pystyy [ottamaan mukaan lastensuojelussa pidettäviin palaveriinkin]. Mut jos se on ihan jotakin semmosta, et se laulaa heti ku menee kouluun, niin kaikki sen asiat julki, niin sitten se ei varmastikaan mee sinne kouluun
A	Mut ei se oo sellanen. Se on luotettava
D	Voihan sille kaverilleki olla aika vaikeeta mennä sitte sinne
B	Mutta jos se kaveri tosiaan silleen välittää. Et niillä on tosiaan tosi hyvät välit toisiinsa. Luottaa toisiinsa paljon ja ...

Kuulemisen tilat

Kaisa-Elina	Miten teidän mielestä on hyvä ottaa yhteyttä ja missä on hyvä tavata? Mitä te aattelette sellaista tilasta?
Kirsi	Jossain silleen tutussa paikassa kummiski ettei niinku ihan
Petri	Ahdistava
Tiina	Joku semmonen –
Kirsi	Jossain missä se on ennenkin käyny siellä paikassa, jos se sanoo, että tuuppa sinne ja tänne, niin ei se varmaan tuu sinne
Tiina	Semmonen yleinen paikka
Kirsi	Jos tommosessa tilanteessa on
Kaisa-Elina	Minkälainen vois olla yleinen paikka?
Kirsi	Vaikka koulussa joku kuraattorin huone tai jotaki
Petri	Kauheen ahdistavia
Kirsi	Ei ne välttämättä aina ryntää kahvilaan
Petri	En mä sitä tarkoittanut

Se mikä Kirсилle tuntui tutulta ja sen kautta turvalliselta, osoittautui Petrillem ahdistavaksi tilaksi. Kun asiaa mietittiin pidemmälle, ahdistaviksi ei osoittautunut niinkään tilan fyysinen olemus kuin se henkinen tila, jonka ammattilainen luo. Kiire ja rutiinimainen kysymysten ”ampuminen” eivät luo sellaista kuulemisen tilaa, jossa nuori kokisi olonsa turvallisiksi kertomiselle:

Mikko	Mikä niistä tekee ahdistavia kuraattorien, psykologien ja näitten huoneista
Tiina	Ne on niin asiallisia
Kirsi	Ja sitte ne pistää liian tiukan tahdin päälle
Petri	Ja sitte ne kirjoittaa koko ajan. Kerro, kerro kerro
Kirsi	Ne on niinku puolella korvalla mukana siinä jutussa
Tiina	Sulla on puoli tuntia aikaa kertoa asias
Kirsi	Kerro kaks minuuttia tätä ja tätä ja tätä ja sitten hypätään seuraavaan

Liian tunkeilevien ja nopeasti asetettujen kysymysten lisäksi kysymysten vastaanottajan reaktiot vaikuttavat merkittävästi siihen, miten nuori lopulta kokee vuorovaikutuksen kautta syntyvän kuulemisen tilan ammattilaisen kanssa. Jos ammattilainen ei vie keskustelua eteenpäin vastaamalla nuoren esittämiin ajatuksiin, nuoren halukkuus osallistua keskusteluun laimenee. Keskustelun ei näin ollen tulisi olla kysymys – vastaus –asetelmaan perustuvaa tiedon keruuta, vaan pohtivaa ja reflektointia ajatusten vaihtamista.

Petri	Sitten se on tosi ärsyttävää, ku kertoo jostakin asiasta niin silleen et : [Ammattilainen:]– Hakkaaks sun äiti? [Nuori:] – Ei
-------	---

[Ammattilainen:] – Jaa.

Kirsi Silleen et, kuunteliks sää. Joo...

Rutiininomaisesti suoritettu työ ei nuorten mielestä yksinkertaisesti toimi. Ammattilaisen on pystyttävä aistimaan nuorten erilaisuus ja otettava vakavasti heidän sanomisensa. Ammattilaisen on myös osattava tarkentaa, mikäli hän ei ymmärrä nuoren sanomaa tai mikäli vaikuttaa siltä, että keskustelun osapuolet eivät kohtaa toisiaan. Asiat on tärkeä osata puhua selkeästi auki. Nuorten puheesta on havaittavissa se, miten loukkaavaa on, jos nuorta ei kuulla. Sen seurauksena nuori laittaa itsensä lukkoon ja kohtaamisen mahdollisuus on menetetty. Nuori alkaa vastata kysymyksiin samalla tavoin kuin kokee ammattilaisenkin tekevän. Sen sijaan, että pyrkisi pohtimaan todellista tilannetta, nuori vastailee pinnallisesti ja pyrkii mahdollisimman pian pois koko tilanteesta:

Mikko Siitä tulee se ahdistava olo, että istutaan ja toinen koko ajan kirjoittaa ja kysyy aina uuden kysymyksen?

Petri Niin

Kirsi Sitten pitää heti keksiä siihen vastaus. Okei, mennään seuraavaan. Ja sitte se jää kuiteski vaivaamaan

Petri Sitte tosiaan että tajuskohan se, mitä mää tarkoitin

Kirsi Nii, nii. Sit se kummiski, jos se ei tajunnukaan, on vaan silleen, että kiitti taas, ku kuuntelit, tulee semmonen fiilis

Tiina Sitten se on aina se, että emmä tiiä

Kirsi Niin niin, ja sitten lopuksi menee silleen, että ihan sama. Tälleen näin, että meni se just sillee ja sillee, vaikka ei oikeesti ees tarkottanutkaan sinne päin

Petri Siihen silleen kyllästyy kauheen helposti. Joo joo niin niin

Kirsi Aina samoja kysymyksiä

Myös konkariryhmässä paikan merkitystä alettiin aluksi pohtia fyysisen tilan sijaan mentaalisenä kuulemisen tilana. Merkittäväksi reunaehdoksi osoittautui se, pyritäänkö lapsen ja ammattilaisen välille saavuttamaan luottamus.

Tarja No missäs nää tapais sitte, jos tavataan useemman kerran viikon aikana. Onko sillä paikalla väliä?

Kimmo No se riippuu vähän, jos sillä tapaamisella halutaan voittaa sen lapsen luottamus. Jos se tykkää pelata jotain pelejä, niin pelaa sen kanssa, nii pelaa sitte. Jotain mikä voittaa sen luottamuksen helposti.

Keskustelun jatkuessa kävi ilmi muitakin paikkaan liittyviä merkityksiä. Vieras paikka ja vieras aikuinen voivat olla pelottavia. Iän karttuessa lapsesta voi tulla kuitenkin rohkeampi, eikä paikalla

sen jälkeen ole niin suurta merkitystä. Myös lapsen persoonalla, esimerkiksi ujoudella tai rohkeudella on merkitystä siinä, miten lapsi kokee viranomaisten työtilat.

Tyttöryhmän kanssa tilan merkitystä käsiteltiin yhden kerran, kun keskustellaan kuraattorin huoneesta. Tyttöjen kokemuksen mukaan kuraattorin huone on pieni, pelottava ja ahdistava. Tytöt kuvasivat huoneen kokoa varsin tarkasti. Huoneeseen mennessä nuorilla on tyttöjen mielestä mielessä toive siitä, että huoneesta pääsisi mahdollisimman pian pois. Pelottavaa huoneessa ei ole vain pieni koko, vaan tyttöjen mielestä miespuolinen kuraattori on pedofiilin oloinen. Kaverin ottaminen mukaan huoneeseen tuo turvallisuutta.

Kaisa-Elina Meneeks oppilaat sinne mielellään?
Katri Ei. Mä juoksen sielt mieluummin karkuun
Anu Ei. ... Mä vasta uskalsin mennä tänä vuonna sinne kuraattorille, ku se oli mies. Mun mielestä se näyttää ihan joltain pedarilta
Katri Niin näyttää. Mä en oo kertaakaan menny. Mut sit mulla on pitäny aina olla joku mukana, koska emmä oo yksin halunnu mennä sinne

Ammattilaisen työhuoneeseen meneminen on tyttöjen mielestä avun pyytämisen osoitus. Merkittävää on se, miten ammattilainen ottaa nuoren huoneessaan vastaan. Esimerkiksi lääkkeiden antaminen ahdistukseen ei ole sitä, mitä ammattilaisen kohtaamisessa halutaan. Viikkorahasta puhuminen todellisen ongelman sijaan on samoin nuoren asian vähättelyä. Jos nuorella on hätä, ei viikkorahan miettiminen auta. Nuoren ohjaaminen pois ammattilaisen läheisyydestä tuntuu nuoren ja hänen asiansa ohittamiselta. Mene lepäämään –kommentti osoittaa nuorelle, ettei hän ole tervetullut ammattilaisen kanssa yhteiseen vuorovaikutuksen tilaan.

Anu Eiku silleen, et: [Nuori:] - Mua ahdistaa. [Ammattilainen:] – No, mikä sinua vaivaa [imellä äänellä]
Naurua
Anu Etkö ole saanut viikkorahaasi vielä?
Pia Onks ne sanonu tolleen?
Katri Se pistää mut aina lepäämään. [Nuori:] - Mua ahdistaa. [Ammattilainen:] – Mee lepään. Aina ”Mee lepään.”

Kuulemisen reunaehdot

Kuulemiseen liittyvä keskustelu oli suurelta osin intensiivistä ja keskittynyttä. Epäselväksi ei yhdessäkään ryhmässä jäänyt se, onko kuuleminen tärkeää vai ei.

- Tarja Kuinkas tärkeessä asemassa tässä on se lapsen oman näkökulman kuuleminen? Jokuhan teistä sanoi äsken.
- Kimmo Tärkeä, tärkeä, erittäin tärkeä, ja vielä kaupan päälle tärkeä

Kuulemisen tavoista ja reunaehdoista nuoret keskustelivat osittain hyvin oma-aloitteisesti ilman haastattelijoiden apukysymyksiä. Tärkeimmäksi kuulemisen toteutumisessa osoittautui kaikissa ryhmissä *lapsen luottamuksen saavuttaminen sekä lapsen yksilöllisen mielipiteen todellinen huomioiminen*. Haastatteluissa tuli ilmi monia kokemuksia ja näkemyksiä siitä, miten lapsi ja lapsen mielipiteiden kuuleminen on ohitettu aikuisten tiedon ja vallan sanellessa tapahtumien kulkua. Lasta kyllä saatetaan kuunnella, mutta todellisen kuulemisen toteutuminen oli kaikkien ryhmien mielestä useissa tilanteissa kyseenalaista.

- Petri Sitte mun mielestä se on tosi tyhmää hirveen harvoin kuunnellaan lapsen mielipidettä siinä että –
- Kirsi Kai sitä kuunnellaan, mutta sitä ei noteerata mitenkään
- Petri Kaikki kaverit tämmöset asuu jossain vanhassa paikassa. Se on tosi tyhmää, jos lapsi sanoo, että eiku mää tykkään olla täällä. Mut niitten mielestä ei sovi olla siellä, niin se on niitten sana, joka painaa, eikä lapsen sana.

Nuorten mielestä ammattilaiset kyllä useimmiten kuulevat asianosaisia, mutta eivät välttämättä lasta, vaan lapsen vanhempia. Vanhempien kuulemisen merkitystä ei kritisoitu. Sen sijaan ihmeteltiin sitä, kuinka aikuisten sana painaa niin paljon, ettei lapsen mielipidettä tarvita sen rinnalle välttämättä lainkaan. Myös aikuisten mielipiteitä tulisi osata kyseenalaistaa. Aikuisten vallankäyttö voi näkyä esimerkiksi vanhempien mukavuuden haluna tai ammattilaisten tiedon ylikorostumisena.

- Sini Sekin et aikuinen on mukamas aina oikeessa. ... Koska eihän kaikki aikuisetkaan oo silleen, et ne pystyy ajatteleen lapsen parasta. Vaan joskus aattelee yli itsensä. Niinku et miten ne pääse helpommalla ja silleen, eikä sitä, et mikä on lapselle hyvä ratkasu.
- Kimmo Sit ne verhoutuu kaikkiin tollasiin upeisiin tutkintoihinsa, sit suurin piirtein ku ne sanoo jotain, niin joo kyllä sen täytyy olla totta, ku niillä on hieno tutkinto. Jos ne sanoo että lehmät lentää. Kyllä se on totta ku niillä on psykolgin tutkinto suoritettuna, uskotaan niitä.

Luottamuksen syntyminen ei ole helppo ja nopea tehtävä. Sukupolvien välisen kuilun kaventaminen ja nuoriin tutustuminen on merkittävässä asemassa. Tärkeää on myös tunnistaa ne nuoret, joilla ei ole elämässä yhtään ainoaa läheistä kuulijaa. Tällaiselle nuorelle ammattilaisen kanssa käyty keskustelu on erityisen tärkeää. Sekä tyttöryhmässä että konkariryhmässä keskusteltiin siitä, että luottamuksen rakentuminen edellyttää työntekijän tavoitteiden aukaisemista. Mikäli työn sisältö ja työntekijän motiivit jäävät lapselle epäselviksi, luottamusta ei synny työntekijää kohtaan. Lapsi ei uskalla epäselvässä kuulemisen tilassa kertoa asioistaan.

Pia Varmaan toinen syy, minkä takii nuoret ei rupee puhuun mitään on ehkä se et ne voi luulla ihan yhtä hyvin et ne joutuu jonneki lastikseen jos ne sanoo niitten asioista
Anu Tai niin soitetaan eteenpäin
Pia Aha, kaks kertaa alkoholi. No niin lastikseen. Sun mutsi ei pysty huolehtii susta tai jotain vastaavaa

Konkariryhmässä keskusteltiin siitä, onko ammattilaiselle puhuminen aina riski siinä mielessä, että ammattilainen joka tapauksessa muodossa tai toisessa kertoo toisille työntekijöille lapsen asioita. Selän takana puhuminen on Kimmon mielestä ”sossujen tuotemerkki”. Henri oli sitä mieltä, ettei ole edes olemassa sellaista ihmistä, joka kuuntelee, muttei kerro asioita eteenpäin.

Henri Onks käytännössä semmosta ihmistä joka kuuntelee? Mun mielestä ei oo.

Työmenetelmien valinta voi osoittaa nuorelle, ettei ammattilainen ole perillä nuoren maailmasta ja kypsydestä. Liian ”lapsellisten” aiheiden käsitteleminen tai pikkulapsille tarkoitettujen välineiden käyttäminen nuorten kanssa on ärsyttävää. Esimerkiksi työssä käytettyjen pelien tai korttien tulisi olla sellaisia, että nuoret pystyvät ikänsä mukaisesti tavoittamaan niiden kautta tilannetta. Ristikuulustelu ”työmenetelmänä” ei myöskään johda onnistuneeseen lopputulokseen. Liian tunkeilevat kysymykset sekä liian nopeat johtopäätökset ja toiminnot saavat nuoren vain kääpetyään entisestään itseensä. *Yksityisyyden rajan kunnioittaminen on tärkeää.* Se, että lapsi tai nuori tulee asiakkaaksi ei tarkoita sitä, että häneltä voidaan kysyä mitä tahansa miten tahansa. Vieraan aikuisen kysymyksen ei välttämättä ole aina halua vastata. Moralisoiminen tai syyllistäminen eivät myöskään ole luottamusta synnyttäviä menetelmiä. Anu kärjistää kohtaamattoman vuorovaikutuksen seuraavanlaisesti:

Anu Ku kaikki käsitykset, mitä mä oon noista sossuista saanu, on että ne on sellasii tiukkapipoja just jotka vaan pistää jotain lappusii sun nokan eteen ja rupee mäkättään sulle, jos sä kerrot, et joo mä oon maistanu jotain tai kokeillu jotain huumeita tai jotain.

Nuoret pohtivat myös sitä, haluavatko he edes, että joku puuttuu heidän asioihinsa. Toisaalta on hyvä, jos kysytään, mitä kuuluu. Toisaalta vieraiden aikuisten tapaaminen ei välttämättä johda yhtään parempaan lopputulokseen. Useamman nuoren puheesta välittyy kuva, jossa nuorta riepotellaan paikasta toiseen, seuraavien ja taas seuraavien aikuisten luo ilman että kukaan lopulta ottaa vastuuta. Tyttöryhmässä nimettiin passittamiseksi se, kun työntekijä ohjaa lapsen toiselle työntekijälle ilman, että lapsi tietää, mitä tapahtuu. Lapsi on peloissaan ja hämmentynyt, jos hänen asiansa siirtyy nopealla tahdilla asiantuntijalta toiselle ilman, että kukaan pysähtyy kohtaamaan ja kuulemaan lasta ja miettimään yhdessä, mitä tehdään.

Kaisa-Elina Kysyks se sulta, et haluuks sä mennä?
Anu Eiku yhtäkkiä mulla oli aika jossain kriisipisteessä. Ja ihmeteltiin, ku yhtäkkiä lähettiin koko perhe jonnekin. Sit mä olin, et minne me ollaan menossa. Sit yhtäkkiä oltiin kriisipisteessä. Mä olin siellä, et mitä - . Yhtäkkiä on jonku työntekijän kanssa samassa huoneessa koko perhe. Ihan -

Nuoren riepottelun viranomaiskäytännöistä toiseen voisi nuorten mielestä estää inhimillisten ja samalla yksinkertaisten ja halpojen keinojen avulla. Hienovaraisuus, nuoren kunnioittaminen ja luottamuksen rakentaminen luovat mahdollisuuden kuulemiselle. Luottamuksen syntyminen vaatii tutustumista riittävän *avarassa tilassa*: Avaran tilan muodostaminen nuoren ja ammattilaisen vuorovaikutuksen ja yhteistyön toteutumiselle vaatii kiireetöntä etenemistä. Nuori on kyllä valmis kohtaamiseen, jos hänellä on tilaa olla sekä luottamus siihen, että kipeistä asioista puhuminen ei vie häntä entistä pahempaan tilanteeseen.

Tiina Ehkä ei kumminkaan ihan heti kannata mennä ihan asiaan. Jutella vaikka jostain muusta asiasta
Kirsi Liian nopeasti
Tiina Keskustella jostain ensin muusta asiasta. Ois helpompaa jos tekis jotain yhdessä
Petri Sitte se niinku tavallaan tulis jonku tason ystäviä, silleen tyhmästi. Saa sitä luottamusta, tutustuu siihen paremmin. Luottaa paremmin siihen ihmiseen. Pystyy kertomaan paljon paremmin ja silleen

Yksi asia, mikä tällaisessa työskentelyssä kuitenkin maksaa, on *aika*. Nuorilla oli kokemuksia siitä, ettei sosiaalityöntekijöitä saa kiinni ja jos heille saakin ajan varattua, se tarkoittaa 15 minuutin pyrähdystä sosiaalitoimistossa. Papereiden korostuminen lapsen tai nuoreen kohtaamistilanteessa voi myös viestittää työntekijän kiireestä. Jos työntekijä kirjoittaa nopealla tahdilla ylös mahdollisimman paljon asioita tapaamisen aikana, asiakkaalle voi tulla kokemus siitä, ettei tärkeää olekaan se, mitä asiakas itse haluaa kertoa, vaan se mitä työntekijä haluaa paperille tallentuvan. Myös vanhoihin asiakirjoihin tukeutuminen voi viestittää kiireestä: Työntekijällä ei ole aikaa paneutua asiaan nyt, vaan hän käyttää hyväksi vanhoja, toisten ammattilaisten kirjaamia tietoja.

- Kimmo   No se vaatii viikon intensiivikurssin suurin piirtein, jos sitä lasta tapais useammin, voittaa sen luottamuksen silleen et se pystyy avautuun sille työntekijälle. Periaatteessa ei kai se ventovieraalle kauheen helposti mitään kerro.
- Sini   Eikä saa mitään ensivaikutelmaa lapuilla olevil tiedoil. Jos paperilla lukee, et alkoholisoitunu nuori tai juo paljo tai jotain tällaista, niin ei ota mitään silleen ennakkoluuloja siitä, et minkälainen se on. Silleen et yksilökohtaisesti mieltii sit tilannetta, keskusteleee kaikkee
- Henri   Mut taas on se että ku niillä ei ole aikaa

Tiedon kulkeutuminen viranomaiskäytännöissä nähtiin sekä hyvänä että huonona asiana. Toisaalta tietojen siirtäminen estää sen, että nuoren ei tarvitse aina alkaa alusta uusien työntekijöiden kanssa. Nuoret epäilivät kuitenkin kirjatun tiedon totuudellisuutta. Nuoren tilanne voi muuttua, mutta uusi työntekijä lähtee yhteistyöhön vanhojen tietojen pohjalta. Toisaalta omien tietojen lukeminen voi myös tarpeellisella tavalla selkeyttää lapsen ja nuoren käsitystä omasta tilanteesta ja antaa tietoa siitä, miten muut näkevät lapsen tilanteen.

Kuulemiseen liittyy nuoren kunnioittaminen myös siltä osin, mitä tietoja ammattilainen välittää toiselle ammattilaiselle. Tietojen eteenpäin saattaminen saattaa aiheuttaa sen, että kolmannelle osapuolelle välittyy myös sellaisia tietoja, joita nuori ei olisi halunnut kenenkään muun tietävän. Nuoret ehdottavatkin, että ammattilainen ja nuori sopivat yhdessä, mitä tietoja voi kertoa eteenpäin ja mitä ei. Jos taas tällainen sopimus ei toimi, lapsen luottamus on menetetty. Katrin kokemuksen mukaan lapsi on hyvin peloissaan ja ravoissaan, kun työntekijä kertoo asioita, joita ei olisi pitänyt kertoa. Katrin kertoman mukaan luottamus työntekijään menetettiin sekä lapsen että vanhemman taholta.

Kaisa-Elina Te ette ollu etukäteen sopinut, että mitä te puhutte?
 Katri Mä sanoin, et sä et saa sanoo näistä mun yksityisasiosta mitään. Niin viikon päästä oli aika niinku vanhempien kaa. Mä istuin äitin sylissä ja piirsin, sit ku se rupes kertoon sitä, niin mä heitin sen kynän täysii sen otsaan ja lähdin meneen. Täs oli se pöytä, täs on tuoli, täs on tuoli ja tässä oli tuoli. Mä lähdin niinku tästä, mä kaadoin tän tuolin, et se kuraattori ei sais, ku se nousi saman tien ylös ku mä nousin. Sit äiti tarttu mua kädestä kiinni. Puristi vielä ihan sairaan lujaa. Sit mä tönäsin äitin seinään ja lähdin pois sieltä vessaan.

Anu Apua. Pelottavaa. Toimintaelokuva. Peittäkää mun korvat. Liian raakaa mulle

Katri Tota sit se kuraattori tuli jotain huutaan mulle. Sit mä sanoin, mene sinä homo vittuun siitä mun edestä ennenku mä lyön sua. Sit se meni ja äiti tuli sinne ja mä sanoin, äiti mä en haluu olla enää täällä ja me lähetettiin pois

Kaisa-Elina Miten sit jälkeenpäin?
 Katri Sit se kuraattori aina hymyili mulle ja vilkutti mulle ja kaikkee ja nauro silleen

Työntekijät voivat nuorten mielestä käyttää väärin nuorten sanomisia, mikäli he eivät ole ymmärtäneet asiaa tai mikäli tieto on muuttunut ammattilaisten välisessä kanssakäymisessä. Vääristyneeseen tietoon nojautuminen on vallankäyttöä, joka ei missään tapauksessa synnytä luottamusta. Kirsi painottaa sanaa *ehkä* korostamaan sitä, miten ammattilaiset voivat kokeilumielellä testata seuraavaa auttamisen muotoa. Lapselle jää kokemus siitä, ettei hänen asiaansa ole paneuduttu, vaan ratkaisua etsitään nopeasti niistä mahdollisuuksista, jotka ensimmäisenä tulevat mieleen.

Petri Sitten ensinnäkin jos kuraattori on sanonut jotakin, sitten ne sanoo jollekin sossulle, no niin otetaas tuosta. No niin ei mitään, sää oot sanonut näin ja näin, no niin, tuu

Kirsi Niinku vaan heitetään sinne seuraavaan paikkaan. Tuolla sulla *ehkä* ois parempi olla ja tuolla sulla *ehkä*

Nuoret toteavat, ettei kuuleminen yksin riitä. Avun tarpeessa oleva nuori kaipaa myös konkreettista apua, mutta ei ilman kuulemista. Tärkeää on siis rakentaa kohtaavan vuorovaikutuksen kautta yhteinen kuulemisen tila, jossa nuoren elämää mietitään ja suunnitellaan yhdessä. Asioiden on osattava antaa mennä eteenpäin sopivin askelin.

Tiina Se vois keskustella sen Matin kanssa niistä vaihtoehtoista, mitä niitä on. Ensin Matin kanssa ja sitten suunnitella asiaa eteenpäin jos se tarvitsee jotain muuta

Petri Lapsen mielipiteen huomioiminen

Petrin mielestä tärkeää on huomioida lasten erilaisuus myös mahdollisuudessa vastata omista asioistaan. Hänen mukaansa osa lapsista on joutunut ottamaan vastuuta elämästään aikaisemmin kuin olisi pitänyt, mikä on pakottanut oppimaan itsenäisyyttä. Lapsen kyky vastata tietyistä asioista tulisi tästä syystä ottaa huomioon. On kuitenkin tilanteita, joissa lapsen mielipide voi olla häntä itseään vastaan ja lapsi voi luulla osaavansa enemmän kuin mihin todellisuudessa pystyy. Tällaisissa tilanteissa päätösvastuu esimerkiksi siinä, mitä lapsen elämästä kerrotaan vanhemmille ja milloin vanhemmat otetaan mukaan tapaamisiin, on ammattilaisella.

Henri näki lastensuojelun merkityksen juuri siinä, että lasta suojellaan liian nopealta aikuistumiselta ja aikuisen vastuun ottamiselta. Jos lapsen elämästä puuttuu huolehtiva aikuinen, lapsi joutuu vahingollisella tavalla kasvamaan liian nopeasti aikuiseksi. Lapsi joutuu esimerkiksi huolehtimaan omista ruuistaan ja arkisesta elämästään. Tämä ei Henrin mielestä kuulu hyvään lapsuuteen. Sen sijaan, että lapsi "joutuu leikkimään aikuisten kanssa", on hänellä oltava mahdollisuus leikkiä omaikäisten kavereiden kanssa ilman aikuisten maailmaan kuuluvaa vastuuta.

Henri   Mut jos se pääsis jonnekin laitokseen tai jotain vastaavaa niin *vois palauttaa lapsuutta hänelle, että se vois elää kuin lapsi edes hetkellisesti*, ennenku se täyttää 18 ja joutuu omilleen.

Keskusteluissa tuli useaan kertaan esille se, että lasten erilaisuutta on hyvin tärkeää ottaa huomioon kaikissa lastensuojelun tilanteissa. Ikä, elämäkokemus, persoona, elämäntilanne ja muut tekijät vaikuttavat siihen, minkälaista apua lapsi tai nuori milläkin hetkellä tarvitsee. Työntekijöiden ei tulisi tehdä etukäteisoletusten pohjalta valmiita ratkaisuja ilman, että lapseen tutustutaan kunnolla. Esimerkiksi alkoholitiperheiden lasten kokemukset ja tarpeet eivät ole kaikilla samanlaisia. Kuulemiseen liittyy erityisen tärkeänä yksilön huomioiminen myös lasten ja nuorten kohdalla.

Luottamuksen syntymiselle asetettiin monia reunaehtoja, mutta toisaalta sopivan ihmisen osuessa kohdalle luottamuksen rakentuminen saattaa tapahtua kuin huomaamatta. Katri oli aluksi sitä mieltä, että hänen on käytävä vähintään kaksi vuotta ammattilaisen juttusilla ennen kuin hän uskaltaa luottaa. Myöhemmin hän kuitenkin kertoi kuraattorista, jonka luona hän oli käynyt luontevasti ja innostuneena ilman sen kummempia luottamuksen testaamisen prosesseja.

Katri   Mä menin melkein joka viikko sinne. Siellä oli niin kiva käydä jutteleen

Kuulemisen ikäraja

Kaikilta ryhmiltä kysyttiin, milloin nuori voi alkaa päättää omista asioistaan. Tarkkaa ikärajaa on nuorten mielestä vaikea sanoa, koska lapsen mahdollisuudet ymmärtää omaa parastaan tai vastata joistakin asioista vaihtelevat henkilöstä riippuen. Kaikkien ryhmien yhteinen mielipide oli se, että *lasta on lastensuojelussa kuultava*, vaikkei hänellä olisikaan valtaa päättää asioista.

Kolmetoista- neljätoistavuotias on luokkaryhmän nuorten mielestä sen ikäinen, että hän pystyy päättämään esimerkiksi siitä, tulevatko vanhemmat mukaan ammattilaisten kanssa sovittuihin tapaamisiin vai eivät. Ammatilaisen on kuitenkin otettava vastuu siitä, että onko lapsen mielipide oikeasti lapsen edun mukainen.

Tyttöryhmän mielestä esimerkiksi seitsemänvuotias on liian nuori päättämään asioistaan. Häntä saattaa kiinnostaa enemmän tietokonepeli kuin lastensuojelun palaveri. Vaikka lapsella ei olisi valtaa päättää, lapselle on kuitenkin selvitettävä, mihin esimerkiksi jollakin palaverilla pyritään. Jos jokin tilanne on lapselle vaikea, esimerkiksi tapaamiseen on tulossa epämiellyttäviä ihmisiä, lapsella tulisi olla oikeus kieltäytyä tapaamisesta. Hyväksi nähtiin se, että *kaksitoistavuotias* saa esimerkiksi vastustaa huostaanottoa ja vastustuksella on oikeasti merkitystä. Tytöt ihmettelivät kuitenkin, miten valittaminen käytännössä tapahtuu ja onko sillä todellisuudessa merkitystä.

Mikko	Samoin kun se saa määrätä tällasesta, et jos se on otettu huostaan. Se on vaikka siel laitoksessa, haluais tavata vaikka sitä äitiä, joka on tosi huonossa kunnossa. Laitoksenjohtaja sanoo, et ei käy. Se kaksitoistavuotias voi vastustaa myös sitä päätöstä. Se voi valittaa siitä.
Pia	Miten se valittaa? Lähettää kirjallisen jollekin sossulle, joka sanoo, et joo, okei selvä. Moikka
Mikko	Hyvä kysymys, että miten se käytännössä tapahtuu
Anu	Sähköpostia nuoret palstalle: Mitä minä voin tehdä...

Konkariryhmässä nuoret itse kertoivat, että heille on kuulemisen ikäraajaksi sanottu kolmetoista vuotta. Tämä on heidän kokemuksensa mukaan tarkoittanut sitä, että kolmetoistavuotias tai vanhempi on saanut kertoa mielipiteensä, mutta käytännössä sillä ei ole kuitenkaan ollut kovin suurta merkitystä. Nuorten mielestä heidän sanomisiaan ei useinkaan oteta vakavasti. Kolmetoista vuotta nuorempaa lasta ei nuorten kokemuksen mukaan ole kuultu juuri lainkaan. Nuoret ihmettelivät sitä, etteivätkö alle kolmetoistavuotiaat kykene sanomaan mitään omista asioistaan.

Kimmo Ja sekin on, että sitten vasta nuorta aletaan kuunnella ku se on 13-vuotias. Siin vaiheessa pystyy iteki jotain päätellä. Sitäkö ennen muka ei tajuu sitten?
Sini Se on kyl ihan totta, mun mielestä se on aika väärin

Myös konkariryhmässä oltiin sitä mieltä, että kuulemisen ikärajan asettaminen on vaikeaa, koska lapset ja nuoret ovat erilaisia. Toisten kyky vastata omista asioistaan nuorempana on toisia parempi. Sosiaalityöntekijöiden on vaikea tietää, kuka mitenkään paljon voi asioistaan vastata, mutta tämän ei kuitenkaan tulisi estää lasten ja nuorten kuulluksi tulemistä.

Sini Onhan se paljon ihmisestä kiinni. 9-vuotias saattaa olla 13-vuotiasta ylhäällä ajattelutasolla. Taas joku 17-vuotias saattaa olla ettei se yhtään tajua, mikä on sen parhaaks. Et se ei näe sitä kauheen realistisella tavalla tai silleen
Anne Eihän ne tietenkään periaatteessa voi tietää sitä, että kuka on silleen ja kuka ei. Kyl se on mun mielestä kuitenkin tosi väärin, et ei sitä lasta kuunnella

VI KUULEMINEN ON LUOTTAMUKSELLISTA KOHTAAMISTA

*Just tuo että voittaa lapsen luottamuksen.
Kimmo, 18*

*Mä menin melkein joka viikko sinne. Siellä oli niin kiva käydä jutteleen.
Katri, 16*

*Vois palauttaa lapsuutta hänelle, että hän vois elää kuin lapsi edes hetkellisesti ennen kuin täyttää 18 ja joutuu omilleen.
Henri, 18*

Johtopäätösten ytimen löytäminen ei tämän tutkielman kohdalla ole ollut vaikeaa: Kaikkien haastateltujen nuorten mielestä lastensuojelun asiakkaana olevien lasten ja nuorten kuuleminen on niin tärkeää, ettei sitä tulisi unohtaa missään tilanteessa. Kuulemisen tärkeydestä huolimatta nuorten näkemyksistä ja kokemuksista heijastuu monia tilanteita, joissa lapset ja nuoret on ohitettu. Syynä on kiire, aikuisten vallankäyttö, aikuisten tiedon ylikorostuminen, lapsen tai nuoren tiedon väheksyminen, kyvyttömyys nähdä lasta yksilönä ja ihmisenä, työssä käytettyjen menetelmien luoma muuri asiakkaan ja ammattilaisten välille, ammattilaisten vaihtuminen, sukupolvien välinen kuilu, kuulemisen merkityksen väheksyminen, kuulemisen ymmärtäminen vain lakisääteisenä

kuulemisena, lapsen epätietoisuus ammattilaisten tavoitteista, lapsen tai nuoren riepottelu viranomaiskäytännöstä toiseen sekä yhteistyön puute ammattilaisten ja lapsen tai nuoren välillä.

Nuoret määrittävät kuulemisen reunaehdoja sekä ammattilaisten että muiden ihmisten kanssa tapahtuvasta vuorovaikutuksesta puhuessaan. Ammattilaisten kanssa tapahtuvaa kuulemistä tai kuulematta jäämistä ei voi erottaa muista kohtaamisien ja kuulemisien tiloista, joissa lapsi tai nuori liikkuu. Yksilö ole koskaan institutionaalisissa käytännöissä vain asiakas, vaan hänellä on monia muitakin päällekkäisiä rooleja. Nämä roolit muodostavat asiakkuuden kanssa sen kokonaisuuden, josta yksilön elämä muodostuu. Tästä syystä tuloksissa on tarkasteltu kaikkien niiden ihmisten ja tilojen merkitystä, joita nuoret pitävät tärkeinä.

Tutkimuksen tuloksia tarkastellaan seuraavassa fyysisen ja mentaalisen kuulemisen tilan kautta (Taulukko 1). Nuorten ajatukset linkittyvät vahvasti neljään eri fyysiseen ympäristöön: Kotiin, kouluun, ammattilaisten huoneisiin sekä lastensuojelulaitoksiin. Näissä tiloissa toimii ja elää kuulemisen toteutumisen kannalta merkittäviä ihmisiä.

Nuorten määrittämät reunaehdot kuulemiselle ovat pääosin varsin edullista kuultavaa, kehityskeskusteluissa kun usein vedotaan rahan puutteeseen. Luottamuksen rakentaminen, yksilön huomioiminen, hienovarainen lähestyminen, kunnioitus sekä avoimuus ovat varsin universaaleja ja kaikkien tavoitettavissa olevia asioita. Ne myös sisältyvät sosiaalityön eettisiin ohjeisiin. Lastensuojelun rakenteissa tapahtuvat vuorovaikutustapahtumat palautuvat nuorten keskusteluissa pysäyttävän inhimillisiin lähtökohtiin. Kysyä voi, mitä edellä mainittujen asioiden mahdollinen puute kertoo yleisemminkin vuorovaikutuskulttuurista.

Nuorten puheessa on läsnä yksilön kokonainen elämä. Lapsen kuulemisen tarve voi riippua siitä, millä tavalla lapsi tulee kuulluksi kotona tai kaveripiirissä. Ilman ainoatakaan läheistä ihmisistä oleva lapsi tai nuori tarvitsee erityisesti kuulevaa ammattilaista. Toisaalta esimerkiksi hyvä ystävä tai läheinen sukulainen voivat olla korvaamattomia kuulijoita lapsen elämässä niin, ettei vaikeassakaan tilanteessa olevan lapsen tai nuoren tarvitse turvautua ainoastaan ammattilaiseen.

Koulussa toteutettava lasta kuuleva lastensuojelutyö näyttäytyy nuorten puheessa merkittävänä. Fyysisesti lähellä olevan luotettavan aikuisen tapaaminen säännöllisesti on tärkeää. Toisaalta koulussa tapahtuva, lasta epäkunnioittava ja väheksyvä työ voi olla hyvinkin haitallista ja estää lapsen ja koko perheen avun vastaanottamisen.

Lastensuojelulaitoksessa oleva lapsi voi olla kipeällä tavalla ammattilaisten kuulemisen armoilla. Osa nuorista ymmärsi hyvin, että laitoksissa on oltava kaikille yhteiset säännöt. Toisille nuorille lukitut ovet ja tiukat säännöt tarkoittivat valtavaa kahletta, joka estää lasten yksilöllisen huomioimisen.

Koti linkittyy monella tapaa lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen tai nuoren elämään. Lapsi ei kuitenkaan ole yksiselitteisesti määriteltävissä perheensä kautta. Perheen tarpeet ja mahdollisuudet sekä halu ja kyky toimia ammattilaisten kanssa eivät ole määriteltävissä ennako-oletuksin. Perheet ovat kaikki yksilöllisiä. Kodit ovat yksityisiä tiloja, joihin tuleminen on merkittävä tapahtuma. Kotiin tuleminen voi olla lapsen etu, mutta se voi myös aiheuttaa ikäviä seuraamuksia.

Taulukko 1. Nuorten määrittelemiä reunaehtoja kuulemisen toteutumiselle.

	Fyysinen tila	Mentaalinen tila
Koti	Koti on yksityinen tila. Ei ole itsestään selvästi positiivista, että ammattilainen tulee kotiin. Voi olla jopa haitaksi nuorelle.	Perheenjäsenet voivat tukea nuoren ja ammattilaisen yhteistyötä tai estää sen. Kotona tapahtuva nuoren kuuleminen/kuulematta jättäminen heijastuu myös lastensuojelun asiakkuuteen ja nuoren avun tarpeeseen.
Koulu	Merkittävä kohtaamisien, kuulemisien ja kuulematta jättämisien tila. Tuttu fyysinen tila, joka voi luoda turvallisuutta ja tuttuun tilaan on helpompi mennä. Koulun tilat voivat tuntua myös pelottavilta.	Koulussa toimii monia erilaisin merkityksin määrittyviä ihmisiä: ystävät, eri ammattilaiset sekä vanhemmat kohtaavat koulussa. Yhteistyö perheen ja eri ammattilaisten kesken on oltava kuulemisen toteutumiseksi toimivaa ja luottamuksellista. Koulussa toteutettu, nuorta kuuleva (ennaltaehkäisevä) työ on tärkeää.
Ammattilaisten toimistot	Avoimen kuulemisen tilan merkitys on tärkeää ottaa huomioon, jos halutaan luoda luottamuksellinen suhde lapsen kanssa. Apua hakevan nuoren ohjaaminen nuorta kohtaamatta toiseen tilaan, sivuhuoneeseen tai toisen ammattilaisen luo, aiheuttaa epävarmuutta eikä synnytä luottamusta.	Avoim vuorovaikutus edellyttää luottamusta. Nuoret korostavat yhteistyötä. He haluavat olla oman elämänsä subjekteja. Sekä lastensuojelun käytännöissä että nuoren ajatuksissa määrittyvät kuulemisen ja yhteistyön reunaehdot tulisi olla mahdollisimman selkeitä kaikille osapuolille. Ammattilaisen tulisi ymmärtää nuorten erilaisuus myös kuulemisen suhteen. Ammattilaisella on vastuu siitä, että esiin tulevia asioita voivat molemmat osapuolet tarkentaa. Nuoret aistivat tarkkaan ammattilaisen vuorovaikutustapoja.
Lastensuojelulaitokset	Lapsen ja nuoren koti. Merkittävää se, ketä ja millaisia muita lapsia/nuoria siellä on sekä se, missä laitos sijaitsee – maaseudulla voi tulla kokemus eristyksestä. Laitos voi olla 1) mahdollisuus turvalliseen elämään, 2) entistä huonompaan kaveripiiriin ja elämäntyyliin johdatteleva paikka tai 3) vankilamainen, sääntöihin, ei kohtaamiseen perustuva kylmä tila.	Lapset ja nuoret toivovat laitoksessa sopivia rajoja, jotka eivät kurista ja kahlitse, vaan ohjaavat hyvään elämään. Työntekijöiden on huomioitava lapsen ristiriita – toisaalta laitos on koti, toisaalta vieraiden aikuisten ja lasten pitkälle määrittelemä kohtaamisien tai kohtaamatta jättämisien tila. Laitos on mahdollisuus tulla kohdatuksi ensimmäistä kertaa elämässä.

Kuulemisen viisi peruspilaria

Kuulluksi tulemisen näen tutkielman tulosten pohjalta rakentuvan tiivistettynä viiden peruspilarin varaan (Taulukko 2). Ensinnäkin työntekijän on kunnioitettava lasta tai nuorta. Kunnioitukseen sisältyy erottamattomana osana yksilön erityisyyden ymmärtäminen. Kunnioitus on läsnä ensimmäisestä kohtaamisesta viimeiseen. Se on läsnä myös silloin, kun ammattilainen tutkii asiakkaan asiakirjoja tai keskustelee asiakkaan asioista muiden ammattilaisten kanssa.

Luottamuksen syntyminen mahdollistaa kuulluksi tulemisen. Luottamuksen syntyminen viestittää asiakkaalle sitä, että ammattilaisen kanssa syntyvässä kuulemisen tilassa on todellinen mahdollisuus puhua ja tulla kuulluksi ilman pelkoa ja epä tietoisuutta. Luottamus on merkittävä askel lastensuojelutyön tavoitteiden saavuttamiseksi.

Kunnioituksen ja luottamuksen ilmapiirissä toteutuu tuloksellinen yhteistyö. Nuoret toivoivat asiakkaana olevasta lapsesta ammattilaisen yhteistyökumppania, mutta usein he kuitenkin kertoivat kokemuksistaan työn kohteina. Objektiivista korostava työkäytäntö heijastuu nuorten puheessa vallankäyttönä, joka estää nuoren omien voimavarojen ja mahdollisuuksien tehokkaan käytön. Muutos lähtee yksilöstä itsestään. Lapsen ja nuoren on siksi päästävä mukaan tasa-arvoisena lastensuojelussa toteutettavien tavoitteiden saavuttamistyöhön. *Työn kohteena on hyvä elämä. Se elämä on asiakkaana olevan lapsen.*

Työntekijän avoimuus nuorta kohtaan auttaa ymmärtämään työntekijän päämääriä, työn sisältöjä ja myös niitä reunaehtoja, joissa työntekijä toimii. Avoin ilmapiiri selkeyttää asiakkaana olevaa nuorta ja auttaa ymmärtämään lastensuojelutyön päämääriä. Avoimuus synnyttää luottamusta ja halua olla itsekin avoin.

Ajan puute heijastui nuorten puheesta useaan otteeseen. Ajan puute ei ole välttämättä aina mitattavissa minuuteissa tai tunneissa, vaan tunteessa siitä, onko lapsen tai nuoren asiaan paneuduttu. Kiireen tunne voi syntyä, vaikkei kiirettä välttämättä olisikaan. Ammattilainen voi viestiä omalla käytöksellään kiirettä esimerkiksi tekemällä kahta asiaa yhtä aikaa. Kiireen sijasta tässä voitaisiinkin kenties puhua kyvyttömyydestä pysähtyä hetkeen. Toki nuorten puheesta tulee ilmi myös todellinen ammattilaisten ajan puute. Esimerkiksi 15 minuutin tapaaminen kahden viikon välein ei millään voi johtaa lasta tai nuorta kuulevaan lastensuojelutyöhön. Näistä lähtökohdista ymmärrän nuorten puheesta heijastuvan ajan kaksi kuulemisen kannalta merkittävää ulottuvuutta.

Ensimmäinen ulottuvuus on avaran kuulemisen tilan luomista ja kiireetöntä kohtaamista rajallisessakin ajassa. Toinen ulottuvuus on todellisen, kellolla mitattavissa olevan ajan järjestäminen. Kuuleminen vaatii riittävän määrän tunteja toteutuakseen.

Taulukko 2. Kuulemisen viisi peruspilaria.

Kuulluksi tulemisen edellytykset
Kunnioitus
Luottamus
Yhteistyö
Avoimuus
Aika

Uusi lakiehdotus ja nuorten kuuleminen lastensuojelussa

Sosiaali- ja terveysministeriön asettaman lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän tavoitteena on selkiyttää ja uudistaa lastensuojelulakia siten, että 1) lastensuojelu toimii asiakaslähtöisesti, 2) vältetään tilanteet, joissa lapsen etu jää huomioon ottamatta ja 3) lastensuojelulain toimeenpanossa esiintyy mahdollisimman vähän ristiriitoja ja tulkintaongelmia (Lastensuojelulain ... 2006, 9).

Tutkimuksessa mukana olleiden nuorten toiveena lastensuojelun kehittämisessä on lapsiasiakkaankin huomioon ottava, lasta kuuleva ja lapsen edun mukaisesti toimiva organisaatio ja ammattilainen. Lapsen edun huomioon ottamisesta nuoret puhuivat paljon. Erityisen tärkeää olisikin nykyistä selkeämmin selvittää ne kohdat, joissa lapsen etu jää huomioimatta. Ristiriitojen ja tulkintaongelmien välttämiseksi lapsen edun mukaista selkeyttä tulisi lisätä ei vain aikuisten kesken, vaan myös suhteessa lapseen.

Lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittäminen lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla on sekä kehitystyöryhmän tavoite (ehdotettu 20 §, Lastensuojelulain ... 2006, 29), että nuorten toive. Sekä ehdotetussa laissa että nuorten mielipiteissä korostetaan sitä, että kaikilla lapsilla tulisi olla kehitystasonsa mukainen mahdollisuus tulla kuulluksi. Nuorten toiveena on erityisesti, että lasten ja nuorten mielipiteillä olisi todellista painoarvoa. Tämä ei välttämättä tarkoita lakisääteisen kuulemisen oikeutta, vaan nimenomaan toivomusten ja mielipiteen sekä kokemusten selvittämistä riittävällä tavalla siten, että työntekijä todella tuntee lapsen tilanteen. Myös lakiehdotuksessa

painotetaan kuulluksi tulemisen mahdollisuutta ja mielipiteen selvittämistä. Työryhmän muistiossa tätä painotetaan erityisesti ensivaiheen päätöksenteossa.

Nuorten kanssa ei käyty keskustelua hallintolain 34 §:n mukaisen kuulemisen ja muun kuulluksi ja huomioduksi tulemisen eroista. Työryhmä ehdottaa, että hallintolain mukaista kuulemistä muutettaisiin siten, että nykyisen 12 vuoden ikärajan sijaan kuulemistä vaadittaisiin vasta 15 vuotta täyttäneeltä (ehdotettu 20 § 2). Poikkeuksena tässä on 12 vuotta täyttäneen lapsen oikeus tulla hallintolain mukaisesti kuulluksi ennen päätöstä huostaanotosta ja siihen liittyvästä sijaishuoltoon sijoittamisesta sekä yhteydenpidon rajoittamisesta (ehdotettu 20 § 2). Työryhmän muistiossa (Lastensuojelulain ... 2006, 39) mainittujen poikkeuksien sanotaan olevan sellaisia tilanteita, jotka erityisen merkittävällä tavalla vaikuttavat lapsen tulevaisuuteen. Viisitoista vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Tästä poikkeuksena 12-vuotiaalle ehdotetaan puhevallankäyttöoikeutta silloin, kun on kyse yhteydenpidon rajoittamisesta. (ehdotettu 21 §.)

Työryhmä perustelee ikärajan muutoksia sillä, että nykyisessä laissa erityisesti 12 vuotta täyttäneen lapsen puhevallan käyttöä koskevissa säännöksissä on epä johdonmukaisuuksia. Lisäksi säännökset tunnetaan huonosti, minkä vuoksi lapsen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin ei aina toteudu. Työryhmän mukaan 12-vuotiaan itsenäiseen puhevallan käyttöön liittyy useita käytännön ongelmia. Edes oikeudellisen avustajan avulla itsenäinen asian ajaminen ei työryhmän mukaan esimerkiksi oikeudessa tule 12-vuotiaan kohdalla kysymykseen. Tämän vuoksi työryhmän mielestä tärkeämpää on, että lapsen mielipide tulee huomioduksi ja selvitettyksi sen sijaan, että lapsella olisi muodollinen mahdollisuus hakea muutosta jo tehtyyn päätökseen. (Lastensuojelulain ... 2006, 38 – 39.)

Työryhmä pyrkimys on edistää lapsen huomioduksi ja osalliseksi tulemistä. Työryhmä uskoo, että lapsen riittävä huomioiminen on mahdollista, vaikka hallintolain mukaista kuulluksi tulemisen ikärajaa nostettaisiinkin.

Tämän tutkimuksen aineistossa tulee esille, että 12 – 13-vuotiaat lapset ovat nuorten mielestä riittävän vanhoja osallistumaan omien asioidensa päättämiseen siten, että lapsen kehitystaso otetaan huomioon lapsen edun mukaisella tavalla. Nuorten kokemuksen mukaan nykyinen laki, joka antaa 12 vuotta täyttäneille mahdollisuuden tulla hallintolain mukaisesti kuulluksi, tarkoittaa käytännössä sitä, että lapsen mielipide huomioidaan vasta 12-vuotiaana tai vanhempana. Kysymys ei siis ole

ainoastaan hallintolain mukaisesta kuulemisesta, vaan myös kuulluksi tulemisesta ylipäänsä lastensuojelussa. Käytännössä lapsen mielipiteellä ei nuorten mielestä ole tällöinkään kovin suurta painoarvoa. Mikäli kuulemisen ikäraja nostetaan ehdotetulla tavalla, toivottavaa on, ettei ikärajan nostaminen nosta myös lapsen mielipiteen selvittämisen ikäraja ja ettei mielipiteen selvittämisen merkityksen ymmärtäminen heikkenisi alle 15-vuotiaiden kohdalla. Nuoret itse olivat osittain varsin skeptisiä sen suhteen, tuleeko todellista kuulemistä jatkossa kuitenkaan tapahtumaan.

Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut paperin (Katsaus lausuntoihin ... 2006, elektroninen lähde), johon on poimittu ja tiivistetty lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän muistiosta annetuista lausunnoista keskeisimmät viestit lausujakohtaisesti. Katsaus sisältää tiivistelmän 80 lausunnosta. Lasten osallisuuden vahvistaminen nähdään useimmissa lausunnoissa positiivisena keinona nostaa lapsen mahdollisuutta toimia ja olla mukana lastensuojelun käytännöissä. Lasten kuulemista on kommentoinut muun muassa Mannerheimin lastensuojeluliitto, jonka mukaan lapsen mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen on tärkeää kaikissa prosessin vaiheissa. Lapsen todisteellisen kuulemisen ja puhevallan ikärajan nostaminen ei näin ollen ole liiton mukaan perusteltua. Lastensuojelun keskusliiton lausunnossa puolestaan mainitaan, että ehdotetussa 20 § ei puututa siihen, missä tilanteissa kuuleminen voidaan jättää suorittamatta. Kuulematta jättämisen tulisi olla mahdollista vain erittäin poikkeuksellisesti.

Lapsiasianvaltuutettu Maria Kaisa Aula (2006) ei kannata kuulemisen ikärajan nostamista ehdotetun 20 § 2 mukaisella tavalla. Lapsiasiainvaltuutetun mukaan ikärajan yleisen nostamisen sijasta tulisi soveltaa rajoitetta, joka on sisällytetty ehdotetun 20 §:n viimeiseen lauseeseen. Siinä kielletään antamasta lapselle sellaisia tietoja, jotka vaarantavat hänen terveyttään tai erittäin tärkeää etua. Lapsiasianvaltuutettu sanoo, että ikärajan nostaminen on YK:n lapsen oikeuksien näkökulmasta ongelmallista. Muutosta ei myöskään ole erityisesti perusteltu.

Myös itse näen muutoksen perusteluissa puutteita. Ammattilaisten kyvyttömyys tutustua lakiin ei voi olla peruste lain muuttamiselle. Kuka takaa, että uutta lakia opitaan nykyistä paremmin? Myös ajatus siitä, että lapsen mahdollisuus hakea muutosta jo tehtyyn päätökseen on muodollinen ja siksi käytännössä ei merkittävä (Lastensuojelulain ... 2006, 39), vaikuttaa heikolta perustelulta lain muutokseen. Sen sijaan, että lapsen oikeuksia kavennetaan, pitäisi kenties mieltä aikuisten ammattikäytäntöjen toimivuutta. Jos laki sanoo, että lapsella on oikeus hakea muutosta, ei sen tulisi olla pelkkä muodollisuus. Tämä kertoo kenties enemmänkin lapsen todellisesta roolista ja arvostuksesta kuin huonosti toimivasta laista. Aulan (2006) ehdotus siitä, että kuulemisen ikäraja

pidetään ennallaan, mutta lasta suojellaan häntä vahingoittavilta tiedoilta tulisi ottaa vakavaan keskusteluun ennen varsinaista lakimuutosta.

Lapsen osallisuuden ja huomioimisen vahvistaminen on eri maissa noussut yhä tärkeämmäksi aiheeksi. Ehdotettu lakimuutos tukee pääosin tätä suuntaa. Myös suomalaisessa tutkimuksessa ja ammattikäytäntöjen kehityksessä lasten osallisuutta on viime aikoina selkeästi haluttu vahvistaa. Ainoa asia, joka lakiehdotuksessa saattaa kaventaa lapsen oikeuksia, on kuulemisen ikärajan muuttaminen. Mikäli lakiehdotus kuulemisen ikärajan nostamisesta toteutuu, vanheneeko laki, ennen kuin sitä päästään käytännössä kunnolla soveltamaan? Tarkoitin tällä sitä, että mikäli lasten osallisuuden vahvistaminen saa jo kenties lähitulevaisuudessa yhteiskunnassa nykyistä enemmän jalansijaa, nähdäänkö ikärajan korottaminen tällöin lasten kannalta haitallisena.

Laki antaa puitteet lapsilähtöisemmän sosiaalityön toteuttamiselle. Yksityiskohtaisia esimerkkejä työkäytäntöjen toteuttamisesta laissa ei ole. Tässä tutkimuksessa on kartoitettu nuorten näkemyksiä ja kokemuksia kuulluksi ja osalliseksi tulemisesta lastensuojelussa. Nuoret ovat ehdottaneet varsin merkittäviä ja lastensuojeluun siirrettävissä olevia kuulemisen kannalta merkittäviä seikkoja, joiden syvempään kartoittamiseen tarvittaisiin huomattavasti enemmän resursseja.

VII JOHTOPÄÄTÖKSET

Asiakas ja ammattilainen muodostavat lastensuojelun käytännöissä omista yksilöllisistä lähtökohdistaan sen kuulemisen tilan, joka kulloinkin lastensuojelussa toteutuvissa kohtaamisissa syntyy. Lapsiasiakas on luonut omat vuorovaikutuksen tapansa ja kuulemisen reunaehdonsa kokonaisessa elämässään, kotona, koulussa, työssä, vapaa-ajalla ja harrastuksissa. Tutkimuksen teoriaosassa esitin, että ammattilaisen kuulemisen käytännöissä on kaksi tasoa (sivu 5). Ensimmäinen on ammattilaisen sisäänrakennettu tapa kuulla ja nähdä lasta. Se on muodostunut yksityiselämän ja työelämän kohtaamisista, oivaltamisista ja sisäistämisistä. Lasta kuuleva ammattilainen kuulee lasta kaikkialla: Hänen ihmiskäsityksensä on lasta kuuleva. Toinen kuulemisen taso on kuulemisen erityistilanteet lastensuojelun rakenteiden ja lain määrittelemissä puitteissa. Ammattilaisena lasten kuulemistä voi vahvistaa esimerkiksi erityisen työmenetelmien avulla.

Lastensuojelussa kuuleminen määrittyy työn tavoitteiden pohjalta. Kuuleminen on sekä työn arkitilanteissa tapahtuvaa ihmisen kohtaamista että lakisääteisesti määriteltyä mielipiteiden tarkkaa

selvittämistä. Lasta kuullessaan ammattilainen on aina läsnä sekä ihmisyytensä että ammattilaisen roolinsa kautta. Ammattilaisen on näin ollen nähtävä itsensä *inhimillisessä vuorovaikutuksessa* lapsen kanssa, eikä ainoastaan niissä rooleissa, jotka hänelle yhteiskunnan ja hallinnon puolesta suodaan, kirjoittaa Hendrick (2001, 55). Tämän lisäksi vuorovaikutus on dialogia ammattilaisen oman ihmisyyden kanssa (kts. Pekkarinen 2006, 126).

Nuorten puheesta olen näkevinäni toiveita sellaisesta suhteesta, jota Juhila (2006,118) kuvaa huolenpito- ja kumppanuussuhteen termeillä. Tällaiseen suhteeseen liittyy ammatillinen huolenpito sekä asiakkaan ja ammattilaisen tiedon tasavertaisuus. Työn päämääränä on asiakkaan täysivaltainen kansalaisuus. Sen sijaan että sosiaalityöntekijä tyrkyttäisi ratkaisujaan, hän voi olla tukemassa asiakkaan omien resurssien ja voimavarojen löytymistä ja vahvistumista (Butler & Williamson 1994, 14). Nuorten toiveet luottamuksellisesta ja avoimesta yhteistyösuhteesta edellyttävät ammattilaiselta sekä henkilökohtaisten käsitysten että työn tavoitteiden ja rakenteiden reflektointia. Huolenpito- ja kumppanuussuhteen toteutuminen asiakassuhteessa on osoitus hienovaraisesta ammatillisuudesta, jossa ihmisyyys on läsnä.

Tuloksia kirjoittaessani pohdin jälleen uudessa valossa asiantuntijoiden ja tutkijoiden (mm. Forsberg, 1998, Mäenpää & Törrönen, 1996, Roche, 1999, Thomas 2002, Väliavaara 2004, 10) käsityksiä modernin ajan lastensuojeluasiakkaana olleen lapsen roolista, mihin liittyi (ja liittyy?) lapsi työn kohteena toimijuuden sijaan, lapsi vanhemmuuden kautta tarkasteltuna, lapsi ongelmana, jne. Nämä käsitykset heijastuivat useassa kohden nuorten puheessa. Käsitys lapsesta kontrolloituna objektina aktiivisen toimijan sijaan ei jäänyt nuorten puheessa epäselväksi, sen verran painokkaasti nuoret puhuivat muun muassa kuulemisen ja yksilön huomioimisen merkityksellisyydestä.

Nuorten määrittelemät reunaehdot kuulemiselle eivät sisällä odotuksia suurista organisatorisista, taloudellisista tai byrokraattisista muutoksista. Muutos osallisuudessa ja kuulluksi tulemisessa heijastuu toki myös näihin, mutta ensisijainen lähtökohta muutokselle tulisi kuitenkin olla työntekijöiden työtavoissa ja asiakas-asiantuntija –suhteen määrittelyssä. Asiantuntijat eivät pidä lasten kohtaamista ja heidän mielipiteidensä selvittämistä kovinkaan helppona tehtävänä (Eskonen ym. 2006, 26). Syitä tähän on etsitty organisaatiosta, sosiaalityön menetelmistä ja yhteiskunnallisista asenteista käsin (Eskonen 2005, 145; Eskonen ym. 2006, 26). Nuorten puhetta kuulleena mieleni tekee kuitenkin ensisijaisesti haastaa yksittäiset sosiaalityöntekijät lasten osallisuuden ja kuulluksi tulemisen vahvistamisen työhön. Sisäisen dialogin ja reflektiivisen

työotteen kautta prosessoitu ja näkyväksi tehty oma työ (Forsberg 200, 77) avaa mahdollisuuden muutokseen siellä, missä muutos ensisijaisesti tulisikin asiakkaan näkökulmasta tapahtua.

Uuden lapsitutkimuksen painopistealueiksi on määritelty muun muassa 1) lasten mieltäminen ihmisiksi, 2) lasten vahvuuksien ja osaamisen osoittaminen, 3) lasten tarve tulla havaituksi, kunnioitetuksi ja osalliseksi sekä 4) sekä lasten vaikuttaminen omaan lapsuuteensa (Forsberg 2006b, 8, myös Thomas 2002 17 – 18). Mietin, olenko itse ollut ohjaamassa nuorten puhetta tai tutkimuksen tulosten sisältöä kohti uudemman lapsitutkimuksen painopistealueiden tärkeyden todistelua. En kuitenkaan löydä tästä merkittäviä viitteitä. Yksinkertaisesti näyttää siltä, että mainitut painopistealueet osuvat varsin kiinnostavalla tavalla yhteen nuorten näkemysten kanssa.

Tutkimuksessa nuorten puheesta nousi esiin viisi kuulemisen toteutumisen peruspilaria. Nämä ovat kunnioitus, luottamus, yhteistyö, avoimuus ja aika. Uuden lapsitutkimuksen (emt.) esittämät määritelmät ja mainitut kuulemisen reunaehdot sisältävät molemmat näkemyksen lapsesta, joka kokee ja tuntee yksilöllisen elämänsä arvokkuuden ja toivoo saavansa aikuisilta arvonsa mukaisen, kunnioittavan kohtaamisen ja kohtelun.

Nuorten puheessa tärkeänä esiintyi myös ajatus nuoren kokonaisesta elämästä. Asiakkaan kokonais kuvan hahmottaminen on kuulemista. Kokonais kuvan hahmottamisessa ammattilaisen on mahdollista ymmärtää asiakkaiden eroja. Juhilan (2006) mukaan erojen ymmärtäminen on postmodernin sosiaalityön merkittävimpiä haasteita. Tutkielman aineistosta tuli ilmi erilaisia näkemyksiä kuulemisen reunaehdoista. Toiselle nuorelle koulu ympäristönä on pelottava, toiselle tuttuuden kautta turvallinen. Toinen näkee ammattilaisen kanssa tapahtuvan vuorovaikutuksen merkittävämpänä omalle ongelmanratkaisulle kuin toinen ja niin edelleen. Ammattilaisen on asiakkaan kokonaistilanteen hahmottamisen kautta mahdollista nähdä *asiakas yksilönä omassa ympäristössään* ja kuulla asiakasta asiakkaan yksilöllisyyttä huomioiden. Nuoret korostavat monessa kohtaa yksilöllisyyden ymmärtämisen merkitystä.

Tavoitteeni tässä työssä oli tarkastella lapsia aktiivisina ja luovina vuorovaikutuksen osapuolina. Samaisesta näkökulmasta on muun muassa Törrönen (2001) tehnyt tutkimusta. On sanottava, ettei mainitun tavoitteen toteutuminen ole ollut vaikeaa, sen verran aktiivisia ja luovia vuorovaikutukseen osallistuvia nuoria olen haastattelujen kautta saanut tavata. Olisi mahdotonta kääntää nuorten mielipiteitä siihen muottiin josta Roche (1999, 477) kirjoittaa: Että lapset ja nuoret olisivat ongelmia tai ongelmiansa kautta näkyviä. Tässä tutkimusprosessissa saamieni lasten ja

nuorten maailmaa merkittäväällä tavalla aukaisseiden kokemusten kautta minun on sen sijaan jo helpompi hahmottaa lähtökohtia ajatukselle siitä, mistä muun muassa Roberts (2001,238) kirjoittaa, vaikka tutkimusta aloitellessani ajatus herättikin hienoista hämmennystä: Lasten (uudelleen)löytämässä on jotain samaa kuin naisten tai työväestön voimaantumissa 1960- ja 1970-luvuilla.

Lastensuojelulakiehdotus (Lastensuojelulain ... 2006) on useammassa kohdassa tukemassa yksilöllistä arvostusta kaipaavan lapsen ja nuoren toiveita. Lakiehdotuksessa osallisuuden vahvistaminen jää toistaiseksi varsin yleiselle tasolle. Yksityiskohtaisempia ehdotuksia osallisuuden vahvistamisesta ei juurikaan mainita. Juridisen kuulemisen osalta lasten ja nuorten mahdollisuutta osallistua on ehdotuksessa jopa kavennettu. Nyt tehtävä uusi lastensuojelulaki on tulevaisuuden sosiaalityössä merkittävä suunnannäyttäjä. Positiivista on ehdotuksen myönteinen suhtautuminen lasten osallisuuteen. Tärkeää olisi vielä miettiä, millä tavalla osallisuutta parhaiten tuetaan ja onko kuulluksi tulemisen mahdollisuuden kaventaminen lapsen oikeuksien kaventamista vai lapsen suojelemista. Pohdittavaa on myös siinä, kuinka tarkasti lakiin tulisi kirjata osallisuuden käytännön toteutumisen ehtoja. Lapsen edun mukaisesti toimivat lastensuojelun ammattilaiset ovat joka tapauksessa velvollisia toimimaan lapsen parhaaksi. Onko osallisuuden ja muun kuin juridisen kuulluksi tulemisen ehdot kirjattava lakiin vai tulisiko niiden olla osa itsestään selvää ammatillista tieto-taitoa?

Lastensuojeluasiakirjoissa esiin tuleva lasten kuuleminen on tähän saakka ollut pääosin lakiin perustuvaa kuulemistä ja sen kirjaamista (Kääriäinen 2006). Nuorten kokemus oli se, että sosiaalityössä sekä arkipäivän kuulemisen että juridisen kuulemisen ymmärretään usein tarkoittavan 12-vuotiaiden tai sitä vanhempien lasten kuulemistä. Nuoremmat lapset jäävät siis helposti kuulematta. Alle 12-vuotiaiden kuulematta jättäminen tarkoittaa nuorten mielestä sitä, ettei nuorempaa lasta oteta vakavasti eikä hänen mielipidettään häntä koskevissa asioissa selvitetä riittävästi.

Mikä tässä on onnistuneen sosiaalityön toteutumisen kannalta merkittävää? Kenties osallisuuteen ja kuulemiseen liittyvää koulutusta ja keskustelua tarvitaan nykyistä enemmän, jotta sosiaalityössä olisi mahdollista hahmottaa ja sisäistää yhä syvällisemmin lasten vahvemman osallisuuden ja kuulluksi tulemisen merkitystä. Teoriaosassa (sivu 3) pohdin, kuulemisen moni-ilmeisyyttä ja moni-ilmeisyyden mahdollisia negatiivisia vaikutuksia. Moni-ilmeisyyden avaamiseksi näen avoimen keskustelun ja käsitteiden merkityksen pohdinnan yhä tärkeämmäksi. Lakiehdotukseen

(Lastensuojelulain ... 2006) on kirjattu sekä osallisuutta että kuulemista käsitteleviä pykäläiä. Näiden kahden termin yhtäaikainen ilmeneminen laissa on jo osaltaan merkittävä askel lasten osallisuuden ja kuulluksi tulemisen vahvistamisen tiellä. Tärkeää on, että lain käyttäjät tulevaisuudessa ymmärtävät termien merkitysten erot, jottei juridinen kuuleminen määrittäisi liikaa lasten mielipiteiden selvittämistä ja osallisuutta yleisemminkin lastensuojelussa.

Keskustelussa lastensuojelusta tarvitaan myös asiakkaiden tuottamaa tietoa. Nuorten kokemusten kautta tutkimuksen piirissä on mahdollista tavoittaa tärkeää tietoa lastensuojelukäytäntöjen kehittämiseksi. Tämän tutkielman tekeminen osana Lastensuojelun kehittämishanketta on tarjonnut mahdollisuuden ymmärtää paremmin tutkimuksen ja käytännöntyön yhteyttä. Tutkimuksen ja sosiaalityön on usein ajateltu liittyvän yhteen niin, että ensin tutkitaan ja sen jälkeen tutkimuksesta viedään tulokset käytännön kentälle. Tutkijat nähdään asiantuntijoina, joiden hallussa olevan tiedon tulisi saavuttaa käytännön työntekijät mahdollisimman hyvin. (Shaw & Gould 2001, 14.) Osallisuutta ja kuulemista koskevassa keskustelussa ei tällaista jakoa voi millään tehdä, ovathan sosiaalityöntekijät niitä, jotka tietävät, mitä lasten kanssa tehtävässä työssä jokapäiväisissä tilanteissa todella tapahtuu. Lasten kuulluksi tulemisen vahvistaminen vaatiikin tasaveroista vuoropuhelua ei vain asiakassuhteissa vaan myös tutkimuksen ja työntekijöiden välillä.

Satka (2001, 36 - 37) pohtii artikkelissaan sosiaalityön ja teorian yhteyttä. Hänen mukaansa modernin ajan sosiaalityössä vallitsi hierarkkinen jako teoreettisen tiedon ja käytännöstä peräisin olevan tiedon välillä. Tähän jakoon ajatellaan pohjaavaan myös niin kutsutun sosiaalityön hiljaisuuden kulttuurin. Useat asiantuntijat ovat sitä mieltä, että tulevaisuudessa sosiaalityöntekijän yksi tärkeimmistä ammatillisuuden alueista on kyky reflektiiviseen toimintaan, jossa omaa työtä arvioidaan ja uudelleensuunnataan sekä tieteelliseen että kokemuseräiseen tietoon peilaten (emt., 62).

Suunnitellessani tutkimuksen tekoa, kerroin erälle lastensuojelun työntekijöille kehittämishankkeesta ja sen päämääristä. Vastaukseksi sain epäilyn siitä, että kehittäminen ja tutkimus saavuttavat käytännön työkentän. Osahankkeen tuloksia pohtiessani olen kuitenkin saanut innostunutta palautetta sosiaalityöntekijöiltä. Aihe on koettu tärkeäksi. Valtakunnallisessa kehittämishankkeessa on pyritty saattamaan vuoropuheluun käytäntö tutkimus- ja kehittämistyön kanssa, jotta kahtiajako ei estäisi kokonaisvaltaisemman sosiaalityön, sekä käytännön että teorian, kehittymistä. Laajuutensa ansiosta valtakunnallisella hankkeella on mahdollisuus saavuttaa koko suomalainen lastensuojelutyö.

Erityisen tärkeää sekä tutkimuksessa että käytännön työssä on kuulla asiakkaiden ääntä ja tietoa. Tämänkin laajuisen tutkielman pohjalta voi jo hyvin havaita, miten merkittävää sosiaalityön asiakkaille on tulla kuulluksi omassa asiassaan. Sosiaalityössä ollaan usein tekemisissä ihmisten kipeimpien elämänvaiheiden kanssa. Jotta työssä päästäisiin tuloksiin ja asiakkaat voisivat siirtyä uuteen elämänvaiheeseen, on niin työhön kuin tutkimukseenkin otettava avoimesti mukaan asiakkaat, myös lapset ja nuoret.

LÄHTEET

Alasuutari, P. 1994. Laadullinen tutkimus. Tampere. Vastapaino.

Alderson, Priscilla. 2001. Children as Researches. Teoksessa Christensen, Pia & James, Allison (editors) Research with Children. Perspectives and Practices. New York: RoutledgeFalmer, 241 – 257.

Allard, Amanda. 1996. Involving Young People – Empowerment or Exploitation? *Children and Society*. Volume 10, 165 – 167.

Anis, Merja. 2006. Maahanmuuttajalapsen ja –nuoret lastensuojelun asiakkaina. Teoksessa Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-Kustannus, 69 – 96.

Bardy, Marjatta. 2001. Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 47 – 81.

Butler, Ian & Williamson, Howard. 1994. Children speak. Children, Trauma and Social Work. Essex: Longman Information and Reference.

Coffey, Amanda & Atkinson, Paul. 1996. Making Sense of Qualitative Data. Complementary Research Strategies.

Comeau, Kathreen. 2005. Involving Children in Decision Making. A model for developing Children's Participation. Surrey Children's Fund.

Day, Ian. 1993. Qualitative Data Analysis. A User-Friendly Guide for Social Scientists. New York: Routledge.

Eriksson, Esa & Arnkil, Tom Erik. 2005. Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista. Oppaita 60. Saarijärvi: STAKES.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Eskonen, I. 2005. Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta? Acta Universitas Tamperensis 1107. Tampere: Tampereen yliopisto.

Fox Harding, Lorraine. 1997. Perspectives in child care policy. London: Longman.

Forsberg, H. 1998. Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Forsberg, Hannele. 2000. Lapsen näkökulmaa tavoittamassa. Arviointitutkimus turvakotien lapsikeskeisyyttä kehittävästä projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 24. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.). 2006a. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta. 2006. Kohti intensiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-Kustannus, 5 – 18.

Granfelt, Riitta. 2001. Kokemuksia kodittomuudesta ja marginaalista. Teoksessa Karvinen Synnöve & Pösö Tarja & Satka Mirja (toim.) Sosiaalityön tutkimus: metodologisia suunnistuksia. Jyväskylä: SoPhi, 99 – 116.

Hallintolaki 2003/434

Haudrup Christensen, Pia. 1998. Difference and Similarity: How Children's Competence is Constituted in Illness and Its Treatment. Teoksessa Hutchby, Ian & Jo, Moran-Ellis (editors) Children and Social Competence. Arenas of Action. London: The Falmer Press, 187 – 201.

Haudrup Chirstensen, Pia. 2004. Children's Participation in Ethnographic Research: Issues of Power and Representation. *Children and Society*. Volume 18, 165 – 176.

Heino, Tarja. 1997. Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Tutkimuksia 77. STAKES. Helsinki: Gummerus.

Hendrick, Harry. 2001. The Child as Social Actor in History. Problems of Identification and Interpretation. Teoksessa Christensen, Pia & James, Allison (editors) Research with Children. Perspectives and Practices. New York: RoutledgeFalmer, 36 – 61.

Hill, Malcolm. 2006. Children's Voices on Ways of Having a Voice. Children's and young people's perspectives on methods used in research and consultation. *Childhood*. Volume 13(1), 69 – 89.

Hutchby, Ian & Jo, Moran-Ellis. 1998. Situating Children's Competence. Teoksessa Hutchby, Ian & Jo, Moran-Ellis (editors) Children and Social Competence. Arenas of Action. London. The Falmer Press, 7 – 26.

Jans, Marc. 2004. Children as Citizens. Towards a contemporary notion of child participation. *Childhood*. Volume 11(1), 27 – 44.

James, Allison & Jenks, Chris & Prout, Alan. 2001. Theorizing Childhood. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. 2002. Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 233 – 253.

Juhila, Kirsi. 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaia. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Järventie, Irmeli. 2001. Eriarvoisen lapsuuden muotokuvia. Teoksessa: Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 84 – 124

- Kananoja, Aulikki & Turunen, Merja-Maaria. 1996. Dokumentoitu lapsi – Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa? Aiheita 4/1996. Helsinki: Stakes, 7 – 71
- Kortteinen, Matti. 2005. Ymmärtämisen ongelma eettisenä kysymyksenä kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Teoksessa Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset. Kutsuseminaari 2.5.2006. Stakes Työpapereita 4/2005. Helsinki: Stakes. 28 – 32.
- Kvale, Steinar. 1996. *InterViews. An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Kääriäinen, Aino. 2006. Lapset sosiaalityön asiakasdokumenteissa. Teoksessa Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 45 – 67.
- Lahikainen, Anja-Riitta. 2001. Lasten kuuntelemisesta ja sen esteistä. Teoksessa Järventie, Irmeli ja Sauli, Hannele (toim.) *Eriarvoinen lapsuus*. Porvoo: WSOY, 21-48.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000/812.
- Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2005. 2006. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:36. Helsinki. Sosiaali- ja terveysministeriö. Lapsiasiavaltuutettu.
- Lastenoikeuksien yleissopimus SopS 60/1991, LOS.
- Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän muistio. 2006. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006: 25. Helsinki. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Lastensuojelulaki 683 / 1983, LSL.
- Morgan, David L. 1997. *Focus Groups as Qualitative Research*. Second Edition. Qualitative Research Methods Series 16. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Morris, Jenny. 2003. Including All Children: Finding out about the Experiences of Children with Communication and/or Cognitive Impairments. *Children and Society*. Volume 17, 337 – 348.
- Muukkonen, Tiina. & Tulensalo, Hanna. 2004. Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 2004:1.
- Mäenpää, Johanna & Törrönen, Maritta. 1996. Dokumentoitu lapsi. – Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa? Aiheita 4 /1996. Stakes.Helsinki.
- Oranen, Mikko. 2001. Juuret, raamit ja numerot – Lapsen aika projektina. Teoksessa Oranen, Mikko (toim.) *Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30, 13-40.
- Pekkarinen, Elina. 2006. Lastensuojelun ryhmätoiminta murrosikäisten tyttöjen kokemana. Teoksessa Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 99 – 127.

Perustuslaki 731/1999.

Pölkki, Pirjo. 2005 Lastensuojelutyön tutkimus- ja kehittämistoiminta. Teoksessa: Puonti, Annamajja, Saarnio Tuula ja Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 270-319.

Roberts, Helen. 2001. Listening to children. Teoksessa Christensen, Pia & James, Allison (editors) Research with Children. Perspectives and Practices. New York. RoutledgeFalmer, 225 – 240.

Roche, Jeremy. 1999. Children: Rights, participation and citizenship. *Childhood*. Volume 6(4), 475 – 493.

Rousu, Sirkka & Holma, Tupu. Laadunhallinnan perusteita lastensuojelutyöhön. Toimintamalleja ja työvälineitä kuntien sosiaalitoimistojen laatutyöhön. Lasso. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 1999.

Shaw, Ian & Gould, Nick. 2001. Qualitative Research in Social Work. Introducing Qualitative Methods. Surrey: SAGE Publications.

Silverman, David. 2000. Doing Qualitative Research. A Practical Handbook. Wiltshire: SAGE Publications Ltd.

Silverman, David. 2001. Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction. Wiltshire: SAGE Publications Ltd.

Sinko, Päivi. 2004. ”Pienenä mä luulin, että ihminen tarkoittaa aikuista” Teoksessa: Roos, J P (toim.) Huostaanottokirja, 83 – 96.

Sinkkonen Jari & Kalland, Mirjam. 2003. Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Porvoo: WSOY.

Stafford, Anne & Laybourn Ann & Hill, Malcolm. 2003. ”Having a Say”: Children and Young People Speak about Consultation. *Children & Society*. Volume 17, 361 – 373.

Strandell, Harriet. 2005. Teoksessa Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset. Kutsuseminaari 2.5.2005. Stakes Työpapereita 4/2005. Helsinki: Stakes. 33 – 38.

Sulkunen, Pekka. 1990. Ryhmähaastattelujen analyysi. Teoksessa: Mäkelä, Klaus (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus. 264 – 285,

Thomas, Nigel. 2002. Children, Family and the State. Decision-Making and Child Participation. Bristol: The Policy Press.

Tisdall, E. Kay. & Davis, John. 2004. Making a Difference? Bringing Children’s and Young People’s Views into Policy Making. *Children and Society*. Volume 18 (2004), 131 – 142.

Törrönen, Maritta. 2001. Eri-ikäiset ja –arvoiset. Teoksessa Maritta Törrönen (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa lapset, 58-84.

Wright, Polly & Turner, Claire & Clay, Daniel & Mills, Helen. 2006. The participation of children and young people in developing social care. Participation Practice Guide 2006. SCIE.

Välivaara, Chirstine. 2004. Sijoitettu lapsi tunnepyörässä. Menetelmiä ja välineitä lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Pesäpuun raportit 1 /2004. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

ELEKTRONISET LÄHTEET

Aula, Maria Kaisa. Lapsiasiavaltuutetun lausunto 21.6.2006 Sosiaali- ja terveysministeriölle. [Viitattu 7.12.2006.]

<http://www.lapsiasia.fi/Resource.phx/lapsiasia/ajankohtaista/kannanotot/lastensuojelulainkokuudistus.htx>.

Children Research Center. [Viitattu 15.08.2006.]

<http://childrens-research-centre.open.ac.uk/>

Lastensuojelun kehittämisohjelma. [Viitattu 04.02.2007.] <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-fi/lastensuojelu/>

LIITTEET

Liite 1. Haastattelurunko

Vetäjien impulssit	Kysymyksiä ryhmälle
Jokainen valitsee pöydälle lajitelluista korteista yhden. Valituista korteista valitaan yhdessä päähenkilö tarinalle.	Mikä on päähenkilön nimi? Minkälainen on hänen perheensä? Minkälaista hänen arkinen elämänsä on?
Päähenkilöllä on huolia/vaikeuksia kotona/koulussa	Minkälaisia huolia ja vaikeuksia hänellä/vanhemmilla/perheellä on? Mitä päähenkilö tekee, kun on hankalaa? Mitä vanhemmat tekevät? Entä muut ihmiset?
Päähenkilöstä tulee lastensuojelun asiakas	Kuka on sosiaalityöntekijä? Minkälainen hän on? Miten hän toimii? Miten nuori otetaan huomioon? Miten häntä kuullaan, kohdellaan, missä tavataan, ketä tapaamisissa on läsnä? Millä tavalla nuoren huoltajat saavat huomiosta suhteessa nuoreen? Mitä sosiaalityöntekijä voisi tehdä toisin? Mitä hänen ei pitäisi tehdä? Onko hänestä apua?
Nuoren asiakaskokemukset	Miten nuori kokee itsensä lastensuojelun asiakkaana: Onko se pelottavaa, luontevaa, onko hän epätietoinen lastensuojelun sisällöstä, kokeeko hän saavansa apua, osallistuuko hän mielellään tapaamisiin?
Lopuksi keskustelussa sosiaalityöntekijän toiminta ja lastensuojelun palvelut suhteessa kehittämishankkeen tavoitteisiin (mikäli aikaa ja resursseja on jäljellä)	
Tarinan päätös	Miten tarina päättyy?
Haastattelun päätös	

Liite 2. Ehdotetut lasten osallisuutta ja kuulemista koskevat pykälät (Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän ... 2006, 169 – 170).

4 luku

Lapsen osallisuus

20 §

Lapsen mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen

Lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti sekä siten, että tästä ei aiheudu haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa ja hänelle läheisten ihmisten välisille suhteille. Lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin lastensuojeluasiakirjoihin.

Viisitoista vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain (434/2003) 34 §:n mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa ja 12 vuotta täyttäneelle lapselle ennen päätöstä huostaanotosta ja siihen liittyvästä sijaishuoltoon sijoittamisesta sekä yhteydenpidon rajoittamisesta. Kuulemisen yhteydessä lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka vaarantavat hänen kehitystään tai ovat vastoin erittäin tärkeää yksityistä etua.

21 §

Lapsen puhevallan käyttö

Viisitoista vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa.

Kaksitoista vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa yhteydenpidon rajoittamista koskevassa asiassa.

Kaksitoista vuotta täyttäneen lapsen vastustaessa huostaanottoa ja siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista asia ratkaistaan hallinto-oikeudessa.

22 §

Edunvalvojan määrääminen huoltajan sijaiseksi

Lapselle voidaan lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, jos

- 1) on erityinen syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa; ja

- 2) edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi.

Hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi voi tehdä holhustoimesta annetussa laissa (442/ 1999) tarkoitettuna holhousviranomaisena toimiva maistraatti, sosiaalihuollosta vastaava toimielin tai huoltaja itse.

Holhousviranomaisena toimiva maistraatti voi määrätä edunvalvojan, jos huoltaja ja sosiaalihuollosta vastaava toimielin ovat siitä yksimieliset. Muutoin edunvalvojan määrää tuomioistuin. Edunvalvojan määräämiseen sovelletaan, mitä holhustoimesta annetussa laissa tai muussa laissa säädetään sijaisen määräämisestä edunvalvojalle.

23 §

Edunvalvojan palkkio ja kustannukset

Edunvalvojan määräämisestä aiheutuneista kustannuksista sekä edunvalvojan palkkiosta ja kustannuksista vastaa se kunta, joka on 16 ja 17 §:n mukaisesti vastuussa lastensuojelun järjestämisestä.

24 §

Vastuu lapsen edun turvaamisesta

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on valvottava lapsen edun toteutumista ja avustettava virkansa puolesta lasta tai nuorta puhevallan käytössä sekä tarvittaessa ohjattava lapsi tai nuori oikeusavun piiriin taikka huolehdittava siitä, että lapselle haetaan 22 §:n mukaisesti edunvalvojaa.

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä, jollei toimielin arvioi läsnäolon olevan ilmeisen tarpeetonta. Toimielimen tulee tarvittaessa ohjata lapsi rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annetun lain (1015/2005) mukaiseen sovitteluun.